

RADICALISERING

in de gemeente Arnhem

Resultaten van onderzoek onder mentoren, welzijnswerkers en jongeren

Tom van Ham
Lieselot Scholten
Anton van Wijk

Beke // reeks

Radicalisering in de gemeente Arnhem

RADICALISERING

in de gemeente Arnhem

Resultaten van onderzoek onder mentoren, welzijnswerkers en jongeren

Tom van Ham
Lieselot Scholten
Anton van Wijk

Beke // *reeks*

In opdracht van

Gemeente Arnhem

Met medewerking van

Maarten Holtackers

Anouk Lenders

Omslagontwerp en opmaak

Marcel Grotens

Drukwerk

Russell print

ISBN

978-94-92255-17-4

Radicalisering in de gemeente Arnhem

Resultaten van onderzoek onder mentoren, welzijnswerkers en jongeren

Tom van Ham, Lieselot Scholten en Anton van Wijk

Inhoud

Managementsamenvatting	9
Voorwoord	15
Onderdeel A – Introductie	
1 Achtergrond en uitvoering	19
1.1 Aanleiding en uitgangspunten	19
1.2 Onderzoeksopzet	20
1.2.1 <i>Onderdeel B – Het concept radicalisering en ervaringen van professionals</i>	20
1.2.2 <i>Onderdeel C – Onderzoek casus en bevragen mentoren, welzijnwerkers en jongeren</i>	23
Onderdeel B – Het concept radicalisering	
2 Radicalisering in de wetenschappelijke literatuur	29
2.1 Afbakening en proces van radicalisering	29
2.2 Psychologische en contextuele achtergronden van radicalisering	31
2.3 Waarneembare uitingsvormen van radicalisering	33
2.4 Aanpak van radicalisering	35
2.5 Resumé	36
3 Radicalisering volgens professionals	39
3.1 Invulling van het begrip ‘radicalisering’	39
3.2 Signalen van radicalisering	40
3.3 Achterliggende oorzaken	42
3.3.1 <i>Pushfactoren</i>	42
3.3.2 <i>Pullfactoren</i>	43
3.3.3 <i>Faciliterende factoren</i>	44
3.4 Radicalisering in Arnhem	44
3.5 Resumé	47
4 Implicaties voor verdiepend onderzoek	49
4.1 Focus en werkwijze	49
4.2 Afbakening van het begrip radicalisering	50

Onderdeel C – Resultaten van het verdiepend onderzoek

5	Dossieronderzoek Veiligheidshuis	55
5.1	Persoonskenmerken	55
5.2	Meldingskenmerken	57
5.3	Proceskenmerken	60
5.4	Verdiepende analyse	64
5.5	Resumé	67
6	Screeningsinstrument en interviews	69
6.1	Resultaten screeningsinstrument	69
	6.1.1 <i>Bevindingen vanuit het onderwijs</i>	69
	6.1.2 <i>Bevindingen vanuit het welzijnswerk</i>	72
6.2	Bevindingen uit verdiepende gesprekken	74
	6.2.1 <i>Signalen van radicalisering</i>	74
	6.2.2 <i>De achtergrond(en) van radicalisering</i>	76
	6.2.3 <i>Inspanningen rondom radicalisering</i>	77
6.3	Resumé	78
7	Onderzoek onder jongeren	81
7.1	Bevindingen uit het vragenlijstonderzoek	81
	7.1.1 <i>Radicalisering algemeen</i>	81
	7.1.2 <i>Radicalisering in de omgeving</i>	82
	7.1.3 <i>Het omgaan met radicalisering</i>	83
	7.1.4 <i>De aanpak van radicalisering</i>	83
7.2	Bevindingen uit (groeps)gesprekken	84
	7.2.1 <i>Jongeren over het begrip radicalisering</i>	84
	7.2.2 <i>Jongeren over achtergronden van radicalisering</i>	85
	7.2.3 <i>Jongeren over de aanpak</i>	86
7.3	Resumé	87

Onderdeel D – Conclusie

8	Conclusies en slotbeschouwing	91
8.1	Achtergrond en onderzoeksvragen	91
8.2	Uitvoering en reflectie	92
8.3	Bevindingen	94
	8.3.1 <i>De mate van radicaliserende opvattingen bij Arnhemse jongeren</i>	94
	8.3.2 <i>Typering van personen met radicale opvattingen</i>	97
	8.3.3 <i>Gevolgen voor de aanpak</i>	98
8.4	Beschouwing	100

Geraadpleegde bronnen	103
Bijlagen	
Bijlage 1 – Geraadpleegde respondenten / instanties	111
Bijlage 2 – Topiclijst interviews	112
Bijlage 3 – Overzicht kenmerken dossiers Veiligheidshuis	114
Bijlage 4 – Screeningsinstrument mentoren	115
Bijlage 5 – Screeningsinstrument welzijnswerkers	120
Bijlage 6 – Vragenlijst jongeren	124
Bijlage 7 – Categorisering antwoorden jongeren	126

Managementsamenvatting

In deze managementsamenvatting worden de belangrijkste aspecten van het onderzoek naar radicalisering in de gemeente Arnhem behandeld. We bespreken de achtergrond en onderzoeksvragen, de uitvoering van het onderzoek en de resultaten. De lezer die geïnteresseerd is in aanvullende informatie verwijzen we naar de verschillende delen die in deze onderzoeksrapportage zijn opgenomen.

Achtergrond en onderzoeksvragen

In opdracht van het college van Burgemeester & Wethouders (B&W) van de gemeente Arnhem heeft Bureau Beke onderzoek gedaan naar de mate van radicalisering onder Arnhemse jongeren van 12 tot en met 24 jaar. Het totale onderzoek is over een lange periode (begin 2015 tot eind 2016) uitgevoerd en kent zijn oorsprong in een motie van de PvdA uit 2014. Op dat moment was de urgentie op dit onderwerp groot, mede vanwege het relatief hoge aantal inwoners uit Arnhem dat naar conflictgebieden was afgereisd. Het onderzoek reikt echter verder dan radicalisering vanuit islamitisch perspectief alleen; er is ook gekeken naar radicalisering vanuit een links- en rechtsgeoriënteerd perspectief. Samengevat is aandacht besteed aan de volgende onderwerpen:

- De mate waarin sprake is van radicaliserende opvattingen bij Arnhemse jongeren en jongvolwassenen in de leeftijd van 12 tot en met 24 jaar;
- De wijze waarop Arnhemse jongeren en jongvolwassenen met radicale opvattingen getypeerd kunnen worden in termen van leeftijd, geslacht en opleidingsniveau;
- De gevolgen voor de aanpak van radicalisering (zowel preventief als repressief en curatief) door de lokale, regionale en eventueel landelijke instanties.

Uitvoering

Het onderzoek is in overleg met de gemeente Arnhem in twee fases uitgevoerd. Eerst is op basis van literatuuronderzoek en interviews met professionals (hierna: vooronderzoek) bekeken of en zo ja op welke wijze de vraagstelling zou kunnen worden beantwoord. Op basis van dit vooronderzoek is het begrip radicalisering als volgt afgebakend:

‘Het (risico op het) plegen van geweld in binnen- of buitenland en/of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen.’

Daarbij zijn, in toenemende ernst, drie vormen van geweld onderscheiden: verbaal geweld (uitschelden, kwetsen, beledigen), verbale bedreiging (bedreigen of intimideren) en fysiek geweld (slaan, schoppen, mishandelen en vermoorden). Daarnaast heeft het vooronderzoek zicht gegeven op drie typen voedingsbodems c.q. factoren die kunnen bijdragen aan radicalisering: pushfactoren, pullfactoren en faciliterende factoren (zie box 1).

Box 1 – Typering van factoren

Onder *pushfactoren* kunnen omstandigheden worden geschaard die leiden tot onvrede over de huidige situatie (van zichzelf of van personen die tot de eigen groep (*ingroup*) gerekend worden). Sociale achterstand en discriminatie – en het in het verlengde daarvan denken vanuit een ‘wij-zij’ perspectief – zijn voorbeelden daarvan. Tegenover pushfactoren staan zogenaamde *pullfactoren*. Dit zijn aspecten die personen als een beloning (*incentive*) zien voor bepaald gedrag. Het gaat daarbij om een beloning in brede zin: derhalve worden hier niet alleen financiële middelen, maar bijvoorbeeld ook het vergaren van status en geborgenheid binnen een bepaalde groep geschaard. Faciliterende factoren voorzien tot slot in het in aanraking komen met radicaal gedachtegoed. Het sociaal netwerk maar ook het internet zijn factoren die hierin kunnen voorzien.

Op basis van het vooronderzoek zijn drie onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. Ten eerste zijn de dossiers van 42 (mogelijk) geradicaliseerde personen die binnen het Veiligheidshuis (VH) besproken zijn, bestudeerd. Daarnaast is een screeningsinstrument uitgezet onder mentoren en welzijnswerkers om te inventariseren in hoeverre zij een ‘niet-pluis’ gevoel hebben bij leerlingen op het vlak van radicalisering.

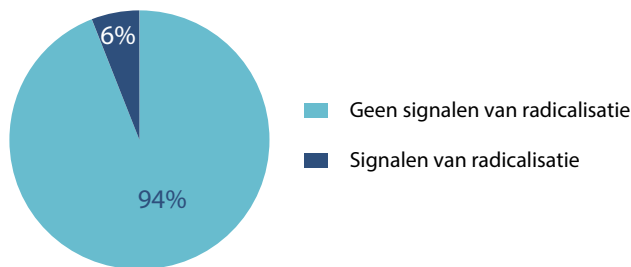
In totaal hebben 274 mentoren voor 324 klassen (6.086 leerlingen) een screeningsinstrument ingevuld en is met negen van hen gesproken. Verder hebben

zestien welzijnswerkers het screeningsinstrument ingevuld en is met vier van hen aanvullend een interview gehouden. Tot slot zijn jongeren zelf benaderd. In totaal hebben 248 jongeren een korte vragenlijst ingevuld en is met circa 100 van hen in groepsverband of individueel verder gesproken over dit onderwerp.

Mate van radicaliserende opvattingen onder Arnhemse jongeren

Mentoren signaleren in 21 unieke klassen (6% van het totaal aantal onderzochte klassen) (een risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging en/of fysiek geweld vanuit ideologische overwegingen (zie figuur 1). Het aantal klassen met meldingen rondom verbaal geweld is daarbij het hoogst (n=18). Klassen met meldingen rondom verbale bedreiging (n=10) en fysiek geweld (n=2) komen minder vaak voor.

Figuur 1 – Mate van (risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging en/of fysiek geweld vanuit ideologische overwegingen in percentages (n=324 klassen).

Een groot deel van de mentoren die signalen van radicalisering rapporteerde, heeft – om onbekende redenen – aangegeven niet benaderd te willen worden voor een vervolginterview. De antwoorden van mentoren lijken voor een groot deel echter aan andere onderwerpen dan radicalisering, zoals gedefinieerd in dit onderzoek, te raken. Er lijkt op basis van de reacties van mentoren sprake te zijn van een glijdende schaal van pubergedrag (zoals schelden met uiterlijke kenmerken), discriminatie (op afkomst en geardeheid), polarisering (groepen die tegenover elkaar komen te staan, zoals autochtonen en allochtonen of allochtone groepen onderling) en radicalisering.¹ Van dit laatste lijkt op basis van de onder mentoren verzamelde gegevens in zeer beperkte mate sprake te zijn. Dit beeld – de mate waarin sprake is van signalen van radicalisering en de glijdende schaal waarbinnen (mogelijke) signalen kunnen worden geduid – wordt grotendeels bevestigd door de welzijnswerkers, die in totaal elf unieke wijken in Arnhem bestrijken. Zij signaleren veelal algemene spanningen in hun wijk, waarvan zij denken dat deze rondom specifieke gebeurtenissen tot

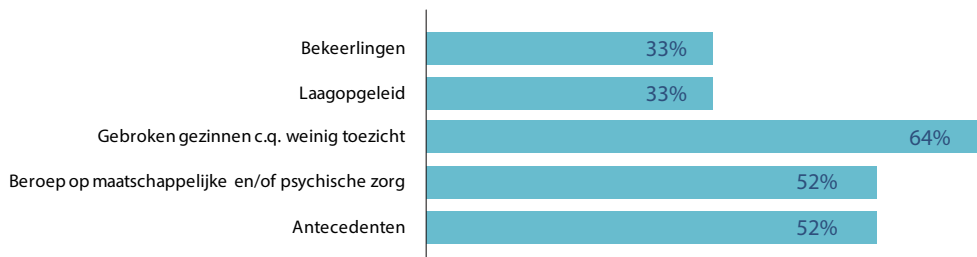
uiting kunnen komen tussen bijvoorbeeld allochtonen en autochtonen of moslims en niet-moslims. Zij zien met name een risico op verbaal geweld en verbale bedreiging (n=9); fysiek geweld of het risico daarop wordt in iets minder wijken (n=6) gesignaleerd. Jongeren bevestigen het beeld dat vanuit professionals ontstaat voor een groot deel. Uit het onder jongeren uitgevoerde onderzoek blijkt dat zij bij het begrip radicalisering veelal denken aan onderwerpen als ruzies, pesten en bedreiging. In dat kader benoemen zij net als professionals situaties die raken aan polarisering, wat daarmee voor de Arnhemse situatie een aandachtspunt lijkt te zijn. Omdat het radicaliseringsproces snel kan verlopen, betekent dit ook dat niet valt uit te sluiten dat in de toekomst nieuwe gevallen van radicalisering gesignaleerd zullen worden of zich anderszins incidenten voordoen (bijvoorbeeld rondom terugkeerders).

Concluderend: radicalisering onder Arnhemse jongeren is op basis van het uitgevoerde onderzoek als een zeer beperkt probleem aan te merken. Niettemin blijkt alertheid geboden omdat ruzies, discriminatie en polarisering als voorbodes van radicalisering kunnen worden aangemerkt.

Typering van personen met radicale opvattingen

De 42 bij het VH bestudeerde dossiers wijzen uit dat personen die als (mogelijk) geradicaliseerd bekend staan, op meerdere vlakken kwetsbaar zijn. In iets meer dan tweederde van de gevallen (69%) gaat het om minderjarigen of jongvolwassenen tussen de 18 en 24 jaar met uiteenlopende (en soms meerdere) vormen van psychosociale problematiek. Te denken valt aan het doen van een beroep op psychische hulp en/of maatschappelijke zorg, het (grotendeels) ontbreken van toezicht omdat zij opgroeien in gebroken gezinnen en problemen van andere gezinsleden (psychisch, criminaliteit). In figuur 2 staat een aantal kenmerken van deze groep weergegeven.

Figuur 2 – Overzicht van kenmerken van personen die in het VH besproken zijn (n=42).

Het dossieronderzoek suggereert (want kleinschalig) dat er op het gebied van voedingsbodems bij mannen, hoger opgeleiden en niet-bekeerlingen overwegend sprake is van pushfactoren zoals het ervaren van discriminatie, achterstand of een gebrek aan (toekomst)perspectief. Bij vrouwen, lager opgeleiden en bekeerlingen spelen pull- of faciliterende factoren – zoals het zoeken van aansluiting en naar acceptatie – vaker een rol in het radicaliseringsproces. De bevindingen uit interviews met professionals, die een hoge mate van kwetsbaarheid bij geradicaliseerde jongeren benoemen en wijzen op de invloed van eenzijdige informatie, sluiten hierbij aan. Dit geldt evenzeer voor het feit dat signalen van radicalisering in meerderheid komen uit klassen in het praktijkonderwijs of (de eerste twee klassen van) het VMBO (n=12; 57%) of sociaaleconomisch gezien moeilijker wijken.

Concluderend: op basis van de uitgevoerde onderzoeksactiviteiten blijkt dat het radicaliseringsproces individueel sterk uiteenloopt en verschillende beïnvloedende factoren kent. Negatieve ervaringen met of een negatieve houding tegenover de maatschappij (pushfactoren) kunnen hieraan bijdragen, maar het onderzoek laat zien dat de invloed van pull- en faciliterende factoren – aansluitend op de identiteitsontwikkeling van jongeren – van belang zijn.

Gevolgen voor de aanpak

De mate van radicalisering onder Arnhemse jongeren lijkt gelet op de uitkomsten van het onderzoek beperkt te zijn. Aanknopingspunten voor de aanpak liggen derhalve op preventief en niet op repressief niveau. Kenmerken die veel voorkomen onder deze doelgroep, kunnen hiervoor als aangrijpingspunt worden benut. Te denken valt dan onder andere aan scholing en arbeid (om hun perspectief te verbeteren) en opvoedondersteuning. Hiertoe kan de gemeente inventariseren welke mogelijkheden zij reeds heeft om maatregelen te nemen op deze leefgebieden en op welke leefgebieden bestaande maatregelen wellicht onvoldoende aansluiten. Daarbij merken we op dat ook onder docenten explicieter aandacht moet komen voor radicalisering en de wijze waarop zij dit onderwerp met leerlingen (en onderling) kunnen bespreken. Dit ligt in het verlengde van het feit dat docenten beter geïnformeerd moeten worden op procesniveau (bij wie een melding intern kan worden gedaan en wat er met een melding gebeurt). Verder stellen zowel professionals als jongeren zelf dat voorlichting kan bijdragen aan een hogere weerbaarheid c.q. het voorkomen van radicalisering. Het gaat dan niet alleen om bespreken van de actualiteit en geven van objectieve (achtergrond)informatie over bijvoorbeeld IS. Hoewel de online wereld in dit onderzoek buiten beschouwing is gebleven, geven jongeren en professionals aan dat informatie die via online kanalen wordt verspreid, veel invloed

kan hebben. Daarom zal ook aandacht moeten zijn voor het aan jongeren duidelijk maken dat via media en internet desinformatie verspreid kan worden.

Tot slot

De bevindingen suggereren dat radicalisering in Arnhem in termen van omvang tegenwoordig (anno 2016) minder sterk speelt. Dit sluit aan bij het gegeven dat het aantal uitreizigers naar conflictgebieden zowel nationaal als internationaal sterk is afgenomen. Een logische gevolgtrekking is dat in ieder geval ook sprake is geweest van beïnvloedende factoren die buiten Arnhem liggen. De aandacht in de (sociale) media maar ook de nieuwigheid rondom het onderwerp zijn voorbeelden van factoren die respondenten in dit kader hebben genoemd. Op basis van dit onderzoek zou tevens kunnen worden verondersteld dat in Arnhem in het recente verleden (rondom 2012/2013) – toen het radicaliseringsvraagstuk zich op zijn hoogtepunt bevond – sprake is geweest van een kwetsbare en beïnvloedbare groep, in combinatie met de aanwezigheid van een aantal leidende c.q. charismatische personen. Dit heeft tot gevolg gehad dat meerdere personen uit Arnhem naar conflictgebieden zijn uitgereisd en/of op het gebied van radicalisering in beeld zijn gekomen. Een aantal professionals geeft aan dat (meerdere van) deze leidende personen uit beeld verdwenen zijn. Daarmee lijkt het onderwerp radicalisering tegenwoordig meer naar de achtergrond te zijn verdwenen. Wel moet daarbij worden opgemerkt dat de resultaten van het onderzoek bezien moeten worden in het licht van de gehanteerde onderzoeksmethodiek: er is een grote en gevarieerde groep professionals bereikt, maar deze zijn vanzelfsprekend niet van alle activiteiten van jongeren op de hoogte (bijvoorbeeld online).

Eindnoten

1. De termen ‘allochtonen’ en ‘autochtonen’ zijn gebruikt door personen die wij binnen het onderzoek gesproken hebben. Derhalve worden deze begrippen gehanteerd.

Voorwoord

In opdracht van de gemeente Arnhem hebben we onderhavig onderzoek naar radicalisering uitgevoerd. De uitvoering van het onderzoek was niet mogelijk geweest zonder de medewerking van een groot aantal personen en partijen. Allereerst willen we Niels Emeis bedanken voor zijn begeleidende rol in dit onderzoek. Daarnaast zijn we rondom de dataverzameling dank verschuldigd aan het Veiligheidshuis en natuurlijk ook aan alle professionals die een vragenlijst hebben ingevuld en/of ons in een interview te woord hebben gestaan. Verder willen we de onderwijs- en welzijnsinstellingen, die ons in de gelegenheid hebben gesteld om met leerlingen en jongeren in gesprek te gaan, bedanken voor hun medewerking. Vanzelfsprekend gaat daarbij ook dank uit naar de leerlingen en jongeren met wie wij al dan niet in groepsverband hebben gesproken. Tot slot willen we de leden van de begeleidingsgroep (Jurrian Anders, Niels Emeis, Nilay Kulci, Malika el Mouridi, Edwin Prins, Zuleyha Sahin en Mohammed Zahti) bedanken voor de feedback op een eerdere versie van deze rapportage.

Het projectteam,

Tom van Ham
Lieselot Scholten
Anton van Wijk

Onderdeel A – Introductie

1 Achtergrond en uitvoering

In dit hoofdstuk behandelen we allereerst de achtergrond van onderhavig onderzoek. Vervolgens gaan we in op de uitgevoerde onderzoeksmethoden. Tot slot volgt een leeswijzer.

1.1 Aanleiding en uitgangspunten

Het college van Burgemeester & Wethouders (B&W) van de gemeente Arnhem wil, mede naar aanleiding van een motie van de Partij van de Arbeid (PvdA), de mate van radicalisering onder Arnhemse jongeren in kaart laten brengen. De aanleiding hiervoor is onder andere dat Arnhem op dit thema hoog lijkt te scoren en er geen cijfers beschikbaar zijn van de mate waarin Arnhemse jongeren er radicale opvattingen op nahouden. Samengevat zijn de volgende onderwerpen relevant:

- De mate waarin sprake is van radicaliserende opvattingen bij Arnhemse jongeren en jongvolwassenen in de leeftijd van 12 tot en met 24 jaar;
- De wijze waarop Arnhemse jongeren en jongvolwassenen met radicale opvattingen getypeerd kunnen worden in termen van leeftijd, geslacht en opleidingsniveau;
- De gevolgen voor de aanpak van radicalisering (zowel preventief als repressief en curatief) door de lokale, regionale en eventueel landelijke instanties.

In overleg met de gemeente Arnhem is besloten om het onderzoek in verschillende fases uit te voeren. De eerste fase van het onderzoek, opgenomen in onderdeel B van deze rapportage, biedt een antwoord op de vraag of het begrip radicalisering wetenschappelijk eensluidend of anderszins kan worden afgebakend. Tevens is binnen dit onderdeel verkend hoe professionals tegen radicalisering aankijken. Deze eerste fase is gestart en uitgevoerd in 2015. Onderdeel C behandelt vervolgens de

uitkomsten van de tweede fase van het onderzoek, dat in 2016 is uitgevoerd en waarin de hiervoor genoemde onderwerpen aan bod komen. Van belang om te noemen is dat binnen het onderzoek een aantal uitgangspunten zijn geformuleerd. Deze staan weergegeven in box 1.1.

Box 1.1 – Uitgangspunten van het onderzoek

Vooraf is een aantal uitgangspunten voor het onderzoek gesteld:

1. Op voorhand beperken we ons – mede vanwege de mogelijk stigmatiserende uitstraling van het onderwerp – niet tot radicale opvattingen onder islamitische jongeren, maar onder Arnhemse jongeren in het algemeen. Ook niet-moslimjongeren kunnen immers radicale opvattingen koesteren, bijvoorbeeld over moslimjongeren. Die wederzijdse opvattingen kunnen elkaar beïnvloeden en versterken;
2. Onder de noemer ‘radicale’ opvattingen beperken we ons tot radicale opvattingen ten aanzien van religie en land van herkomst (van de ouders). Deze onderwerpen kunnen een politieke lading hebben. Radicalisering vanuit andere perspectieven, zoals dierenwelzijn of milieu, blijft echter buiten beschouwing;
3. Met de term ‘Arnhemse jeugd’ wordt bedoeld op jongeren en jongvolwassenen van 12 tot en met 24 jaar die vanwege hun opleiding en/of in hun vrije tijd veelvuldig in Arnhem aanwezig zijn. Het is derhalve geen vereiste dat deze jongeren in de gemeente Arnhem wonen.

1.2 Onderzoeksopzet

In deze paragraaf zetten we uiteen welke onderzoeksactiviteiten zijn ontplooid. Zoals eerder aangegeven, wordt in de rapportage een onderscheid aangebracht tussen onderzoek naar het concept radicalisering en een verkenning van ervaringen van professionals (onderdeel B) en verdiepend onderzoek onder mentoren, welzijnswerkers en jongeren (onderdeel C). We beschrijven de uitgevoerde onderzoeksmethoden per onderdeel.

1.2.1 Onderdeel B – Het concept radicalisering en ervaringen van professionals

Binnen onderdeel B zijn twee onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. De eerste uitgevoerde onderzoeksactiviteit is literatuuronderzoek, met de bedoeling een (theoretisch) kader te bieden waarbinnen het concept radicalisering kan worden geplaatst. Om de meest actuele kennis op dit onderwerp te inventariseren, hebben we ons beperkt tot wetenschappelijke literatuur die in de periode 2010 tot en met 2015

gepubliceerd is in wetenschappelijke peer-reviewed tijdschriften. Daarbij is gebruikgemaakt van vijf Engelse zoektermen (en Nederlandse equivalenten daarvan) in *Picarta*:

- Radicalisation process
- Homegrown terrorism
- Islamist radicalisation
- Extremist violence
- De-radicalisation

Artikelen waarnaar in de gevonden bronnen verwezen wordt, zijn aanvullend geraadpleegd op relevante informatie ('sneeuwballen'). Het doel was om inzicht te krijgen in de processen en stadia van radicalisering en handvatten te genereren voor verdiepend onderzoek, zodat een werkdefinitie van radicalisering kon worden opgesteld.

Aanvullend is in interviews met professionals nader ingegaan op het onderwerp radicalisering in het algemeen en de Arnhemse situatie in het bijzonder. Bij het bepalen van de onderwerpen die tijdens de interviews aan bod zijn gekomen, is de vraagstelling van onderhavig onderzoek en de vertaling daarvan leidend geweest. Dit betekent dat in ieder geval stilgestaan is bij: de inkadering van radicalisering, de mate waarin respondenten aspecten van radicalisering terugzien bij Arnhemse jongeren en jongvolwassenen, waarop zij deze waarneming c.q. hun gevoel baseren, wat de achtergrond van deze jongeren is en welke aspecten zij – vanuit hun ervaring en waarneming – belangrijk vinden bij de (preventieve, repressieve en curatieve) aanpak daarvan.

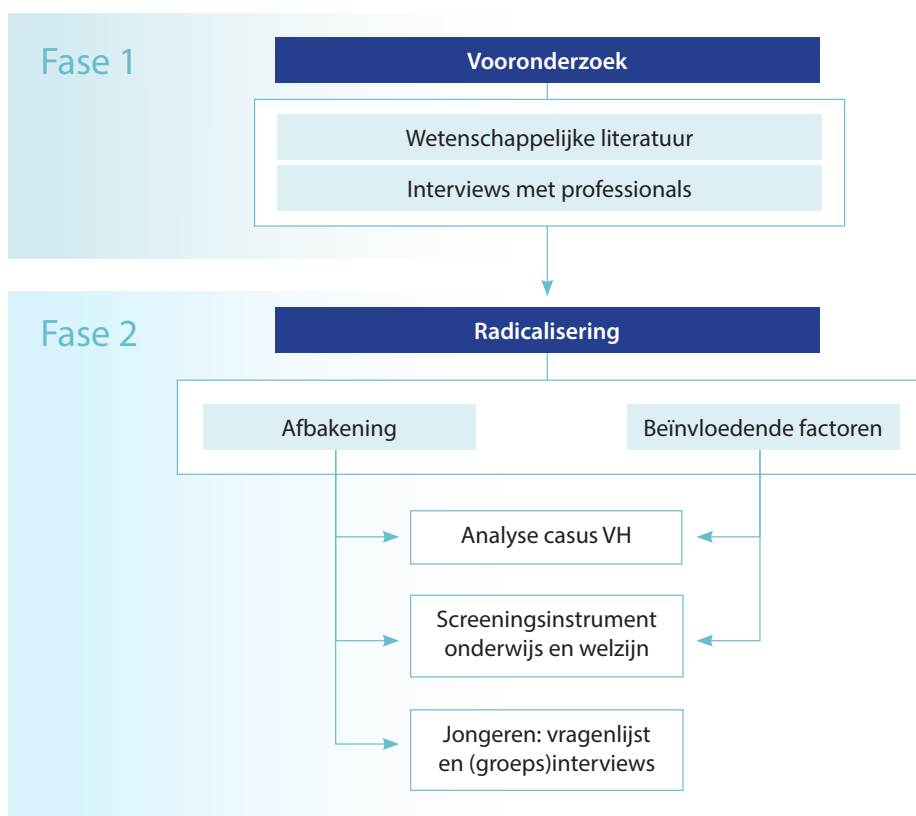
De gesproken respondenten (zie bijlage 1) hebben beroepshalve ofwel directe binding met Arnhem en kunnen op de situatie in Arnhem reflecteren ofwel hebben overstijgende kennis van radicalisering, waardoor zij de Arnhemse situatie in een landelijk perspectief kunnen plaatsen. Een verdeling van de gehouden interviews staat weergegeven in tabel 1.1; de vragenlijst die als uitgangspunt voor de interviews is gehanteerd, is opgenomen in bijlage 2. De opbrengsten van de gehouden interviews zijn meervoudig. Allereerst wordt de kennis en expertise van de respondenten benut om bevindingen uit de praktijk te valideren. Daarnaast wordt bewerkstelligd dat een solide wetenschappelijke en praktijkrelevante basis wordt gelegd voor het vervolgonderzoek.

Tabel 1.1 – Overzicht van gesproken respondenten (naar instantie) in aantallen.

Directe binding met Arnhem (n=17)	Stadsoverstijgende kennis (n=6)
Gemeente (n=3)	Beleid (n=2)
Jongerenwerk/Jeugdbescherming (n=4)	Wetenschap (n=2)
Etnische gemeenschap (n=3)	Gemeente (n=1)
Scholen (n=3)	Jongerenwerk (n=1)
Politie (n=1)	
Overig (n=3)	

Het raadplegen van wetenschappelijke literatuur en het interviewen van professionals heeft als basis gediend voor het afbakenen van het begrip radicalisering en de factoren die op radicalisering van invloed zijn. Van daaruit is vervolgens invulling gegeven aan de onderzoeksactiviteiten die in de tweede fase van het onderzoek zijn ontplooid. We bespreken deze onderzoeksactiviteiten in de volgende subparagraaf.

Figuur 1.1 – Visueel overzicht van het onderzoeksdesign.

1.2.2 Onderdeel C – Onderzoek casus en bevragen mentoren, welzijnswerkers en jongeren

Binnen onderdeel C zijn drie onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. Het betreft een analyse van dossiers die binnen het casusoverleg van het Veiligheidshuis (VH) zijn behandeld, het uitvoeren van een survey onder mentoren en welzijnswerkers en onderzoek onder jongeren. We lichten elke onderzoeksactiviteit apart toe.

Analyse casus Veiligheidshuis (VH)

Er wordt binnen de werkwijze van het VH geen definitie van radicalisering gehanteerd. Eerder gaat om het een ‘niet-pluis’ gevoel. Binnen het VH worden personen besproken die in beeld zijn gekomen vanwege radicalisering vanuit islamitisch perspectief.¹ In het VH zijn verschillende partijen als ketenpartner vertegenwoordigd, waaronder de gemeente, de politie en het Openbaar Ministerie (OM). Andere partijen kunnen meldingen doen bij het VH, maar zijn niet als ketenpartner vertegenwoordigd. Dit geldt onder andere voor het jongerenwerk, middelbare scholen, ROC's en het Regionaal Bureau Leerplicht (RBL). Al deze partijen kunnen signalen van radicalisering bij het VH inbrengen, waarna wordt bekeken welke informatie bij andere partijen bekend is. Op deze wijze worden signalen van verschillende instanties bij elkaar gebracht en kan op een snelle en effectieve manier informatie worden verzameld over (mogelijk) geradicaliseerde personen en hun sociale netwerk. Op basis van de verzamelde informatie kan vervolgens worden besloten geen actie te ondernemen, een persoon te gaan of blijven monitoren of in te brengen in het casusoverleg. In het casusoverleg wordt bekeken welke partijen welke acties kunnen ondernemen. In totaal zijn alle aanwezige dossiers (n=48) sinds de start van het casusoverleg eind 2013 geraadpleegd. Daarvan bleken er zes betrekking te hebben op personen die niet in Arnhem wonen en/of in hun vrije tijd niet veelvuldig aanwezig zijn in Arnhem. De analyse betreft derhalve 42 personen. Binnen de analyse stonden drie aspecten centraal: meldingskenmerken, persoonskenmerken en proceskenmerken (zie tabel 1.2).

Tabel 1.2 – Onderwerpen per onderscheiden aspect.²

Meldingskenmerken	Persoonskenmerken	Proceskenmerken radicalisering
<ul style="list-style-type: none">• Meldende instantie of organisatie• Partij(en) met aanvullende informatie• Startsignaal en aanvullende signalen	<ul style="list-style-type: none">• Demografische gegevens• Gezinsamenstelling• School en/of werk• Kwetsbaarheden• Motieven	<ul style="list-style-type: none">• Pushfactoren• Pullfactoren• Faciliterende factoren• Optreden ketenpartners

Radicalisering onder Arnhemse jongeren in beeld

De signalen die bij het VH gemeld worden geven een indicatie van islamitische radicalisering in de gemeente Arnhem. In het tweede deel van het onderzoek is ook aandacht besteed aan andere vormen van radicalisering (links, rechts) door twee doelgroepen te benaderen: mentoren op middelbare scholen en ROC's en jongerenwerkers in Arnhem en omgeving.³

▪ Onderwijs

In overleg met de gemeente Arnhem zijn alle onderwijsinstellingen die voortgezet en/of middelbaar beroepsonderwijs aanbieden, benaderd met het verzoek om mee te werken aan het onderzoek. Van de zes onderwijsinstellingen die aangaven mee te willen werken, is in overleg met het bestuur van elke klas de mentor of het aanspreekpunt aangeschreven. Hen is gevraagd of binnen diens mentorklas sprake is van (het risico op) radicalisering en om voorbeelden te geven van een dergelijk 'niet-pluisgevoel' (*screening*).⁴ Op deze wijze is op een voor de onderzoekers en de respondenten efficiënte wijze zicht verkregen op (vermoedens van) radicalisering onder een grote groep scholieren in de leeftijd van 12 tot en met 24 jaar zonder het risico op dubbele tellingen. De vragenlijst is in eerste instantie uitgezet onder 593 personen. Hiervan hebben 259 personen (44%) – na het uitzetten van verschillende reminders – een ingevulde vragenlijst terug gestuurd. Om de betrouwbaarheid van de bevindingen te verhogen, is in september 2016 een extra reminder verstuurd aan de docenten die nog niet gereageerd hadden. Deze reminder leverde vijftien extra ingevulde screeningsinstrumenten op, waarmee het totaal aantal screeningsinstrumenten 274 bedraagt (46%). Deze hebben betrekking op in totaal 324 klassen en 6.086 leerlingen (zie tabel 1.3 voor een nadere onderverdeling naar niveau).⁵ Naast de 274 ingevulde vragenlijsten hebben 32 personen het screeningsinstrument niet ingevuld en aangegeven dat zij niet met radicalisering te maken hebben gehad. Verder bleken 60 aangeschreven personen geen mentor te zijn en hebben zeventien personen de vragenlijst om andere redenen niet ingevuld (bijvoorbeeld omdat zij zichzelf niet deskundig achten). In totaal hebben we derhalve 383 reacties gehad (65%).

In het verlengde van het screeningsinstrument is gesproken met negen medewerkers binnen onderwijsinstellingen. In deze interviews is onder andere ingaan op de aard van de signalen, de wijze waarop andere leerlingen hiermee omgaan c.q. de impact op de klas en/of de weerbaarheid van leerlingen ten aanzien van radicalisering.

Tabel 1.3 – Respons naar onderwijsniveau (naar aantal klassen en aantal leerlingen) en t.o.v. totalen.⁶

Onderwijsniveau	Respons		Totalen in Arnhem	
	Aantal klassen	Aantal leerlingen	Aantal klassen	Aantal leerlingen
Praktijkonderwijs	6	101	Onbekend	Onbekend
VMBO	81	1.544	135	2.081
HAVO	27	611	40	1.046
VWO	43	912	49	1.086
MBO	161	2.820	1.098	13.209
Onbekend/overig	6	98	19	341
Totaal	324	6.086	1.341	17.763

- Welzijn

Naast de tijd die jongeren op school doorbrengen is ook het vrijetijd domein belangrijk. Binnen dit domein is de kennis van welzijnswerkers (zoals jongerenwerkers) benut om zicht te krijgen op radicalisering in de gemeente Arnhem. In totaal zijn de gegevens van 39 welzijnswerkers verstrekt. Zij zijn aangeschreven met het verzoek om een screeningsinstrument in te vullen.⁷ In totaal zestien welzijnswerkers hebben aan dit verzoek gehoor gegeven. Daarnaast hebben vier personen aangegeven in hun wijk niet met radicalisering te maken te hebben; zij hebben het screeningsinstrument echter niet ingevuld. Verder hebben vier personen aangegeven de vragenlijst niet in te kunnen vullen (bijvoorbeeld vanwege afwezigheid door ziekte). In totaal heeft derhalve een ruime meerderheid van de jongerenwerkers (n=24; 62%) gereageerd. Daarmee is zicht gekomen op het al dan niet aanwezig zijn van radicalisering in (in ieder geval) de buurten 't Broek, Centrum, Geitenkamp, Klarendal, Kronenburg, De Laar, Malburgen, Monnikenhuisen, Presikhaaf, Rijkerswoerd en Vredenburg.

In het verlengde van het screeningsinstrument is gesproken met vier welzijnswerkers. In deze interviews is onder andere ingaan op de aard van de signalen, de impact op de buurt en de weerbaarheid van jongeren ten aanzien van radicalisering.

Vragenlijstonderzoek onder en groepsinterviews met jongeren

Aanvullend op de interviews met professionals is input van jongeren verkregen. Vindplaatsen voor jongeren waren het onderwijs en het jongerenwerk. De jongeren is allereerst verzocht een vragenlijst in te vullen. In deze vragenlijst is hen gevraagd

aan welke onderwerpen zij denken bij radicalisering, of zij zich kunnen voorstellen dat dit bij hen in de buurt voorkomt, hoe zij hiermee om (zouden) gaan en of de gemeente of iemand anders op het vlak van radicalisering actie zou moeten ondernemen en zo ja, op welke punten (bijvoorbeeld ten aanzien van de weerbaarheid van jongeren). De vragenlijst die aan jongeren is voorgelegd, is opgenomen in bijlage 6. In totaal hebben 248 jongeren een vragenlijst ingevuld. Hiervan is 53 procent een jongen en 47 procent een meisje. De leeftijden variëren van 12 tot en met 29 jaar, met een gemiddelde van 16 jaar.⁸ Meer dan een derde (38%) zit op het VMBO, een kwart (25%) zit op de HAVO, dertig procent volgt een MBO-opleiding en van zeven procent van de bevroegde jongeren is onbekend welke opleiding zij volgen. In het verlengde van het vragenlijstonderzoek is in groepsverband of individueel met een deel van deze jongeren gesproken. Dit gebeurde in groepsverband in vijf klassen (ca. 80 leerlingen); individueel is met circa 20 jongeren gesproken bij een jongerencentrum en op scholen (bijvoorbeeld tijdens tussenuren en in de kantine).

Box 1.2 In het rapport gebruikte termen

Deze rapportage gaat over Arnhemse jongeren van 12 tot en met 24 jaar. In de rapportage gebruikte termen zoals 'islamitisch perspectief', 'allochtonen' en 'salafisten' zijn niet generaliserend bedoeld maar reflecteren de door de respondenten (professionals en jongeren) gehanteerde termen. Bij allochtonen kan het daarbij (ook) gaan om jongeren die in Nederland geboren zijn, maar waarvan de ouders een ander land van herkomst hebben.

Eindnoten

1. We merken op dat de islam vele stromingen kent. De term 'radicalisering vanuit islamitisch perspectief' is geenszins bedoeld als generalisering maar richt zich op de groep personen die gewelddadig jihadisme voorstaat. Echter, gelet op de aanleiding van dit onderzoek en de leesbaarheid van de rapportage, zal deze term in het vervolg van het onderzoek worden gehanteerd.
2. Een aantal kerngegevens is ter overzicht opgenomen in bijlage 3.
3. Binnen het onderwijs en het jongerenwerk kan objectieve informatie over grote groepen jongeren worden verzameld. Dit geldt niet voor andere partijen (zoals bijvoorbeeld ouders).
4. Zie bijlage 4 voor het screeningsinstrument dat aan mentoren verstuurd is.
5. In enkele gevallen is niet aangegeven hoeveel leerlingen de betreffende klas heeft. Het daadwerkelijk aantal leerlingen ligt derhalve iets hoger.
6. Op basis van door de onderwijsinstellingen ter beschikking gestelde cijfers van het aantal klassen en leerlingen naar onderwijsniveau. Het aantal klassen en leerlingen binnen het MBO wordt door professionals vanuit het onderwijs als te hoog ingeschat, andere cijfers zijn echter niet aanwezig.
7. Zie bijlage 5 voor het screeningsinstrument dat aan welzijnswerkers verstuurd is.
8. Drie personen bleken 25 jaar of ouder te zijn.

Onderdeel B – Het concept radicalisering

2 Radicalisering in de wetenschappelijke literatuur

In dit tweede hoofdstuk gaan we nader in op de bevindingen uit de wetenschap. Bij het beschrijven van bevindingen uit de wetenschappelijke literatuur, behandelen we de afbakening en het proces van radicalisering, de psychologische en contextuele achtergronden daarvan, uitingsvormen en tot slot de aanpak. We beschrijven elk onderwerp in een aparte subparagraaf en besluiten het hoofdstuk met een resumé.

2.1 Afbakening en proces van radicalisering

In deze paragraaf staan we nader stil bij de afbakening van het begrip radicalisering. Een eerste belangrijke notie is dat de term radicalisering in de internationale wetenschappelijke literatuur vrijwel uitsluitend vanuit het perspectief van religie (i.c. de islam) wordt gedefinieerd. Rondom andere groepen die zich in het verleden schuldig hebben gemaakt aan structureel geweld (zoals de IRA of FARC), speelt het concept radicalisering geen rol van betekenis (Silke, 2011). Ook in Nederlands onderzoek en Nederlandse beleidsstukken ligt de nadruk bij radicalisering overwegend op het islamitisch perspectief. In beperkte mate komt de term radicalisering terug rondom andere thema's zoals rechts- en linksradicaal gedachtegoed (Verhagen, Reitsma & Spee, 2010). Een tweede belangrijk punt om te benadrukken is dat radicalisering in de internationale wetenschappelijke literatuur veelal als voorloper van extremistische en/of terroristische activiteiten wordt gezien. In tegenstelling tot activisme, waarbij personen of groepen actie voeren binnen de kaders van de wet, worden onder extremisme die activiteiten verstaan die buiten de kaders van de wet vallen. Hierbij kan ook geweld gebruikt worden. In Nederland kunnen met name acties van rechts- en linksradicale groepen als extremistisch worden aangemerkt (Van der Varst, Van Ham, Van Wijk, Zannoni & Bouabid, 2010). Terrorisme kan kort gezegd gedefinieerd worden als potentieel dodelijk geweld tegen mensen dat voortkomt uit ideologische motieven en tot doel heeft de bevolking angst aan te jagen of de maatschappij te ontwrichten (Skillicorn, Leuprecht & Winn, 2012).

In de recente wetenschappelijke literatuur is met name stilgestaan bij radicalisering vanuit een islamitische context en de relatie tussen radicalisering en extremistische of terroristische activiteiten. De invulling die wetenschappelijk aan het begrip radicalisering wordt gegeven, is echter niet eenduidig. De auteurs van wetenschappelijke publicaties lichten hetgeen zij onder radicalisering verstaan niet (voldoende) toe of hanteren een zelf opgestelde definitie als basis voor hun onderzoek. Er blijft derhalve discussie bestaan over de invulling die aan het begrip radicalisering gegeven moet worden. Deze discussie richt zich met name op de vraag of gedragingen (bijvoorbeeld geweld), gedachten (over hoe zaken anders zouden kunnen of moeten) of beiden onder radicalisering geschaard kunnen worden (Pisoiu, 2013). De stand van zaken van onderzoek naar radicalisering wordt in 2010 dan ook als ‘fragmentarisch en embryonaal’ omschreven (Ranstorp, 2010). Onderzoek naar radicalisering en de relatie met extremistische en terroristische activiteiten brengt verschillende methodologische problemen met zich mee, waaronder het verkrijgen van voldoende betrouwbare data. Desalniettemin hebben onderzoekers zich ook meer recentelijk kritisch uitgelaten over de wetenschappelijke bijdrage aan kennis over radicalisering en de mogelijke gevolgen daarvan. Het huidige onderzoek kan volgens hen met name als theoretisch en conceptueel worden getypeerd, waarbij radicalisering overwegend als een proces geschetst wordt (Silke, 2011; Sageman, 2014). Daarbij kan overigens worden opgemerkt dat er geen universeel radicaliseringsproces bestaat (Buijs, Demant & Hamdy, 2006) en het moeilijk is om een harde grens aan te geven tussen ‘radicaal’ en ‘niet-radicaal’ (Slootman & Tillie, 2015).

Er zijn verschillende wetenschappelijke modellen die radicalisering nader duiden, waarvan King & Taylor (2011) er vijf beschrijven. Hoewel geen van deze modellen kan leunen op een brede basis aan empirisch bewijs (zie hiervoor), kennen deze modellen een aantal overeenkomsten. De eerste overeenkomst tussen deze modellen is dat deze radicalisering beschouwen als een proces dat bestaat uit verschillende fasen. Vrijwel al deze modellen onderscheiden vier min of meer opeenvolgende fasen, waarbij een duiding van omstandigheden of gebeurtenissen (zoals discriminatie of sociale achterstand) als ‘cognitieve opening’ of startpunt van radicalisering fungeert.¹ De duiding van dergelijke gebeurtenissen (‘cognitieve processen’) draagt er vervolgens toe bij dat de wereld in toenemende mate als zwart-wit (of als ‘wij tegen zij’) wordt geconstrueerd. De schuld wordt daarbij (al dan niet terecht) bij een specifieke partij geplaatst. Een aantal modellen benoemt het in een politieke context plaatsen van religie (i.c. de islam) daarbij specifiek als een van de cognitieve processen die hieraan kan bijdragen. Tot slot benoemt een aantal modellen de invloed van het in aanraking komen met radicaal gedachtegoed en/of gelijkgestemde personen als een randvoorwaarde voor radicalisering. Het proces van radicalisering kan zoals gezegd uitmonden in extremistische of terroristische activiteiten. Belangrijk is echter dat maar één model dit expliciet als eindpunt van

het radicaliseringsproces benoemt (King & Taylor, 2011). Deze bevinding is in lijn met het gegeven dat radicale opvattingen en gedachten bij slechts een minderheid van de personen ook daadwerkelijk tot betrokkenheid bij dergelijke activiteiten leiden (Aly & Striegher, 2012; Doosje et al., 2013; Fishman, 2010; Githens-Mazer & Lambert, 2010; Horgan & Braddock, 2010; Psoiu, 2013; Koehler, 2014; Slooman & Tillie, 2015).² Skillicorn et al. (2012) wijzen erop dat radicalisering een proces omvat waarbinnen attitudes en/of gedrag gaandeweg kunnen veranderen. Een consequentie hiervan is dat het niet zozeer de vraag is hoe radicalisering tot het plegen van terroristische activiteiten leidt, maar onder welke omstandigheden dit gebeurt en welke factoren van invloed zijn op het besluitvormingsproces van geradicaliseerde personen (Psoiu, 2013).

2.2 Psychologische en contextuele achtergronden van radicalisering

Het feit dat in het Westen geboren en opgegroeide personen al dan niet zelfstandig³ in Westerse landen betrokken raken bij terroristische activiteiten of naar buitenlandse 'brandhaarden' afreizen om daar te strijden, heeft radicalisering in West-Europa tot een binnenlandse veiligheidskwestie gemaakt (Brooks, 2011; Weggemans, Bakker & Grol, 2014; Crone & Harrow, 2011; Genking & Gutfraind, 2011; Kim, Lee & Im, 2007; Nesser, 2008; Precht, 2007).⁴ Aanvankelijk heeft de wetenschappelijke focus voor het verklaren van radicalisering en terrorisme zich toegespitst op persoonskenmerken van personen die hiervoor vatbaar bleken. Omdat het opstellen van een specifiek profiel niet mogelijk bleek, heeft meer recent onderzoek zich primair gericht op de contextuele achtergronden van radicalisering (zie de eerder beschreven wetenschappelijke modellen). Langzaam groeit het besef dat sprake is van interactie, waarbij persoonskenmerken mede bepalen hoe iemand reageert in of op bepaalde omstandigheden (Silke, 1998; Kruglanski & Fishman, 2006; King & Taylor, 2011; Weenink, 2015). Zo concluderen Weggemans, Bakker & Grol (2014) bijvoorbeeld dat personen die vanuit Nederland naar Syrië zijn vertrokken om daar te strijden, persoonlijke, ideologische, politieke en sociale motieven hebben gehad. In het kader van de psychologische en contextuele achtergronden van radicalisering, is het interessant om nader stil te staan bij de begrippen *push*- en *pull*-factoren. Pushfactoren worden verondersteld iemand tot actie over te laten gaan vanuit bijvoorbeeld onvrede over de huidige situatie. Pullfactoren zijn omstandigheden die iemand ertoe verleiden om tot bepaalde acties over te gaan vanuit de (gepercipiëerde) voordelen die dit oplevert.

Pushfactoren

In het recente verleden werd met name vanuit het perspectief van pushfactoren gekeken naar vaste onderliggende oorzaken van radicalisering. Voorbeelden daarvan zijn het zich ‘tussen twee culturen in bevinden’ en het geconfronteerd worden met discriminatie en sociale achterstand, bijvoorbeeld werkloosheid (zie bijvoorbeeld Abbas, 2007; Borum, 2004; Nesser, 2006). Net als de in het verleden gedane aanname dat radicalisering volgens een vast stramien verloopt en onomkeerbaar is, zijn deze veronderstellingen inmiddels ontkracht. Zo blijken individuele radicaliseringstrajecten van elkaar te verschillen, lopen de profielen van jihadististen sterk uiteen ten aanzien van opleiding, sociaal-economische positie en mate van integratie en blijken sommige personen zich binnen het radicaliseringsproces hiervan los te maken. Ook treedt een zogenaamd *specificiteitsprobleem* op. Onduidelijk is immers waarom de ene persoon onder precies dezelfde omstandigheden wel radicaliseert en de ander niet (Bakker, 2006; COT, 2008; Horgan, 2005; 2009; King & Taylor, 2011; Kleinmann, 2012; Ranstorp, 2010). Tegenwoordig wordt daarom ook niet meer zozeer over vaste onderliggende oorzaken van radicalisering gesproken, maar over daaraan bijdragende factoren (Pisoiu, 2013).

Waar het gaat om bijdragende factoren, kan een onderscheid worden aangebracht tussen seculiere en religieuze factoren. Religieuze factoren komen voort uit een specifieke interpretatie van de Koran, waarvan de gedachte dat een gewelddadige *jihad* als een verplichting voor alle moslims een voorbeeld is, of een behoefte aan zingeving. Seculiere factoren staan los van religie. Voorbeelden zijn onder andere onvrede over het buitenlandbeleid van de eigen regering of sociale dan wel politieke omstandigheden die voor onvrede zorgen onder (delen van) de eigen bevolking (Aly, 2011; Akbarzadeh, 2013; Demant & De Graaf, 2010; Slootman & Tillie, 2015). In dat kader is met name aandacht voor de rol van relatieve deprivatie, waardoor personen vatbaar kunnen worden voor de invloed van radicale en extremistische groepen (Akbarzadeh, 2013). Met relatieve deprivatie wordt bedoeld op het gevoel van onrecht dat mensen ervaren wanneer zij de sociaal-economische omstandigheden van de ‘eigen’ groep vergelijken met die van andere groepen. Met name wanneer vergelijkingen gemaakt worden tussen bevolkings- of religieuze groepen, kan dit leiden tot polarisatie, een verminderde identificatie met Nederland en Nederlanders en het in twijfel trekken van de legitimiteit van Nederlandse autoriteiten. Daarbij kan sprake zijn van vervreemding, ofwel doordat de radicaliserende persoon banden met familie en vrienden zelf verbreekt danwel doordat het contact verbroken wordt (Weggemans, Bakker & Grol, 2014). Hierdoor komen zij steeds verder van de samenleving af te staan en kunnen de eigen houdingen en overtuigingen verder versterkt worden (Blokland, Nieuwbeerta & Bernasco, 2010; Doosje, Loseman & Van den Bos, 2013; King & Taylor, 2011; Van den Bos, Loseman & Doosje, 2009). Eventuele onzekerheid over de eigen standpunten kan afnemen wanneer mensen

zich aansluiten bij groepen die hun mening delen. Dit aspect is des te relevanter in relatie tot de anonimiteit en veelheid aan informatie die het internet biedt. Belangrijk is ook dat de rol en status die mensen online innemen, aan verandering onderhevig kan zijn. Sommigen vergaren online gaandeweg status door de berichten die zij plaatsen, anderen zetten vanuit hun virtuele activiteiten ook de stap naar het uitvoeren van activiteiten in de daadwerkelijke wereld. Hoewel meer onderzoek naar de rol van het internet nodig is waar het gaat om het online rekruteren van personen, merken meerdere partijen het internet aan als een groot risico voor radicalisering (Edwards & Gribbon, 2013; Koehler, 2014; Weggemans, Bakker & Grol, 2014). Empirische bevindingen op dit vlak zijn echter wisselend van aard, waardoor op dit punt geen uitsluitsel bestaat (zie bijvoorbeeld Atran, 2010; Skillicorn et al., 2012). Ditzelfde geldt voor het veronderstelde verband tussen de toegenomen beschikbaarheid van fundamentalistische informatie op het internet en de gesignaleerde ‘verjonging’ van voor de jihad gerekruteerde personen (zie o.a. Mullins, 2011; Sageman, 2008).

Pullfactoren

Vanuit het radicaliseringsvraagstuk is veel minder aandacht besteed aan de incentives die ten grondslag kunnen liggen aan radicalisering en het handelen op basis van een radicale ideologie (Pisoiu, 2013). Dit vraagstuk is echter wel degelijk interessant, te meer daar religie zelf niet altijd ten grondslag ligt aan het radicaliseringsproces (zie onder andere Wesley, 2008; Stern, 2010). Cottee & Hayward (2011) benoemen als *incentives* bijvoorbeeld status, avontuur en aanzien. Het feit dat groepsprocessen – via (online) rekruteerders of werving via sociale netwerken – een bron van radicalisering kunnen vormen, lijkt er tevens op te wijzen dat andere motieven zoals het zoeken van een veilige thuishaven of een sociale identiteit een rol kunnen spelen bij radicalisering. Een ideologische component volgt in dat geval pas later (Aly & Striegher, 2012; Doosje et al., 2013; Kleinmann, 2012; Stern, 2010; Slootman & Tillie, 2015). Stern (2010) wijst in dit kader op de aantrekkingskracht die de jihad (tijdelijk) kan hebben op jongeren door de idealisering daarvan in mode en muziek. Dit kan ertoe leiden dat het simpelweg ‘cool’ is om de jihad te verheerlijken, zoals binnen andere groepen/leefstijlen het luisteren naar gangsterrap bijvoorbeeld gecultiveerd wordt.

2.3 Waarneembare uitingsvormen van radicalisering

Onderzoek naar waarneembare uitingsvormen van radicalisering is vrijwel afwezig. Een verklaring hiervoor is onder andere dat het opmerken van dergelijke signalen voor frontlijn- en politiemedewerkers uiterst lastig is, waardoor min of meer ‘traditionele’ manieren van informatieverzameling over personen onvoldoende bruikbaar zijn (Weggemans, Bakker & Grol, 2014; Brynillson et al., 2012). Weggemans

et al. (2014) benoemen retrospectief de volgende signalen van vijf Nederlandse jongeren die naar Syrië vertrokken zijn: een toegenomen interesse in religie, wat onder andere bleek uit het bezoeken van (meerdere) moskees, veranderde eetgewoonten, het deelnemen aan religieuze debatten en het bezoeken van bepaalde website en (online) forums. Aan dergelijke gedragingen kan echter onvoldoende waarde ontleend voor het doen van een risico-inschatting (zie ook Silber & Bhatt, 2007). Met andere woorden: niet iedereen die zijn eetgewoonten verandert, is aan het radicaliseren. Bovendien zou het andersom evenzeer mogelijk zijn dat personen radicaliseren, zonder dat dit tot (voor buitenstaanders) ander waarneembaar gedrag leidt.

Een ander aangrijpingspunt biedt recent onderzoek van Weenink (2015). Hij heeft onderzocht hoe 140 personen die bij de politie als (potentieel) jihadist bekendstaan, kunnen worden getypeerd. Uit zijn onderzoek blijkt dat het met name gaat om mannen (84%) met een gemiddelde leeftijd van 25 jaar. Vrouwen zijn met een gemiddelde leeftijd van 21 jaar gemiddeld jonger, maar worden ook minder vaak (16%) als (potentiële) jihadist aangemerkt. Onder deze groep komen psychische problemen, criminaliteit en een problematische sociale achtergrond relatief vaak voor. Een implicatie hiervan is dat deze groep personen mogelijk kwetsbaarder is voor radicalisering. Enerzijds door de (sociale) uitsluiting en isolatie die hun gedrag met zich meebrengt, waardoor zij vatbaar zijn voor rekrutering. Anderzijds doordat persoonskenmerken (zoals *sensation-seeking*) personen die ideologisch (nog) niet geradicaliseerd zijn, vatbaar maken voor groepen met een radicale ideologie (Weenink, 2015). Aanvullend kan ook gekeken worden naar signalen die kunnen duiden op mogelijke radicalisering die voortkomen uit contextuele omstandigheden. Gedacht kan daarbij worden aan signalen van vervreemding of uitsluiting en de aanwezigheid van (persoonlijke) crises die als 'cognitieve opening' kunnen fungeren (zie paragraaf 2.1.2) en de daaraan gerelateerde overtuigingen. Voorbeelden van overtuigingen die islamitisch radicalisme kenmerken zijn onder andere de overtuiging dat de islam bedreigd wordt, de eigen religie superieur is en de grondslag daarvan als leidraad moet dienen voor de samenleving. Overtuigingen die islamitisch extremisme kenmerken bestaan onder andere uit het benadrukken en uitvergroten van tegenstellingen en het als een plicht van elke gelovige beschouwen om een goddelijke ideale samenleving na te streven, desnoods door het plegen van geweld (Slootman & Tillie, 2015).

Samenvattend biedt de wetenschappelijke literatuur vooralsnog weinig concrete handvatten voor waarneembare uitingsvormen van radicalisering, mede omdat retrospectief onderzoek in zeer beperkte mate en prospectief onderzoek vrijwel niet voorhanden is. Tegelijkertijd kan worden geconstateerd dat het relevant kan zijn om niet alleen te kijken naar waarneembare uitingsvormen, maar ook bewust te zijn van het gegeven dat sommige personen kwetsbaarder zijn voor radicalisering dan anderen.

2.4 Aanpak van radicalisering

Vanuit de veronderstelling dat radicalisering tot terrorisme kan leiden, ligt de nadruk in de aanpak sterk op a) het voorkomen van radicalisering en b) deradicalisering van reeds geradicaliseerde personen (Aly & Striegher, 2012). We bespreken deze aspecten in de volgende alinea's.

Om radicalisering te voorkomen, is er binnen de aanpak van radicalisering veel aandacht voor religieuze educatie. Een veronderstelling daarin is dat geradicaliseerde groepen een beperkte en onjuiste interpretatie van de islam verspreiden, waartegen weerstand kan worden geboden door aandacht te besteden aan de bredere context van de islam (Akbarzadeh, 2014). Hierin ligt een belangrijke rol voor islamitische organisaties en instanties (Stern, 2010). Radicalisering voorkomen kan echter niet enkel op deze manier bewerkstelligd worden (zie o.a. Horgan, 2009; Taylor & Gilbert, 2010). Voor succes op de lange termijn dient ook aandacht te zijn voor het aanpakken van de rekrutering voor de jihad via rekruteerders en sociale netwerken. Samenwerking en vertrouwen tussen de overheid en islamitische partijen is belangrijk om dergelijke processen te verstoren. Een belangrijke vraag daarbij is in hoeverre de partijen deze kwetsbare groepen kunnen bereiken. De geloofwaardigheid van islamitische partijen kan namelijk op het spel komen te staan wanneer deze openlijk samenwerken met een – in de ogen van kwetsbare groepen – vijandige overheid (Kleinmann, 2012; Stern, 2010).

Deradicalisering kan feitelijk gezien worden als het bewerkstelligen van een cognitieve verandering die verder reikt dan een enkele verandering in waarneembaar gedrag (Stern, 2010; Ashour, 2009; Horgan & Braddock, 2010). Deradicalisering behelst dan ook meer dan het enkel uittreden uit een terroristische organisatie ('*disengagement*'). Reinares (2011) wijst er bijvoorbeeld op dat dit evenzeer gedaan kan worden vanuit andere overwegingen, zoals het niet meer levensvatbaar zijn van de betreffende beweging of het vooruitzicht in vrijheid gesteld te worden. Een radicale ideologie wordt in dergelijke gevallen niet verlaten (zie ook Dechesne, 2011). Andersom kan het voorkomen dat een persoon gederadicaliseerd is maar vanuit een andere context nog steeds actief betrokken is bij terrorisme, bijvoorbeeld in de vorm van huurling of vanuit een meer organiserende of faciliterende rol (Stern, 2010). Een randvoorwaarde voor het behalen van de door deradicaliseringsinterventies beoogde doelstellingen, is dat duidelijk is om welke reden(en) iemand is geradicaliseerd. Wanneer dit niet bekend is, ontbreekt het aan aangrijpingspunten om dergelijke interventies op maat vorm te geven. Met andere woorden: de meest succesvolle deradicaliseringsprogramma's zullen zich hoogstwaarschijnlijk richten op de factoren die van invloed zijn geweest op de radicalisering van het betreffende individu (Stern, 2010).

Hoewel betrouwbare data over de effectiviteit van preventie- en deradicaliseringsprogramma's ontbreekt (Horgan & Braddock, 2010), bieden bevindingen uit de literatuur wel aanknopingspunten waarop dergelijke programma's kunnen worden gebaseerd. Voorbeelden daarvan zijn onder andere het identificeren van personen die gezien hun achtergrond kwetsbaar zijn voor radicalisering, het bieden van een alternatief voor (ultra)orthodoxe interpretaties van de islam, het aanpakken van rekruteerders (offline en online) en het bouwen aan vertrouwen tussen overheids- en islamitische instanties. Zeker waar de aanpak zich richt op specifieke personen, lijkt maatwerk – waarbij de aanpak aansluit op de individuele radicaliseringsgronden of -motieven – een randvoorwaarde voor eventueel succes.

2.5 Resumé

Wetenschappelijk bezien is met name aandacht voor radicalisering vanuit islamitisch perspectief. Radicalisering wordt daarbij in een proces met verschillende, in elkaar overlopende stadia geplaatst. Hoewel dergelijke radicaliseringsprocessen kunnen eindigen in extremisme en/of terrorisme, geldt dit voor de grote meerderheid niet. Het feit daargelaten dat het onderzoek naar radicalisering nog volop in ontwikkeling is omdat betrouwbare data lastig te verkrijgen zijn, wordt het begrip in de bestaande wetenschappelijke literatuur echter uiteenlopend gedefinieerd. Met name de vraag wanneer van radicalisering gesproken kan worden – respectievelijk het hebben van radicaal gedachtegoed, het vertonen van radicaal gedrag of beiden – wordt niet eensluidend beantwoord. Een objectieve grens tussen geradicaliseerde en niet-geradicaliseerde personen kan derhalve niet gegeven worden. Wel kan uit de internationale literatuur worden afgeleid dat radicalisering veelal als een proces richting extremistische of terroristische activiteiten wordt gezien, waarbij sprake is van het vanuit ideologische motieven plegen of faciliteren van potentieel dodelijk geweld dat tot doel heeft de bevolking angst aan te jagen of de maatschappij te ontwrichten.

Uit de wetenschappelijke literatuur komen verschillende factoren naar voren die kunnen bijdragen aan de radicalisering van een individu. Pushfactoren veronderstellen dat onvrede met de huidige situatie (van zichzelf of van personen die tot de eigen groep (*ingroup*) gerekend worden) kan bijdragen aan radicalisering. Sociale achterstand en discriminatie – en het in het verlengde daarvan denken vanuit een 'wij-zij' perspectief – zijn voorbeelden van pushfactoren, waarbij kan worden opgemerkt dat ook persoonskenmerken bepalen hoe iemand reageert binnen (ervaren) omstandigheden. Sommige onderzoekers noemen in het verlengde daarvan het in aanraking komen met radicaal gedachtegoed expliciet als randvoorwaarde voor (verdere) radicalisering. Hoewel onderzoeksbevindingen op dit vlak niet eensluidend zijn, lijkt informatie die op internet te vinden is – vanuit deze gedachtegang – dan

ook een risico te vormen binnen het radicaliseringsproces. De in wetenschappelijke literatuur genoemde aanpakken, waaronder religieuze educatie en het aanpakken van (online) rekruteerders, sluiten hierop aan. Tegenover pushfactoren staan zogenaamde pullfactoren. Dit zijn aspecten die personen als een beloning (incentive) zien voor bepaald gedrag. Voorbeelden daarvan zijn het verkrijgen van status, avontuur en aanzien binnen de eigen groep. Ook het zoeken naar een veilige thuishaven en de eigen identiteit – zoals dat in de adolescentie gebruikelijk is – kunnen van invloed zijn. In dergelijke gevallen speelt ideologie pas later een rol van betekenis.

De wetenschappelijke literatuur biedt weinig houvast voor het identificeren van waarneembare uitingsvormen van radicalisering, mede omdat het lastig is om mogelijke signalen van een onomstreden duiding te voorzien. Het ligt daarom meer voor de hand om niet alleen naar mogelijke signalen van radicalisering te kijken, maar deze ook te plaatsen binnen het kader van individueel gedrag (veranderingen) en de mogelijke kwetsbaarheid van deze personen.

Eindnoten

1. De psychologische en contextuele achtergronden die in deze modellen benoemd worden, bespreken we nader in de volgende paragraaf.
2. Andersom kunnen radicale opvattingen en gedachten ook ontbreken of pas later tot wasdom komen.
3. De invloed van een aan een specifiek gedachtegoed gelieerde organisatie, bijvoorbeeld in termen van rekrutering of het aanbieden van trainingsmogelijkheden, kan afwezig zijn. Een Nederlands voorbeeld is de Hofstad Groep (Crone & Harrow, 2011).
4. In dit kader is het relevant om de zogenaamde *lone wolfs* te noemen, die autonoom en zonder samen te werken met terroristische groeperingen bereid zijn om tot (dodelijk) geweld over te gaan (zie onder andere Brooks, 2011).

3 Radicalisering volgens professionals

In dit hoofdstuk gaan we nader in op het radicaliseringsvraagstuk vanuit de kant van de professionals. De gebruikte vragenlijst is mede gebaseerd op de bevindingen uit de wetenschappelijke literatuur en is opgenomen in bijlage 2. Naast de onderwerpen die aan bod zijn gekomen binnen de wetenschappelijke literatuur, is aan respondenten ook specifiek gevraagd naar hun beleving van de situatie in Arnhem.¹ Laatstgenoemd aspect komt in paragraaf 3.4 specifiek aan bod. Het hoofdstuk eindigt met een resumé.

3.1 Invulling van het begrip ‘radicalisering’

Verschillende respondenten stellen dat het begrip radicalisering op uiteenlopende fenomenen van toepassing is, maar binnen de huidige context specifiek gericht is op radicalisering met een oorsprong binnen de islam. Een van de redenen daarvoor is, zo blijkt uit gesprekken met respondenten vanuit het veiligheidsdomein, de dreiging voor de (inter)nationale veiligheid. Met andere woorden onderkennen partijen dat radicalisering een concept is dat in essentie een brede toepassing kent, maar wordt een focus op radicalisering vanuit een islamitische oorsprong gerechtvaardigd geacht. Bovendien geven deze en andere respondenten aan dat er in de samenleving polarisering kan of is ontstaan – tussen autochtonen en allochtonen, of tussen mensen met (extreem)links en -rechtse denkbeelden – maar dat van structurele problematiek op dit vlak (vooralsnog) geen sprake is.

Uit de interviews komt naar voren dat partijen het begrip radicalisering verschillend invullen. Dit is, gezien de diversiteit aan gesproken respondenten en de uiteenlopende taken, rollen en verantwoordelijkheden die zij hebben, begrijpelijk. Een consequentie daarvan is wel dat partijen onderling – maar ook intern – verschillende beelden hebben bij hetgeen radicalisering inhoudt en wanneer een (subjectieve) grens wordt overschreden. Overeenstemming tussen respondenten bestaat waar het gaat om personen die *‘via de gewapende hand zaken willen veranderen’* of dit

op enige wijze faciliteren (de ‘doeners’). In hoeverre personen vanwege hun mening of gedachten als geradicaliseerd kunnen of moeten worden aangemerkt, lopen meningen echter uiteen. Een van de respondenten stelt binnen dit kader: *‘Vroeger waren er ook radicalen op protestants, katholiek, communistisch en politiek gebied, die voor hun rechten wilden opkomen en hun idealen wilden realiseren.’* Een andere respondent geeft aan dat radicale ideeën niet per definitie problematisch zijn, zolang andersdenkenden met respect en tolerantie bejegend worden. Dit wordt geïllustreerd met streng gereformeerden in Nederland of de Amish uit Amerika, die hun leven laten leiden door – naar maatschappelijk gangbare normen – radicale ideeën. Zij worden doorgaans echter niet als geradicaliseerd aangemerkt.

Het voorgaande beschouwend lijken professionals in de praktijk een onderscheid te maken tussen denkers, denkers die neigen tot of de intentie hebben om over te gaan tot illegale actie en doeners. Met name de twee laatstgenoemde groepen – waarbij de veiligheid van de betreffende persoon en/of diens omgeving – in het geding kan komen, worden vervolgens als geradicaliseerd aangemerkt. De grenzen tussen deze groepen zijn volgens respondenten echter erg dun, en zijn mede afhankelijk van individuele eigenschappen van de betreffende persoon, de situatie waarin deze opgroeit en diens sociale omgeving.

3.2 Signalen van radicalisering

Respondenten benoemen verschillende signalen die kunnen duiden op radicalisering. Elke respondent geeft daarbij echter expliciet aan dat dergelijke signalen altijd ‘gewogen’ moeten worden. Er is met andere woorden geen checklist die nagelopen kan worden om te bepalen of personen al dan niet geradicaliseerd zijn. Respondenten geven aan dat het herkennen van signalen grotendeels subjectief is. Het heeft volgens hen te maken met een onderbuikgevoel, het gevoel dat er iets niet klopt. *‘Je moet alert zijn en meerdere signalen tegelijk kunnen interpreteren, zoals iemands houding en de dingen die iemand zegt.’* Desalniettemin geven respondenten aan *‘dat er beter te vaak dan te weinig gemeld kan worden.’* Binnen de huidige werkwijze is dit ook mogelijk, omdat alle inkomende signalen binnen de setting van het Veiligheidshuis (VH) beoordeeld worden op hun waarde c.q. van duiding worden voorzien. Dit gebeurt door te bekijken welke informatie bij andere ketenpartners aanwezig is, waarna tot een plan van aanpak (van niets doen tot inbrengen in het casusoverleg) wordt besloten. Met andere woorden: signalen leiden niet per definitie tot ingrijpen – wat ook negatieve effecten kan hebben – waarmee een belangrijke drempel om signalen te melden, wordt weggenomen.

Overeenkomstig aan de door respondenten genoemde signalen is dat zij betrekking hebben op een (plotselinge) verandering in het gedrag. Een aantal van deze signalen vindt plaats binnen de setting van de opleiding. Een van onze respon-

denten geeft bijvoorbeeld aan dat zij zich zorgen gaat maken als iemand extreem vaak verzuimt – zeker als dit verzuim overeenkomt met binnen de islam belangrijke momenten zoals het vrijdagmiddaggebed – veelvuldig te laat komt of meer dan 600 uur ziek is. Uit de interviews blijkt dat met name meerderjarige MBO'ers meer autonomie hebben. Dit maakt het in vergelijking met minderjarigen moeilijker om dergelijke signalen van duiding te voorzien.² Daarnaast benoemen respondenten veranderingen in gedrag die geplaatsd kunnen worden binnen een (orthodox) religieuze context. Respondenten verwijzen onder andere naar het laten staan van een baard, het gaan dragen van een hoofddoek of jalaba en/of het zich (extreem) gaan verdiepen in het geloof. Dergelijke signalen duiden vanzelfsprekend niet per definitie op radicalisering, zo benoemen alle respondenten. Het kan ook een vorm van geloofsbelijdenis zijn: *'Er is gedrevenheid bij de islam, ze willen hun identiteit laten zien.'* Met name wanneer veranderingen in gedrag niet geplaatsd kunnen worden binnen het beeld dat van een persoon bestaat, ontstaat extra alertheid. *'Dan denk ik bijvoorbeeld aan een Nederlands meisje dat piercings heeft en make-up draagt, en die na de zomervakantie bekeerd tot de islam en met een hoofddoek op school verschijnt.'* Daarnaast wijzen respondenten in dit kader op het aanpassen van de eetgewoonten, het plotseling willen bidden onder leestijd, het creëren van afstand tot de eigen familie en het niet meer nakomen van maatschappelijke verantwoordelijkheden (isolering), een veranderende houding jegens vrouwen, het door meisjes trouwen op (zeer) jonge leeftijd en het omgaan met personen die als geradicaliseerd bekend staan. Het doen van extreme uitspraken (bijvoorbeeld over IS) of extreme uitingen (bijvoorbeeld op *Whatsapp*) is met name bij jongeren een signaal dat lastig te interpreteren valt. Sommige respondenten geven aan dat dergelijke extreme uitingen ook met 'pubergedrag' te maken kunnen hebben, terwijl anderen dit direct als een signaal van radicalisering beschouwen dat aandacht behoeft. Tot slot benoemen enkele respondenten opvallende gedragingen zoals het voortijdig verlengen van een paspoort, frequente wijzigingen in het hoofdadres en signalen over (mogelijke) emigratie naar het buitenland c.q. het Midden-Oosten. Een andere respondent vertelt over een uitreiziger: *'Ik had goed contact met hem en kon hem helpen bij zijn contacten met overheidsinstanties. Er viel wat voor hem te halen. Op den duur kwam hij niet meer opdagen; toen gingen de alarmbellen rinkelen.'*

Box 3.1 – Signalen van radicalisering lastig te herkennen

Op vrijdag 13 november 2015 vinden er voor de tweede keer in 2015 aanslagen plaats in Parijs. Van de terreurverdachten is er lange tijd nog één voortvluchtig. Familie van de voortvluchtige heeft de laatste tijd geen opmerkelijke tekenen van radicalisering gezien: hij zou niet vies zijn van drank, sigaretten en cannabis, speelde veel op zijn Playstation, was sinds een jaar werkloos en werd wel eens gezien in homobars. Volgens zijn broer zou hij het afgelopen half jaar meer met het geloof bezig zijn geweest: *“Wanneer je broer begint te bidden, of zegt dat hij is gestopt met drinken, is dat een radicale verandering? Voor ons leek het erop dat ze rustiger werden en serieuzer met hun religie bezig waren.”*

Bron: NOS.nl, 23 november 2015

3.3 Achterliggende oorzaken

Alle door ons gesproken respondenten geven aan dat geen eenduidige verklaring gegeven kan worden voor het feit dat mensen, en dan met name jongeren, radicaliseren. In de hierop volgende subparagrafen gaan we in op door respondenten genoemde factoren die kunnen bijdragen aan radicalisering (voedingsbodems). We maken daarbij onderscheid tussen pushfactoren, pullfactoren en faciliterende factoren.

3.3.1 Pushfactoren

Respondenten geven aan dat een voedingsbodem voor radicalisering gelegen is in het beperkte maatschappelijk perspectief. *‘Jongeren hebben niet veel te doen en niet veel te verliezen.’* Zij wijzen op de achterstandspositie van jongeren, de discriminatie die zij kunnen ervaren en de mate waarin allochtonen binnen de gemeente vertegenwoordigd worden. Meerdere respondenten geven aan dat dergelijke aspecten niet alleen gelden voor laagopgeleide allochtone jongeren, maar ook voor hoogopgeleide allochtonen. Volgens een respondent verwachten juist zij gezien hun opleiding een kans te hebben op de arbeidsmarkt; het niet slagen daarin – vanwege daadwerkelijke of als dusdanig waargenomen discriminatie – kan leiden tot radicale gedachtevorming. Dergelijke jongeren worden niet alleen gevoed met religieuze boodschappen maar ook met politieke en maatschappelijke informatie. De strekking hiervan is onder andere dat moslims het uitverkoren volk zijn maar onderdrukt worden, waarbij vrijheid van meningsuiting voor iedereen geldt behalve voor moslims. Op deze wijze wordt de islamitische identiteit tegenover de Nederlandse (of Westerse) identiteit geplaatst, met als kernboodschap dat moslims niet geaccepteerd worden. *‘Ze zetten zichzelf in de verdrukking en kiezen een slachtofferrol. En ja, er is discriminatie.’*

*Maar geradicaliseerde jongeren zoeken soms ook naar excuses om de slachtofferrol te kunnen blijven hanteren'. Verschillende respondenten geven aan dat deze islamitische identiteit ook een politieke invulling kan krijgen. Respondenten wijzen in dit kader op de invloed van geopolitieke ontwikkelingen, waarbij het lijden van moslims in het buitenland – ten gevolge van acties van Westerse landen – centraal staat. Een van de door ons gesproken respondenten wijst erop dat een aantal uitreizigers in hun naïviteit hebben gedacht dat zij het lijden van hun medemoslims konden verlichten – één van hen deed bijvoorbeeld een verplegersopleiding – en oprecht spijt hebben van hun keuze om uit te reizen. Daar staat tegenover dat andere respondenten van mening zijn dat jongeren onder andere dankzij het internet precies konden weten waaraan zij begonnen. In de ogen van deze respondenten tekenen zij met het uitreizen vrijwillig voor het bijdragen aan of begaan van oorlogsmisdaden en bloedvergieten, en moeten uitreizigers hier ook de consequenties van dragen. *'Als je uitreist en de wapens opneemt tegen Nederland of bondgenoten van Nederland, pleeg je landverraad. Alle uitreizigers mogen van mij op de terroristenlijst geplaatst worden. Zij kunnen resocialiseren nadat zij hun straf hebben uitgezeten.'* Een van de respondenten geeft daarbij aan dat het mogelijk is de 'scherpe randjes' van overtuigingen af te halen, maar dat deze in essentie blijven bestaan. In die zin zal een interventie met name moeten bestaan uit het verlagen van de handelingsbereidheid.*

3.3.2 Pullfactoren

Meerdere respondenten geven aan dat jongeren gevoelig zijn voor status, met name omdat zij op dat moment veelal op zoek zijn naar hun identiteit of een sterk rolmodel zoeken. Zij leggen daarbij een relatie met de puberteit waarin jongeren zich op dat moment bevinden. Vooral jongeren die in het verleden richting de criminaliteit getrokken werden en/of psychische of psychosociale problematiek ervaren, vormen vanuit dit perspectief volgens respondenten een kwetsbare doelgroep. *'Jongeren willen zo snel mogelijk stijgen op de sociale ladder. Vroeger was iedereen een drugsrunner, nu willen jongeren naar Syrië. Het is een trend waar je status en aansluiting mee kan verwerven.'* Een dergelijk beloningsmechanisme speelt volgens meerdere respondenten in zekere zin ook een rol bij Nederlandse meisjes die zich bekeren tot de islam. Zij vinden aansluiting en acceptatie in de islam en worden vanuit een groep min of meer beloond voor hun bekering (*'we hebben er een moslima bij!'*). Het radicaliserende aspect volgt dan pas later, inclusief het volgen van strikte kledingvoorschriften (*'een Nederlandse vrouw is bekeerd en getrouwd, en gaat sindsdien geheel gesluierd door het leven'*).

Een van de door ons gesproken respondenten vergelijkt radicaliseren met het zich aansluiten bij een sekte. Deze respondent wijst op de belangrijke rol van leiders, de kwetsbaarheid van jongeren in termen van leeftijd (adolescentie) en maatschappelijk perspectief (beperkt) en het gevoel van borging dat een sekte

kan bieden. Daarmee kan de geborgenheid die een groep biedt, ook als pullfactor worden aangemerkt. Een van de door ons gesproken respondenten van buiten de Arnhemse context geeft aan dat vriendengroepen een grote rol spelen en jongeren gevoed worden door hun omgeving. Hoe hun sociale netwerk eruit ziet, hoe zij aan informatie komen (*'bepaalde jongerenwerkers, imams of ronselaars kunnen een sterke invloed hebben'*) en waar eventuele bijeenkomsten gehouden worden, is volgens deze respondent relevant. Deze respondent spreekt in dit kader over 'verhalenvertellers' waarvan de invloed klaarblijkelijk dusdanig groot is, dat zij jongeren ervan kunnen overtuigen om voor IS of een andere islamitische groepering te kiezen.

3.3.3 Faciliterende factoren

Een faciliterende rol die verschillende respondenten aanwijzen, is het internet. Op internetfora en (besloten) Facebook-groepen is veel onjuiste c.q. radicale informatie te vinden die uit de context is gehaald. Het betreft met name (vertaalde) salafistische en puriteinse informatie, die jongeren voor waar aannemen omdat zij geen andere informatie aangeboden krijgen. Dit komt enerzijds doordat ouders veelal ongeletterd zijn en vanwege onvoldoende eigen kennis over de islam geen weerwoord kunnen bieden tegen extremistische boodschappen die hun kinderen op internet lezen, en anderzijds doordat niet elke moskee erin slaagt kwetsbare jongeren voldoende te bereiken (of deze jongeren uitsluiten uit angst om een slecht imago te krijgen). Een gevolg hiervan is dat jongeren meer waarde gaan toekennen aan passages in de Koran die rechtvaardigheid benadrukken in plaats van passages die ingaan op welwillendheid ('leven en laten leven'), en ontstaat een onjuist beeld over wonen in het kalifaat. Dit kan leiden tot radicalisering. In de woorden van een respondent: *'Sommige jongeren maken er een knip- en plakwerk van. Zij maken hun eigen geloof. In Nederland kunnen zij vervolgens niet meer leven volgens de normen die zij willen, en zij zullen waarschijnlijk willen uitreizen.'* Meerdere van de door ons gesproken respondenten geven dan ook aan dat naast aandacht voor triggers die radicalisering in gang kunnen zetten, in het beleid ook aandacht moet zijn voor de weerbaarheid van gezinnen en moskeeën.

3.4 Radicalisering in Arnhem

In deze paragraaf gaan we nader in op de ervaringen van respondenten met radicalisering in de gemeente Arnhem. Radicalisering is een onderwerp dat volgens respondenten in de allochtone gemeenschap de laatste jaren meer aandacht heeft gekregen. Concrete gebeurtenissen c.q. het uitreizen van Arnhemse jongeren hebben hieraan bijgedragen. Van families waarvan een zoon of dochter is uitge-reisd wordt volgens respondenten doorgaans afstand genomen, hoewel in globale zin wel begrip kan bestaan voor de beweegredenen van iemand om af te reizen.

Desalniettemin verwerven (teruggekeerde) uitreizigers binnen een kleine salafistische kring ook veel status. Hoewel niet alle respondenten dit onderschrijven of waarnemen, wijzen meerdere respondenten op de negatieve invloed van salafistische groepen en personen, waaronder het (via sociale druk) opleggen van striktere gedragsnormen aan directe familie en/of islamitische buurtgenoten. *'Aan jonge meiden wordt vaak gevraagd wanneer ze een hoofddoek gaan dragen. Als je dat constant te horen krijgt, dan ga je dat doen. Zeker als je niet buiten de boot wilt vallen.'* Sommige respondenten geven aan bang te zijn dat een liberale groep moslims in Arnhem min of meer wordt opgeslokt door een minderheid met radicale(re) opvattingen.

Respondenten zien (het risico op) radicalisering ontstaan bij jongeren vanaf circa zestien jaar oud, waarbij jongvolwassenen (18- en 19-jarigen) actiever zijn omdat zij mobieler en meer zelfstandig zijn. Een interesse in het geloof wordt (in eerste instantie) ook vanuit de omgeving van de jongere (gezin, familie) als een positieve ontwikkeling gezien. Meerdere respondenten geven aan dat jongeren op een voetstuk geplaatst worden omdat zij niet kiezen voor het criminele pad of dit vaarwel zeggen. Vrijwel alle respondenten geven wel aan het opvallend te vinden dat met name Marokkaanse jongeren, in mindere mate Afghaanse jongeren en (vrijwel) geen Turkse of Surinaamse jongeren geradicaliseerd zijn c.q. als dusdanig in beeld komen. Als mogelijke verklaringen voor dit gegeven noemen zij onder andere verschillen in sociale controle binnen de verschillende etnische gemeenschappen, alsmede de binding met het thuisland. Dit verschil wordt met name aangehaald om het verschil in mate van geradicaliseerde personen van Turkse en Marokkaanse komaf te verklaren: *'Turken voelen zich in eerste instantie Turk en dan pas moslim. Marokkanen voelen zich in eerste instantie moslim en dan pas Marokkaan.'*

De uiteenlopende factoren die kunnen bijdragen aan radicalisering en de wisselwerking met persoonskenmerken, maken volgens meerdere respondenten duidelijk dat dit – hoewel in zekere zin sprake is van een proces – niet vastomlijnd is. Verschillende respondenten illustreren dit door het onderscheid dat volgens hen kan worden gemaakt tussen de eerste en de tweede lichting geradicaliseerde personen. Zij geven aan dat de eerste lichting uitreizigers uitgereisd is uit sterk ideologische motieven en overtuigingen. Een van de respondenten verwijst in dit kader naar een uitreiziger uit Arnhem, die op jonge leeftijd al tegen zijn moeder zei het onwaarschijnlijk te vinden dat hij oud zou worden in Nederland. De tweede lichting uitreizigers is volgens respondenten ideologisch minder sterk onderlegd en is met name via anderen in contact gekomen met de islam. De periode waarin een persoon – soms uit het niets – als (potentieel) geradicaliseerd kan worden aangemerkt, loopt sterk uiteen van enkele maanden tot enkele jaren. *'Voor de zomer droeg zij nog een spijkerbroek, na de zomer een lang zwart kleed'* en *'iemand bleek binnen een paar maanden dusdanig geradicaliseerd dat deze wilde uitreizen'* zijn voorbeelden van een relatief snel radicaliseringsproces. Dit snelle radicaliseringsproces kan onvoorzien zijn.

Bij personen die over een periode van een á twee jaar radicaliseren, merken respondenten doorgaans dat deze afglieden. Het feit dat zij radicaliseren, ligt derhalve meer in de lijn der verwachting.

Uit de interviews met respondenten over de situatie in Arnhem blijkt dat het sociale netwerk van geradicaliseerde personen uit de gemeente Arnhem een grote invloed heeft (gehad). *‘Sommige mensen hebben een bepaald activisme waardoor gedacht wordt dat geweld gerechtvaardigd is. In Arnhem is een groep personen die zich heeft aangesloten bij IS en een groep die zich heeft aangesloten bij Jabhat al-Nusra. De keuze die zij maken is geheel toevallig en afhankelijk van de contacten die iemand heeft.’* Een andere respondent geeft aan dat één persoon – die veel contacten onderhield met gelijkgezinden van buiten Arnhem – als spil kan worden aangemerkt rondom de eerste lichte uitreizigers. Ook bij bekeerde meisjes valt het volgens meerdere respondenten op dat zij zich begeven in de sociale kring van de door partijen als ‘harde kern’ aangemerkte personen. De kenmerken en achtergronden van personen spelen bij hun vatbaarheid een belangrijke rol. Een aantal respondenten geeft bijvoorbeeld aan dat bekeerde Nederlandse meisjes qua profiel overeenkomen met slachtoffers van loverboys: meisjes vanaf circa zestien jaar die onzeker en op zoek naar aansluiting en acceptatie zijn. *‘Zij hebben hier net als loverboys een neus voor.’* Dat ten tijde van het vooronderzoek vrijwel geen allochtone meisjes radicaliseren, verklaren sommige respondenten vanuit de intrinsieke motivatie van en indirecte druk op meisjes om een opleiding af te ronden. Wanneer zij niet slagen, is de kans groter dat zij moeten trouwen. Jongens hebben op dit punt meer vrijheid volgens deze respondenten.

Het waarnemen van signalen van radicalisering is niet alleen lastig omdat deze niet objectief vast te stellen zijn. Specifiek voor Arnhem geldt ook dat geradicaliseerde personen en jongeren die daarom heen hangen – door de toegenomen aandacht voor radicalisering – meer gesloten worden. *‘Wanneer de jongerenwerker zich in de groep bevindt, is het heel gezellig en wordt er over van alles gepraat. Maar wanneer hij weg is, gaat het weer over radicale dingen. Hierdoor is slechts het topje van de ijsberg in beeld.’* Ook wordt geprobeerd om lokale partijen op het verkeerde been te zetten. *‘Zij weten waar we op letten en gaan zich juist zo ‘normaal’ mogelijk gedragen, waarbij zij bijvoorbeeld ook naar de coffeeshop gaan of alcohol drinken.’* Daarnaast constateren meerdere respondenten dat veel geradicaliseerde jongeren in Arnhem uit gebroken gezinnen komen of gezinnen waarin anderszins sprake is van problematiek (bijvoorbeeld geweld). Zij leggen daarbij een relatie met een gebrek aan supervisie binnen het gezin, waardoor ouders mogelijke signalen van radicalisering niet opmerken. *‘Ouders hebben over het algemeen geen flauw idee waar hun kinderen mee bezig zijn. Soms weten ouders wel dat hun kind naar de moskee gaat, maar niet met wie.’* Wanneer ouders zich wel zorgen maken, bijvoorbeeld wanneer zij een gedragsverandering bij hun kind waarnemen, weten zij bovendien niet bij wie zij terecht kunnen, of wordt uit angst geen actie ondernomen. De school wordt bijvoorbeeld niet benaderd uit

angst dat hun kind van school gestuurd wordt. Dit geldt eveneens voor het niet-melden van signalen bij andere instanties, omdat men bang is gestigmatiseerd te worden c.q. om als *'jihad-familie'* te worden aangemerkt.

3.5 Resumé

Radicalisering is een in theorie breed concept, waaraan op dit moment in de praktijk uitsluitend invulling wordt gegeven vanuit een religieus islamitisch perspectief. Los van deze gemeenschappelijke focus bestaan in de praktijk verschillen tussen partijen (en intern) over de invulling van dit begrip. Wel bestaat overeenstemming bij respondenten over het feit dat radicalisering in ieder geval die personen omvat die met geweld zaken (willen) veranderen of dit faciliteren. Het subjectieve element wat bij de duiding van radicalisering komt kijken, betekent dat de signalen die kunnen duiden op radicalisering altijd 'gewogen' moeten worden. Een objectief te hanteren checklist bestaat niet. Een overeenkomst binnen de verschillende signalen die respondenten benoemen, is een (plotselinge) gedragsverandering. De in de interviews besproken verklaringen voor radicalisering zijn grotendeels gelijk aan de factoren die in de literatuur genoemd worden. In aanvulling op push- en pullfactoren kunnen ook faciliterende factoren worden onderscheiden. Voorbeelden van pushfactoren zijn onder andere het beperkte maatschappelijke perspectief van jongeren en de discriminatie die zij ervaren. Ook geopolitieke ontwikkelingen kunnen vanuit maatschappelijk en politiek perspectief bijdragen aan radicalisering, met name doordat hiermee de islamitische tegenover de Nederlandse of Westerse identiteit geplaatst wordt. Voorbeelden van pushfactoren zijn het verwerven van een sociale beloning (binnen een kleine groep) in de vorm van status. Dit geldt niet alleen voor allochtone jongeren, maar ook voor Nederlandse meisjes die zich bekeren tot de islam. Voorbeelden van faciliterende factoren zijn het sociale netwerk en invloedrijke personen daarbinnen (de 'verhalenvertellers'), het internet en een gebrek aan supervisie in de opvoeding.

Door ons geraadpleegde respondenten constateren dat radicalisering een onderwerp is dat ook binnen de allochtone gemeenschap in Arnhem aandacht krijgt, met name sinds een aantal personen is uitgereisd. Het risico op radicalisering manifesteert zich in Arnhem met name bij jongvolwassenen van Marokkaanse komaf. Respondenten nemen daarbij waar dat de eerste lichte geradicaliseerde personen in Arnhem op voorhand een sterkere ideologische grondslag had dan personen die later (en momenteel) radicaliseren. Onder andere de status die uitreizigers hebben verworven binnen een selecte (salafistische) groep, kan voor de Arnhemse jongeren een aanzuigende werking hebben. Het sociale netwerk waarin deze jongeren zich begeven, kan vervolgens een grote invloed hebben op hun radicaliseringsproces. Het waarnemen van signalen van radicalisering wordt in toenemende mate

bemoeilijkt, daar risicopersonen en -groepen vanwege de toegenomen aandacht voor radicalisering vanuit de gemeente meer gesloten worden.

Eindnoten

1. Vanuit deze beleving zijn ook de door respondenten gehanteerde termen gebruikt in het beschrijven van de bevindingen (zie ook onderdeel A).
2. Meerderjarige MBO'ers hebben bijvoorbeeld het recht om aan te geven dat geen contact met de ouders opgenomen mag worden naar aanleiding van gedrag en/of prestaties op school.

4 Implicaties voor verdiepend onderzoek

In dit hoofdstuk staan we, op basis van de vorige hoofdstukken, stil bij de implicaties die de bevindingen hebben voor de tweede fase van het onderzoek. Achtereenvolgens behandelen we de focus en werkwijze en de afbakening van het begrip radicalisering.

4.1 Focus en werkwijze

Om de focus en werkwijze binnen het verdiepende onderzoek te bepalen, is in samenwerking met de gemeente Arnhem een begeleidingsgroep geformeerd. Tijdens een bijeenkomst met deze begeleidingsgroep is besproken welke elementen in het verdiepende onderzoek aan bod moeten komen gelet op de onderzoeksvragen en de (verwachte) opbrengsten van het onderzoek:

1. Een eerste belangrijk gegeven is dat uit het vooronderzoek naar voren is gekomen dat er geen wetenschappelijk eensluidende definitie van radicalisering voorhanden is. In de praktijk geven professionals invulling aan dit begrip vanuit hun eigen professioneel perspectief en (normen)kader. Op basis van de input uit de begeleidingsgroep kan echter wel een nuance worden aangebracht tussen radicale opvattingen onder Arnhemse jongeren in enge en in ruime zin. In enge zin beperkt de focus zich tot die personen die vanwege (mogelijke) islamitische radicalisering in beeld zijn gekomen bij het Veiligheidshuis (VH), terwijl in ruime zin aandacht is voor het geven van een brede dwarsdoorsnede van hetgeen aan radicale opvattingen leeft binnen de Arnhemse samenleving c.q. het risico dat jongeren overgaan op of oproepen tot geweld vanuit een religieuze of politieke overtuiging.

2. Extreemrechts of -links zijn ten tijde van het vooronderzoek geen onderwerpen die in de praktijk, in relatie tot het thema veiligheid, aandacht vragen. Binnen de context van radicale opvattingen in ruime zin moet echter wel aandacht aan links- en rechtsradicale gedachten worden besteed (bijvoorbeeld in termen van polarisering en een verscherping van wij-zij perspectieven). Het verdiepende onderzoek moet dan ook streven naar een representatief beeld van de mate van radicalisering onder Arnhemse jongeren. Jongeren zelf moeten ook in dit onderzoek worden betrokken, onder andere om te bezien in hoeverre zij weerbaar zijn op dit vlak.

4.2 Afbakening van het begrip radicalisering

Voor het kunnen uitvoeren van het onderzoek, is het noodzakelijk dat duidelijkheid bestaat over de afbakening van hetgeen wordt onderzocht. Uit het vooronderzoek is gebleken dat het begrip 'radicalisering' niet wetenschappelijk eensluidend kan worden ingevuld. Wel kan dit begrip worden afgebakend door ongewenst gedrag – dat raakt aan de veiligheid van de (lokale) samenleving – en de oorsprong daarvan in ogenschouw te nemen. Vanuit dit perspectief bekeken kan radicalisering worden beschouwd als *'het (risico op het) plegen van geweld in binnen- of buitenland en/of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen'*. Dat betekent dat binnen deze definitie geweld, (het risico op) het plegen daarvan en/of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen centraal staan. Deze begrippen staan nader gespecificeerd in box 4.1. Met deze brede definitie wordt beoogd om niet alleen personen die zich aan het eind van het radicaliseringproces bevinden in het onderzoek te includeren, maar ook personen waarover vanwege gedragingen of uitingen (bijvoorbeeld door het verbaal steunen van IS) zorgen bestaan.

Box 4.1 – Uitwerking van begrippen in de afbakening van radicalisering

Geweld

Het geweldsspectrum is breed. Dit betekent dat gedragingen die onder de noemer geweld geschaard kunnen worden, sterk uiteen kunnen lopen. In toenemende ernst kunnen drie vormen van geweld worden onderscheiden. Verbaal geweld, verbale bedreiging c.q. intimidatie en fysiek geweld. *Verbaal geweld* omvat gedragingen als uitschelden, kwetsen en beledigen. *Verbale bedreiging* betreft intimidatie c.q. het dreigen om iemand iets aan te (laten) doen. Aan deze vormen van geweld kan iemand zich schulden maken in woord, gebaar en schrift. Smaad, het valselijk beschuldigen van een ander, kan ook als verbaal geweld worden aangemerkt wanneer dit tot doel heeft een situatie te laten escaleren. Gedragingen die onder de noemer *fysiek geweld* geschaard kunnen worden, zijn bijvoorbeeld slaan, schoppen, mishandelen en vermoorden. Waar fysiek geweld zich op objecten richt, gaat het bijvoorbeeld om vernieling en brandstichting.

Risico

We spreken van een risico wanneer de kans bestaat dat een jongere tot geweld over kan gaan of anderen hiertoe op enigerlei wijze (geschrift, woord, fysiek) aanzet.

Ideologische overwegingen

Leidend binnen de term ideologische overwegingen is dat sprake is van een uitgesproken tegenstelling jegens een andersdenkende groep. Deze tegenstelling kan voortkomen vanuit een religieus perspectief (bijvoorbeeld de islam), maar ook vanuit politieke stromingen (zoals links of -rechts).

Onderdeel C – Resultaten van het verdiepend onderzoek

5 Dossieronderzoek Veiligheidshuis

In de eerste fase van het onderzoek is een analyse uitgevoerd op de 42 relevante dossiers die in het casuoverleg van het Veiligheidshuis (VH) zijn besproken (zie onderdeel A van deze rapportage). We gaan hierna in op de persoonskenmerken, meldingskenmerken en proceskenmerken voor zover deze in de dossiers zijn vastgelegd. In een afsluitende paragraaf behandelen we de (eventuele) samenhang tussen deze aspecten.

Box 5.1 – Voorinformatie in relatie tot de uitgevoerde analyse

De analyse heeft betrekking op de dossiers van in totaal 42 personen die de afgelopen jaren zijn besproken in het VH. De meesten van hen (n=34) worden ten tijde van de analyse (juli 2016) nog steeds besproken. Drie personen zijn overleden, drie personen worden enkel nog gemonitord ('schaduwlijst') en twee personen worden niet langer besproken omdat de urgentie hiertoe niet meer aanwezig is. De redenen dat deze personen in het casuoverleg besproken worden of zijn, lopen uiteen: het gaat om personen die zijn uitgereisd (waarvan sommigen zijn teruggekeerd), potentiële uitreizigers en personen die daadwerkelijk zijn tegengehouden, personen waarbij sprake is van signalen van radicalisering en personen die mogelijk een sturende rol hebben. Om de betrouwbaarheid van de analyse te vergroten, is informatie uit de dossiers verrijkt met kennis die professionals over deze personen hebben.

5.1 Persoonskenmerken

In deze paragraaf gaan we nader in op de persoonskenmerken voor zover deze op basis van de dossiers naar voren zijn gekomen. Achtereenvolgens komen demografische kenmerken, antecedenten en psychosociale kenmerken aan bod.

Demografische kenmerken

Uit de verzamelde gegevens blijkt dat de meerderheid van de 42 personen die in het casuoverleg besproken worden, van het mannelijk geslacht zijn (n=31; 74%). Het gaat om 28 personen die reeds gelovig waren en veertien personen die als bekeerling kunnen worden aangemerkt. Binnen de groep bekeerlingen is de verdeling naar geslacht meer gelijk. Acht van hen zijn vrouw, zes van hen zijn man. De in het casuoverleg besproken personen zijn ten tijde van het startsignaal gemiddeld 22 jaar oud.¹ De jongste persoon is op dat moment 15 jaar en de oudste is 44. Meer informatie over de leeftijdsverdeling staat weergegeven in tabel 5.1. Daaruit blijkt dat meer dan tweederde als (jonge) adolescent kan worden aangemerkt ten tijde van het startsignaal.

Tabel 5.1 – Leeftijdscategorie ten tijde van het startsignaal.

Leeftijdscategorie	n	%
<18	9	21
18 t/m 24	20	48
>24	13	31
Totaal	42	100

Ook is informatie over het opleidingsniveau verzameld. Wanneer de niveau-indeling van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) wordt gehanteerd, blijkt dat veertien personen op dat moment als laagopgeleid kunnen worden aangemerkt. Dit betekent dat zij het LBO, het VMBO, de MAVO of een MBO-opleiding (niveau 1) hebben afgerond of de eerste drie jaren van HAVO/VWO hebben doorlopen. Dertien personen gelden als middelbaar opgeleid, wat betekent dat zij de HAVO, het VWO of een MBO-opleiding (niveau 2 t/m niveau 4) hebben afgerond. Acht personen gelden als hoogopgeleid (voltooide HBO/WO-opleiding). Bij zeven personen is onbekend wat voor opleiding zij volgen of hebben gevolgd.

De meest voorkomende bron van inkomsten is studiefinanciering (n=20; 48%). Dit is gelet op de leeftijd van een groot deel van de personen die in het casuoverleg besproken zijn, verklaarbaar. Daarnaast ontvangen vijftien personen (ook) inkomen vanuit arbeid. Zes personen ontvangen een uitkering. Vijf personen hebben voor zover bekend geen inkomsten en van drie personen is dit onbekend.²

Antecedenten en psychosociale kenmerken

Iets meer dan de helft van de personen (n=22; 52%) heeft politiecontacten gehad voordat signalen van radicalisering bekend werden. Dit betreft met name gewelds- en vermogensdelicten; achttien personen (43%) hebben geweldsantecedenten

en vijftien personen (36%) staan geregistreerd bij de politie vanwege vermogensdelicten. Van aantekeningen vanwege overtredingen van de Wegenverkeerswet (WVW) en/of de Wet Wapens en Munitie (WWM) is bij drie personen sprake. Aantekeningen vanwege vandalisme en drugs- en zedengerelateerde misdrijven komen bij één persoon voor.³

Uit de verzamelde informatie komt naar voren dat iets meer dan de helft (n=22; 52%) bekend is vanwege het krijgen van psychische hulp en/of maatschappelijke zorg. Hoewel onbekend is om welke reden(en) dit precies gebeurd is, blijkt dat sprake is van problemen op verschillende leefgebieden. Bij tien personen is bijvoorbeeld sprake van psychische stoornissen. Het gaat onder andere om depressie, ADHD en een posttraumatische stress-stoornis (PTSS); daarnaast is bij enkele personen sprake van middelenafhankelijkheid. Bij veertien personen zijn er problemen binnen het gezin. Deze problemen variëren van antecedenten en schuldproblematiek van gezinsleden tot psychische en verslavingsproblematiek. Bij 27 personen (64%) is sprake van afwezigheid van een ouder als gevolg van echtscheiding of overlijden. Dit heeft in een aantal gevallen een gebrek aan toezicht en sturing c.q. een goed opvoedingsklimaat tot gevolg. Informatie over het IQ van personen is tot slot vrijwel niet voorhanden. Van vier personen is bekend dat zij een (zeer) laag IQ hebben.

5.2 Meldingskenmerken

In deze paragraaf gaan we in op verschillende aspecten rondom de melding(en) die ertoe hebben geleid dat een persoon in het casusoverleg besproken wordt (het 'start-signaal'). Allereerst bespreken we de meldende instantie(s) of organisatie(s) en de aard van deze startsignalen. Vervolgens behandelen we de vraag in hoeverre andere partijen deze signalen kunnen verrijken op het moment van het startsignaal.

Meldende instanties/organisaties en de aard van startsignalen

Uit de 42 geraadpleegde dossiers blijkt dat sprake is van een grote verscheidenheid aan instanties en organisaties die een startsignaal hebben afgegeven. Het gaat onder andere om de gemeente, Justitiële Jeugdinstellingen (JJI's), het jongerenwerk, de Leerplicht, Meld Misdaad Anoniem (M.), het Openbaar Ministerie (OM), de politie en onderwijsinstellingen. De meeste van deze partijen zijn verantwoordelijk voor een startsignaal bij één of twee dossiers. Uitzonderingen hierop zijn de politie en het OM. De politie is (mede)verantwoordelijk voor het startsignaal bij 26 dossiers; in zes dossiers komt het startsignaal van het OM.⁴ Deze twee partijen zijn derhalve verantwoordelijk voor het merendeel van de startsignalen.

In zeven gevallen is een vermissing die gemeld wordt bij de politie het startsignaal. In 28 dossiers betreft het startsignalen die raken aan andere gedragingen (n=10) of het sociaal netwerk (n=5) van een persoon, of een combinatie van beiden

(n=13). De aard van het startsignaal wordt in zeven van de 42 dossiers niet specifiek beschreven. Het gaat dan bijvoorbeeld om anonieme meldingen of de notie dat een persoon in een opsporingsonderzoek van de politie naar voren is gekomen. Welke feitelijke informatie c.q. van welke startsignaal in die gevallen concreet sprake is, wordt in de dossiers echter niet benoemd.⁵

Voorbeelden van gedragingen die als startsignaal dienen, zijn onder andere het bekijken van onthoofdingfilmpjes op een mobiele telefoon en het doen van opvallende uitlatingen: *[...] verkondigt dat hij naar Syrië wil en laat aan anderen beelden zien die met de strijd in Syrië te maken hebben. Hij zegt dat de heilige strijd het enige is wat hij wil.* In dat kader valt verder de aanvraag voor een paspoort dat nog langere tijd geldig is eenmaal op als startsignaal. Daarnaast geldt een aanhouding vanwege het verspreiden van opruiende teksten als een startsignaal en constateert een wijkagent over een ander persoon dat *'deze is bekeerd en nu vromer dan vroom is.'* Soms leidt een bekering tot schoolverzuim, wat eenmaal als startsignaal naar voren komt. Uit het voorgaande valt op te maken dat waar het gaat om gedrag drie aanleidingen voor een startsignaal kunnen worden onderscheiden. Ten eerste gaat het om uitlatingen die als zorgelijk kunnen worden aangemerkt. Daarnaast kan sprake zijn van gedrag dat gelet op de context niet gepast is. Tot slot kunnen plotselinge en/of opvallende veranderingen in het gedrag van bekeerlingen, die aan de leefregels van de (orthodoxe) islam raken en soms tot belemmeringen in het dagelijks functioneren leiden, worden benoemd.

In een vijftal gevallen vormt het sociale netwerk de basis voor een startsignaal. Tweemaal omdat de betreffende personen een relatie hebben met iemand die als geradicaliseerd bekend staat. Daarnaast wordt bij twee personen (in het kader van surveillance en het afhandelen van een melding) waargenomen dat zij omgaan met radicale moslims. *[...] is onderdeel van de harde kern. Hij wordt regelmatig met hen gezien.* Ook blijkt uit een melding dat een Arnhemse jongere telefonisch in contact staat met radicale moslims en op het punt staat om uit te reizen.

In dertien gevallen is sprake van een combinatie van opvallende gedragingen en het sociale netwerk die het startpunt van het dossier vormen. Dit gedrag bestaat naast bekeren uit het doen van overboekingen en het maken (of reeds uitgevoerd hebben) van uitreisplannen. Soms hebben personen op dat moment een relatie met een als radicaal bekend staand persoon (*[...] kwam in beeld toen ze ging samenwonen met [...]*), maar vaker gaat het om een vriendschappelijke band. Waar sprake is van bekering, ontstaan andere zorgen vanwege de context waarin deze bekering plaatsvindt c.q. welke personen dit lijken te beïnvloeden. *[...] is behoorlijk aan het radicaliseren terwijl hij in detentie zit. Dit doet hij met een aantal andere jongens.* In sommige gevallen treden deze personen duidelijk op de voorgrond: *[...] werd samen met drie anderen op straat gesignaleerd. Zij vertelden voorbijgangers onder meer dat het drinken van alcohol zondig is.* Sommige vrouwen isoleren zich na bekeerd te zijn (ten dele)

van hun eerdere sociale omgeving: *‘[...] gaat alleen nog maar met allochtone meisjes om en heeft iemand leren kennen die bekeerlingen opvangt.’* Dit kan tot zichtbare veranderingen in het gedrag leiden, waaronder het weigeren een hand te geven, het gaan dragen van een hoofddoek en/of een islamitische huwelijkse verbintenis.⁶

Het verrijken van meldingen

In achttien van de 42 gevallen is het mogelijk om het startsignaal te verrijken. Dit betekent dat ten tijde van de melding reeds bij andere instanties informatie in relatie tot radicalisering bekend is.⁷ Het gaat achtereenvolgens om de politie (n=9), de gemeente (n=5), het jongerenwerk (n=5), de leerplicht (n=3), Jeugdzorg Gelderland, de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK) en de William Schrikker Groep (WSG) (driemaal n=1).⁸

Een deel van deze aanvullende signalen heeft betrekking op het gedrag dat personen op school vertonen. *‘Het team had enigszins een naar gevoel, er waren wat extreme opvattingen. Ook de vorige school had zijn bedenkingen.’* Een ander persoon blijkt te zijn gestopt met zijn studie, omdat hij dit niet kan combineren met zijn geloof en de leefregels die daar volgens hem bijhoren (zoals bidden). Daarnaast kunnen signalen worden verrijkt aan de hand van uiterlijke en gedragsmatige veranderingen die onder andere door politie en jongerenwerk worden waargenomen. Voorbeelden van uiterlijke veranderingen die genoemd worden zijn het laten staan van het baard en het dragen van traditionele kleding. Daarnaast wordt gewezen op gedragsmatige veranderingen, waaronder het weigeren om een hand ter begroeting te geven (waar dit eerder nog wel werd gedaan) en een toenemende sociale isolatie. *‘[...] heeft met zijn vrienden gebroken vanwege hun drugsgebruik en is zelf gestopt met drugs- en alcoholgebruik. Hij had toen een gelovige vriendin.’* Daarnaast kan de politie enkele startsignalen verrijken met (vertrouwelijke) informatie, die onder meer betrekking heeft op het doen van geldtransacties en uitgevoerde en geplande reisbewegingen naar het buitenland.

Naast uiterlijke en gedragsmatige veranderingen worden startsignalen ook verrijkt met informatie over het sociaal netwerk waarin personen zich (hebben) begeven. *‘[...] had op school ook vrienden met dezelfde godsdienstige interesse’* en *‘hij trok veel met [...] op; hij is een onzichtbare leider’* zijn voorbeelden die dit punt illustreren. Daarnaast wordt gewezen op de aanwezigheid van enkele personen bij een bijeenkomst met een radicale inslag en het feit dat personen tot een kern behoren waarvan een aantal is uitgereisd. Ook de rol van social media komt aan bod: *‘Collega’s zijn bij de vader van X aan de deur geweest. Zij had via social media veel contact met Y. Zowel Y als Z kwamen in het verleden veel bij hen over de vloer, omdat zij bevriend waren met de broer van X.’* Daarnaast blijkt een ander persoon gelijktijdig gewerkt te hebben met een persoon die geradicaliseerd is. Dit leidt tot zorgen omdat *‘betrokkene kwetsbaar is en weg is als deze de verkeerde vrienden tegenkomt.’*

5.3 Proceskenmerken

Op basis van de verzamelde informatie is tevens bekeken welke achtergronden (pushfactoren, pullfactoren of faciliterende factoren; zie box 5.2) van invloed zijn geweest binnen het radicaliseringsproces van betrokkenen.

Box 5.2 – Typering van factoren

Onder *pushfactoren* kunnen omstandigheden worden geschaard die leiden tot onvrede over de huidige situatie (van zichzelf of van personen die tot de eigen groep (*ingroup*) gerekend worden). Sociale achterstand en discriminatie – en het in het verlengde daarvan denken vanuit een ‘wij-zij’ perspectief – zijn voorbeelden daarvan. Tegenover pushfactoren staan zogenaamde *pullfactoren*. Dit zijn aspecten die personen als een beloning (incentive) zien voor bepaald gedrag. Het gaat daarbij om een beloning in brede zin: derhalve worden hier niet alleen financiële middelen, maar bijvoorbeeld ook het verga- ren van status en geborgenheid binnen een bepaalde groep geschaard. *Faciliterende fac- toren* voorzien tot slot in het in aanraking komen met radicaal gedachtegoed. Het sociaal netwerk maar ook het internet zijn factoren die hierin kunnen voorzien.

Pushfactoren

Op basis van de dossiers blijkt binnen het radicaliseringsproces bij in totaal der- tien personen sprake geweest van één of meerdere aanwijsbare pushfactoren. Negen personen ervaren dat zij een achtergestelde positie hebben binnen de Nederlandse samenleving. *‘[...] heeft het gevoel dat iedereen tegen haar is. Zij geeft aan dat ze zich vaak gediscrimineerd en minderwaardig voelt’* en *‘[...] sprak zijn teleurstelling uit over de Nederlandse maatschappij en het wegzetten van moslims als tweederangs burgers’* zijn voorbeelden die dit illustreren. In enkele gevallen leeft het gevoel om achtergesteld te worden breder binnen de familie, ook al is dit volgens buitenstaanders (professionals) lang niet altijd terecht. In een aantal dossiers wordt nader gespecificeerd waar dit gevoel precies vandaan komt. Zo komt eenmaal naar voren dat een persoon naar zijn idee niet positief bejegend werd vanwege zijn geloof; het vermoeden bestaat, dat deze persoon zich hierdoor nog meer vast gaat houden aan het geloof. Daarnaast wordt gesteld dat allochtone jongeren merken dat zij minder snel succes hebben op de arbeidsmarkt. *‘Het is moeilijk voor hen om aan de slag te komen. Alleen al van- wege de achternaam denk ik. Ze schrijven wel sollicitatiebrieven, maar worden gewoon niet uitgenodigd.’* Bij drie personen leidt dit tot een sterk wij-zij denken, waarbij zij negatiever tegenover de Nederlandse samenleving staan en zich ook op deze wijze uitlaten. *‘Het valt erg op dat hij denkt en spreekt in tegenstellingen en benadrukt dat hij*

zich als moslim in Nederland gediscrimineerd en achtergesteld voelt.' In een enkel geval wordt een specifieke gebeurtenis, het handelende optreden van politie, benoemd die dit proces kan hebben versneld. *'Vanaf dat moment zag je een omslag. Alles werd wat donkerder, wat rauwer, wat afstandelijker en wat hatelijker.'* Tot slot blijkt in een drietal dossiers informatie te staan over geopolitieke ontwikkelingen die als push factor kunnen hebben gefungeerd. Aanslagen op (Westerse) overheden worden naar aanleiding van hun bemoeienis in Syrië niet afgekeurd, er is begrip voor mensen die in Syrië tegen regime van Assad vechten en er bestaat behoefte aan het bieden van hulp vanwege de menselijke ellende die het gevolg is van de burgeroorlog aldaar.

Pullfactoren

Op basis van de verzamelde informatie blijkt binnen het radicaliseringsproces bij negentien personen sprake te zijn van pullfactoren. Meest voorkomend daarbinnen is het zoeken naar en vinden van aansluiting en acceptatie (n=12). *'Als ik een beetje logisch nadenk, dan denk ik dat zij die behoefte heel erg had: de waardering, maar vooral ergens bij horen. Hier werd ze gewaardeerd, en in die andere wereld niet. Daar werd ze aangekeken omdat ze er gesluierd bij liep.'* Deze aansluiting en acceptatie kan voelen als een warm bad. *'Dat zij door haar bekering geborgenheid kreeg van een andere groep mensen, gaf haar een gevoel van veiligheid; de liefde en warmte die ze daar kreeg.'* In meerdere gevallen (n=4) wordt daarbij opgemerkt dat personen weinig aansluiting vonden binnen het eigen (Nederlandse) sociale milieu. *'[...] heeft nauwelijks contact met leeftijd- of klasgenoten', 'het beeld dat ik wel had is dat ze niet veel vrienden had, als ze al vrienden had' en 'maar het is echt een loner'* illustreren dit. Deze personen waren sociaal gezien kwetsbaar, te meer daar een aantal van hen ook als makkelijk beïnvloedbaar wordt aangemerkt en *'gewoon ergens achteraan kunnen lopen'*. In een aantal gevallen spelen overtuigingen van de familie of andere belangrijke relaties mogelijk ook een rol. Naast aansluiting en acceptatie spelen ideologie (n=5) en een praktisch doel (n=3) ook een rol in radicalisering dan wel het doen van een uitreis(poging). Het praktisch doel bestaat voor twee personen uit het terughalen van een bekende die naar Syrië is afgereisd. Daarnaast geeft een persoon aan het liefst in het kalifaat te willen wonen *'omdat hij moeite heeft met drank, drugs en Justitie en verwacht in het kalifaat op het rechte pad te blijven.'* Ook is in een vijftal gevallen sprake van het omarmen van een extreme interpretatie van de islam. Dit leidt er enerzijds toe dat mensen willen uitreizen omdat zij in Nederland in hun optiek niet kunnen leven zoals zij zouden willen. Anderzijds betekent dit dat personen via 'de heilige strijd' streven naar het paradijs.

Faciliterende factoren

In 30 van de 42 bestudeerde dossiers blijkt sprake van faciliterende factoren. In het gros van deze dossiers gaat het om invloed vanuit het sociaal netwerk van per-

sonen (n=29). Sommige personen worden als 'leider' aangemerkt. Zij verspreiden hun standpunten onder andere via publiek toegankelijke lezingen. Enerzijds leidt dit tot interesse in de islam van personen die daar voorheen niet in geïnteresseerd waren. *'Hij had vriendjes die vertelden over de islam. Hij vond het mooi om daarbij te horen, wist er weinig van, ging lezen. Hij heeft op een gegeven moment bepaalde mensen ontmoet en daardoor is hij in die gedachtes meegegaan. Ik denk niet dat hij daar zelf op gekomen zou zijn.'* Anderzijds valt op dat islamitische jongeren, onder invloed van de kerngroep maar ook personen van buiten, een extremere interpretatie van de islam gaan volgen. *'[...] krijgt bij informatie over Syrië en jihadisme van iemand buiten Arnhem. Het lijkt alsof hij gebersenspoeld wordt.'* Daarnaast is sprake van onderlinge contacten op school en via een moskee. *'[...] hing rond met jongens van dezelfde godsdienstige achtergrond en dezelfde interesses. Het vermoeden was toen ook dat een jongen uit de doelgroep daarbij zat.'*

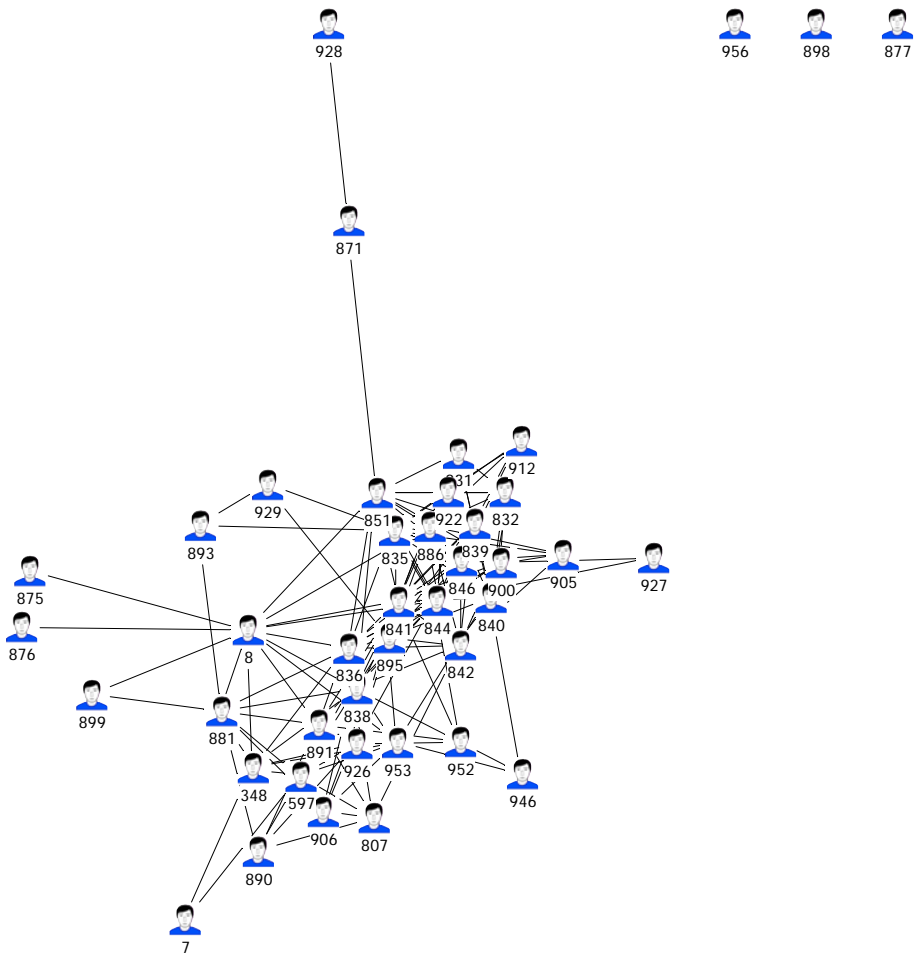
Met de term doelgroep wordt bedoeld op personen die een leidersrol vervullen en individuen die zorgen dat personen met deze leiders in contact kunnen komen. Bij familie en vrienden bestaan zorgen over de omgang met deze doelgroep, omdat deze als radicaal bekend staat en klaarblijkelijk invloed heeft. *'Ik denk echt dat het de vrienden/jongeren zijn, vooral de oudere jongeren waar hij ook mee omging waar wij helemaal geen grip op kregen. We wisten wel wie het waren: het waren jongeren die een hoop dingen deden die niet mogen.'* In enkele gevallen wordt daarbij ook een relatie gelegd met groepen uit andere steden in het westen van het land. Dit geldt met name voor bekeerde vrouwen. Een aantal van hen is met personen uit de 'kerngroep' getrouwd, wat leidt tot gedragsveranderingen (gesluierd of met een hoofddoek oplopen). Desalniettemin lijkt het erop dat vrouwen elkaar onderling ook beïnvloeden, onder andere waar het gaat om het dragen van een hoofddoek of sluier. *'Andere jonge meiden die met [...] omgaan, vertonen ook een gedragsverandering: binnen drie weken dragen ze handschoenen.'* Naast het sociale netwerk dat bestaat uit vrienden en kennissen, hebben professionals soms twijfels bij de rol die familieleden spelen of hebben gespeeld. *'Als hij met mij in gesprek was en [...] was daarbij, dan zat hij de hele tijd te kijken of hij het wel goed zei of iets wel kon zeggen.'* Ook wordt het vermoeden uitgesproken dat familieleden (vader, zus) radicaliseren. Tot slot wordt in enkele gevallen (n=3) ook het internet expliciet als bron van (verdere) radicalisering genoemd. *'[...] zou de hele dag op zijn kamer achter het internet zitten. Hij onderhoudt vanuit Nederland contact met strijders in het buitenland.'* Daarnaast blijkt uit onderzoek dat een van de personen die in het casusoverleg is besproken, IS-gerelateerde websites heeft bezocht.

Sociale netwerkanalyse

Uit het voorgaande blijkt dat het sociale netwerk van personen die in het VH besproken zijn, kan leiden tot zowel een startsignaal (al dan niet in combinatie

met signalen ten aanzien van het gedrag) als een verrijking op dit startsignaal. Bovendien lijkt het sociale netwerk een belangrijke faciliterende factor voor (verdere) radicalisering te zijn. Om die reden is het sociale netwerk van personen op basis van de dossiers en daaraan gekoppelde interviews inzichtelijk gemaakt. Het sociale netwerk staat weergegeven in figuur 5.1.

Figuur 5.1 – Sociale netwerkanalyse.

Uit deze figuur blijkt dat de personen die in het casusoverleg besproken worden, voor een groot deel met elkaar in contact staan. Dit betreft hun onderlinge sociale contacten voor zover bekend en geregistreerd, waardoor de daadwerkelijke verbondenheid binnen het sociale netwerk nog groter kan zijn. Een relatief kleine kern van acht personen heeft minimaal vijftien contacten binnen het totale netwerk, terwijl elf personen tien tot en met veertien contacten hebben. Hiermee nemen deze personen een belangrijke rol in binnen het gehele sociale netwerk. Zij bereiken personen die zich meer in de periferie van het netwerk bevinden, of dit gebeurt via hen. Wanneer persoon '851' uit het netwerk gehaald wordt, kunnen bijvoorbeeld drie andere personen in het netwerk niet meer bereikt worden. Voor persoon '8' betreft dit twee personen. Hoewel de werkelijkheid weerbarstiger kan zijn, laat dit zien dat binnen deze groep sprake is van een sterke cohesie.

5.4 Verdiepende analyse

In bovenstaande paragrafen zijn zowel de persoons- als meldings- en proceskenmerken van betreffende personen in Arnhem besproken. In deze paragraaf gaan we in op de bevindingen van een verdiepende analyse die op deze kenmerken is uitgevoerd. Binnen deze verdiepende analyse is gezocht naar verschillen binnen de populatie waar het gaat om dossierstatus, geslacht, opleiding en typering. Vanwege de betrekkelijk kleine groep (n=42), worden procentueel opvallende verschillen (verschillen >5%) genoemd. In het geval van significante verschillen, wordt dit expliciet aangegeven.

Dossierstatus – Potentiële uitreizigers vs. signalen van radicalisering

De groep van 42 personen bestaat uit 25 (potentiële) uitreizigers en vijftien personen waarbij sprake is van signalen van radicalisering. Twee personen zijn als facilitator aangemerkt en blijven in deze analyse buiten beschouwing. Zowel potentiële uitreizigers (76% vs. 24%) als personen die signalen van radicalisering vertonen (67% vs. 33%) zijn vaker van het mannelijk geslacht. Personen die signalen van radicalisering vertonen kennen vaker een laag opleidingsniveau dan (potentiële) uitreizigers (47% vs. 28%) en hebben vaker antecedenten voordat zij vanwege radicalisering in beeld komen (67% vs. 44%). Van een soortgelijk beeld is sprake waar het gaat om het doen van een beroep op psychische of maatschappelijke zorg (67% vs. 48%) en problematiek van gezinsleden (53% vs. 24%). Verschillen tussen beide groepen zijn ook aanwezig maar wel kleiner op het gebied van indicaties van psychopathologie (27% vs. 20%) en het hebben van gescheiden ouders of de afwezigheid van een ouder (73% vs. 60%). Op basis van het voorgaande kan worden geconcludeerd dat personen die signalen van radicalisering vertonen, een problematischer profiel vertonen in vergelijking met de groep (potentiële) uitreizigers. Een mogelijke verklaring hiervoor zou

kunnen liggen in het gegeven dat de eerste lichter uitreizigers sterker ideologisch gedreven was en – op dat moment – minder sterk in het zicht van instanties kwam. Het feit dat deze eerste groep significant vaker ($p < .05$) gedreven wordt door pushfactoren, sluit aan bij deze redenering. Daarnaast kan een verhoogde alertheid vanuit het welzijnswerk ertoe hebben bijgedragen dat meer cliënten zijn ingestroomd binnen het dossieroverleg.

Mannen vs. vrouwen

De groep van 42 personen bestaat uit 31 mannen en elf vrouwen. Binnen het casusoverleg zijn er verschillende statussen die aan personen kunnen worden toegekend. Gelet op het kunnen uitvoeren van analyses, onderscheiden we drie status: '(potentiële) uitreiziger', facilitator en 'signalen van radicalisering'. Gelet op de status die aan personen is toegekend, blijkt dat mannen procentueel gezien iets vaker (62% vs. 55%) zijn aangemerkt als (potentiële) uitreiziger. Vrouwen krijgen daarentegen procentueel gezien vaker de status 'signalen van radicalisering' toebedeeld (46% vs. 32%). Hoewel tussen mannen en vrouwen geen sprake is van grote verschillen in gemiddelde leeftijd ten tijde van het startsignaal (22 vs. 21 jaar), zijn vrouwen verhoudingsgewijs wel vaker minderjarig (27% vs. 19%).

Op het gebied van opleidingsniveau is geen sprake van opvallende verschillen tussen mannen en vrouwen. Dit geldt wel voor het hebben van antecedenten. Mannen hebben namelijk vaker antecedenten voorafgaand aan het moment dat zij vanwege radicalisering in beeld komen (61% vs. 27%). Daar staat tegenover dat bij vrouwen vaker sprake is van gescheiden of afwezige ouders (82% vs. 58%) en problematiek van gezinsleden (46% vs. 29%). Waar het gaat om het ontvangen van psychische of maatschappelijke zorg en indicaties voor psychopathologie, zijn er geen verschillen. Tot slot is bekeken of er verschillen zijn tussen mannen en vrouwen waar het gaat om het type factor dat – blijkens de dossiers – van invloed is geweest op het radicaliseringsproces. Uit de uitgevoerde analyses blijkt dat bij mannen vaker informatie te vinden is over pushfactoren (36% vs. 18%). Daarentegen worden bij vrouwen pullfactoren (55% vs 42%) en faciliterende factoren (82% vs. 68%) vaker genoemd.

Opleidingsniveau

Tevens is bekeken of sprake is van verschillen waar het gaat om opleidingsniveau. Omdat deze gegevens bij zeven personen niet uit het dossier konden worden gehaald, heeft deze analyse betrekking op 35 personen. De zeggingskracht van de uitgevoerde analyse is dan ook beperkt, te meer daar drie opleidingsniveaus (laag, midden en hoog) onderscheiden kunnen worden. Uit de analyses blijkt dat de groep laagopgeleiden ($n=14$) het meest problematische profiel kent. Zij hebben procentueel gezien vaker antecedenten voorafgaand aan het moment dat zij vanwege radica-

lisering in beeld komen, er zijn vaker indicaties dat psychopathologie aanwezig is en binnen het gezin is vaker sprake van een scheiding of andere problematiek. Eenmaal is sprake van een significant verschil⁹: de groep laagopgeleiden heeft namelijk aanmerkelijk vaker een beroep gedaan op psychische of maatschappelijke zorg dan midden- en hoogopgeleiden. Personen waarvan het opleidingsniveau als gemiddeld kan worden aangemerkt (n=13), worden procentueel gezien vaker als potentiële uitreiziger aangemerkt. Gekeken naar beïnvloedende factoren die in de dossiers zijn opgenomen, is informatie over pushfactoren binnen deze groep het sterkst aanwezig (namelijk bij iets meer dan de helft). Informatie over pull- en faciliterende factoren staat daarentegen vaker geregistreerd in de dossiers van personen die als laagopgeleid zijn geïdentificeerd (respectievelijk n=12 en n=14).

Bekeerlingen vs. niet bekeerlingen

In totaal worden veertien van de 42 personen (33%) binnen het VH als bekeerling aangemerkt. Procentueel gezien worden dossiers van bekeerlingen vaker geïdentificeerd onder de status 'signalen van radicalisering' (50% vs. 29%); ook worden zij vaker als (potentiële) uitreiziger gezien (64% vs. 50%). Geen van de bekeerlingen geldt als facilitator (0% vs. 7%).

De helft van de bekeerlingen (n=7) is als laagopgeleid opgemerkt. Op basis van de dossiers is dit iets vaker dan niet-bekeerlingen. Bekeerlingen lijken dan ook een iets lager opleidingsniveau te hebben dan niet-bekeerlingen. Hoewel bijna de helft van hen (n=6) antecedenten heeft, is dit procentueel gezien wel minder vaak het geval dan bij niet-bekeerlingen het geval is. Niet alleen op basis van het opleidingsniveau, maar ook qua psychische zorg lijken bekeerlingen een kwetsbaardere groep te zijn. Zij hebben blijkens de dossiers significant ($p < .05$) vaker een beroep gedaan op de psychische of maatschappelijke zorg vergeleken met niet-bekeerlingen (79% vs. 39%). Daarnaast zijn er vaker indicaties van psychopathologie (29% vs. 21%), gescheiden of afwezige ouders (79% vs. 57%) en problematiek van gezinsleden (43% vs. 29%). Leeftijd lijkt gerelateerd te zijn aan bekeren. Een uitzonderling daargelaten zijn alle bekeerlingen als adolescent (n=9) of als minderjarige (n=4) aan te merken. Hun gemiddelde leeftijd is met 18,9 jaar dan ook significant ($p < .01$) lager dan die van niet-bekeerlingen, die gemiddeld 23,4 jaar oud zijn. Bij bekeerlingen lijkt op basis van de in de dossiers vastgelegde informatie tot slot relatief vaker sprake te zijn van pullfactoren (57% vs. 39%) en faciliterende factoren (86% vs. 64%). Pushfactoren komen onder bekeerlingen bij slechts twee personen voor, terwijl deze bij meer dan een derde (39%) van de niet-bekeerlingen een rol lijken te spelen in het radicaliseringsproces.

5.5 Resumé

In dit hoofdstuk staat een analyse beschreven van de 42 dossiers die in het VH zijn behandeld en betrekking hebben op de Arnhemse situatie. Uit deze analyse blijkt dat personen die in het VH besproken zijn, op een aantal vlakken kwetsbaar zijn. Zij zijn – wanneer zij voor het eerst in het casusoverleg behandeld worden – veelal (67%) nog jonge adolescenten, bij wie bovendien sprake is van uiteenlopende psychosociale problematiek. Meer dan de helft van hen is bij instanties bekend vanwege het krijgen van psychische hulp en/of maatschappelijke zorg. Hoewel informatie over het IQ vaak niet bekend is, geldt in ieder geval voor vier personen (10%) dat zij een (zeer) laag IQ hebben; omdat dit aspect bij andere personen niet vermeld wordt, betreft het hier een (mogelijke) ondergrens. Ook problematiek binnen het gezin – in de vorm van gebroken gezinnen of psychosociale problematiek van gezinsleden – komt regelmatig voor. Meer dan de helft van hen is reeds in aanraking gekomen met de politie voordat sprake was van radicalisering. Daarbij valt op dat personen waarbij is aangegeven dat sprake is van signalen van radicalisering een problematischer profiel hebben dan personen die binnen het VH zijn aangemerkt als (potentiële) uitreiziger.

Verdiepende analyses laten zien dat bij mannen vaker sprake is van pushfactoren die aan radicalisering ten grondslag liggen, terwijl bij vrouwen vaker pull- en faciliterende factoren worden genoemd. Vrouwen lijken ten opzichte van mannen psychosociaal kwetsbaarder te zijn, terwijl mannen vaker antecedenten hebben. Ook laagopgeleide personen zijn kwetsbaar vanwege uiteenlopende redenen, waaronder indicaties van psychopathologie en problemen binnen het gezin. Ook binnen deze groep zijn pull- en faciliterende factoren het sterkst aanwezig. Gelet op hun leeftijd (adolescent of minderjarig), opleidingsniveau, beroep op de hulpverlening en indicaties van psychopathologie vormen ook bekeerlingen een kwetsbare groep. Net als bij vrouwen en laagopgeleide personen het geval was, lijken pull- en faciliterende factoren ten grondslag te liggen aan het radicaliseringsproces. Deze vormen daarmee belangrijke voedingsbodems.

Met name de politie en het OM zijn verantwoordelijk voor startsignalen. Echter ook andere partijen en instanties hebben een signalerende functie, die kan leiden tot het aanmelden van een persoon bij het VH of het verrijken van door de politie en het OM aangedragen casus. De aard van deze startmeldingen kan blijken de dossiers worden getypeerd als opvallend gedrag (zoals zorgelijke uitlatingen en/of plotselinge veranderingen in gedrag), de samenstelling van het sociale netwerk of een combinatie van beiden. Binnen het sociale netwerk kan sprake zijn van islamitische huwelijken (dit geldt voor meerdere vrouwen), vaker betreft het echter vriendschappelijke relaties met bijvoorbeeld personen die als geradicaliseerd bekend staan. In enkele gevallen leidt dit tot (toenemende) sociale isolatie en een sterkere

focus op het nieuwe sociale netwerk. Dat tussen de 42 bestudeerde personen (ook) sprake is van een sterke cohesie, bevestigt dat de impact van het sociale netwerk binnen het radicaliseringsproces niet moet worden onderschat. Dit blijkt ook wanneer gekeken wordt naar de factoren die een rol spelen binnen het radicaliseringsproces. Binnen een deel van de dossiers (29%) blijkt het zoeken naar en vinden van aansluiting en acceptatie een rol te hebben gespeeld, mede omdat deze personen weinig aansluiting vonden binnen het eigen (Nederlandse) sociale milieu en/of als beïnvloedbaar kunnen worden aangemerkt. Daarnaast blijkt het sociaal netwerk in meer dan tweederde van de dossiers (71%) naar voren te komen als een faciliterende factor. Soms ligt dit sociale netwerk (ook) buiten Arnhem.

Uit verdiepende analyses komt naar voren dat de groep bekeerlingen zich op een aantal punten onderscheidt van niet-bekeerlingen. Ten eerste is vaker sprake van psychosociale problematiek. Gelet op het feit dat bekeerlingen relatief jong zijn, maakt dit hen extra kwetsbaar op het gebied van radicalisering. Pushfactoren (zoals het gevoel achtergesteld te worden) lijken op basis van de bestudeerde dossiers bij deze groep vrijwel geen rol van betekenis te spelen in het radicaliseringsproces. Echter, pullfactoren (het vinden van aansluiting en acceptatie) en faciliterende factoren (het sociale netwerk) des te meer. Deze factoren lijken ook vaker een rol te spelen bij vrouwen (ten opzichte van mannen) en personen die als laagopgeleid aangemerkt kunnen worden.

Eindnoten

1. De leeftijd van achttien jaar komt met zesmaal het meest voor (modus).
2. Sommige personen hebben meerdere bronnen van inkomsten. Derhalve telt het totaal niet op tot 42.
3. Sommige personen hebben verschillende soorten antecedenten. Derhalve telt het totaal niet op tot 22 (het aantal personen met antecedenten).
4. Rondom vier dossiers zijn de politie en het OM gezamenlijk verantwoordelijk voor het startsignaal.
5. In deze en navolgende paragrafen opgenomen quotes zijn in een aantal gevallen – met het oog op de herleidbaarheid – aangepast.
6. Een islamitisch huwelijk is niet geldig voor de Nederlandse wet en wordt buiten het zicht van de overheid gesloten.
7. Hierbij kan worden opgemerkt dat instanties wel over andere voor de aanpak relevante informatie kunnen beschikken. Te denken valt dan aan informatie over de persoonlijke (leef)omstandigheden van betrokkenen.
8. In vijf gevallen kunnen meerdere instanties voor radicalisering relevante informatie aanleveren.
9. $p=.05$

6 Screeningsinstrument en interviews

In dit hoofdstuk bespreken we de opbrengsten van het screeningsinstrument dat onder mentoren en welzijnswerkers is verspreid. Allereerst worden de kwantitatieve resultaten van het screeningsinstrument besproken. Vervolgens wordt ingegaan op de opbrengsten van de met welzijnswerkers en docenten gehouden interviews. Het hoofdstuk eindigt met een resumé.

6.1 Resultaten screeningsinstrument

In het vragenlijstonderzoek is mentoren (onderwijs) en welzijnswerkers gevraagd om aan te geven in hoeverre in hun optiek sprake is van (een risico op) radicalisering onder de jongeren van hun mentorklas of in hun wijk. Radicalisering is daarbij geoperationaliseerd als (het risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging en/of fysiek geweld of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen (zie voor een verdere toelichting onderdeel A van deze rapportage).

6.1.1 Bevindingen vanuit het onderwijs

In tabel 6.1 staat weergegeven in welke mate de 274 mentoren die het screeningsinstrument hebben ingevuld, aangeven dat er binnen hun 324 mentorklassen sprake is van (een risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging en/of fysiek geweld. Daaruit komt naar voren dat in achttien klassen (6%) sprake is van een (risico op) verbaal geweld dat voortkomt uit ideologische overwegingen, dat binnen tien klassen (3%) sprake is van een (risico op) verbale bedreiging en binnen twee klassen (1%) (een risico op) fysiek geweld wordt genoemd.¹ Nadere analyse leert dat deze cijfers betrekking hebben op 21 unieke klassen.² Dit betekent dat mentoren in zes procent van alle klassen een *'niet-pluis'* gevoel hebben waar het gaat om radicalisering. Het betreft zestien klassen op het voortgezet onderwijs (10x VMBO, 1x MAVO/HAVO, 2x HAVO, 2x VWO en 1x overig). Bij vijf klassen gaat het om middelbaar beroepsonderwijs (MBO). Binnen het voortgezet onderwijs betreft het

viermaal een eerste klas, zesmaal een tweede klas, vijfmaal een klas uit het vierde leerjaar en eenmaal een vijfde klas. Dit betekent dat het hier minderjarige leerlingen betreft. Binnen het MBO gaat het om vijf klassen; op basis van de antwoorden kan niet (altijd) worden vastgesteld om welk leerjaar het gaat.

Tabel 6.1 – Mate van (risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging of fysiek geweld volgens mentoren.

Beschrijving	Nee	Ja	Totaal
(Risico op) verbaal geweld	306 (94%)	18 (6%)	324
(Risico op) verbale bedreiging	314 (97%)	10 (3%)	324
(Risico op) fysiek geweld	322(99%)	2 (1%)	324

In tabel 6.2 staan de resultaten naar onderwijsniveau van de betreffende klas weergegeven. Uit deze tabel komt naar voren dat het aantal ‘hits’ in het VMBO en het MBO het grootst is. Daarbij kan worden opgemerkt dat het aantal leerlingen binnen deze onderwijsniveaus ook het hoogst is.

Tabel 6.2 – Aantal klassen (‘hits’) waarin volgens mentoren sprake is van een (risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging en/of fysiek geweld vanuit ideologische overwegingen naar onderwijsniveau.³

Onderwijsniveau	Aantal klassen	Aantal leerlingen	Aantal ‘hits’
Praktijkonderwijs	6	101	2
VMBO	81	1.544	10
HAVO	27	611	2
VWO	43	912	2
MBO	161	2.820	5
Onbekend/overig	6	98	0
Totaal	324	6.086	21

Op basis van de toelichting die docenten hebben gegeven, kan een nader beeld worden gekregen over welke vormen van verbaal geweld, verbale bedreiging en fysiek geweld het gaat. We lichten dit toe in de volgende alinea’s.

(Het risico op) verbaal geweld

Waar het gaat om (het risico op) verbaal geweld (n=18), blijkt dat mentoren sterk uiteenlopende situaties hebben benoemd. In drie gevallen gaat het met name om een ‘unheimisch’ gevoel zonder dat daadwerkelijk sprake is van het gebruiken van ver-

baal geweld. Dit gevoel komt ten eerste voort uit het feit dat een leerling kan begrijpen dat mensen in moeilijke situaties (islamitisch) radicaliseren. Daarnaast ontstaat dit gevoel bij mentoren vanwege extreme stellingen die in discussies worden ingenomen of omdat allochtone leerlingen met name rondom de Ramadan hun mening als feit presenteren. Daarnaast geeft een mentor aan risico op verbaal geweld te zien vanwege het feit dat een leerling meermaals ‘9-11’ op een proefwerkblaadje heeft geschreven. Uit deze voorbeelden blijkt dat vier mentoren situaties signaleren waarbij nog geen sprake is van verbaal geweld maar zij het risico hierop aanwezig achten.

In meerdere gevallen is daadwerkelijk sprake geweest van verbaal geweld. Vier mentoren geven aan dat leerlingen schelden met uiterlijke kenmerken zoals huidskleur en hoofddoek of elkaar *‘behoorlijk de waarheid zeggen over thuissituaties’*. Op basis van hun toelichting blijft echter onduidelijk of dit in de context van ideologische overwegingen kan worden geplaatst.⁴ Concrete voorbeelden van verbaal geweld die mentoren noemen, vinden plaats binnen discussies en presentaties. Binnen discussies over religieuze stromingen wordt in afkeurende termen gesproken over het Jodendom en worden moslims als slachtoffer weggezet. Daarnaast mondt een presentatie over de aanslagen in Turkije uit in een heftige woordenwisseling tussen twee leerlingen met verschillende allochtone achtergronden. Ook een andere mentor constateert dat er spanning is tussen verschillende allochtone groepen. Soms is ook sprake van onenigheid tussen allochtone en Nederlandse leerlingen, wat in de klassen van twee mentoren tot verbaal geweld heeft geleid. Een (blanke/katholieke) leerling uit een van deze mentorklassen heeft aangegeven *‘niks te moeten hebben van de islam’*. Twee andere mentoren stellen dat met name sprake is van (een risico op) verbaal geweld *‘als er iets nadrukkelijk in de media komt’* of wanneer *‘studenten onrecht aangedaan wordt en zij zich in het nauw gedreven voelen’*. Een respondent geeft aan dat allochtone leerlingen hebben gezegd dat zij *‘autochtone leerlingen laten voelen wat discriminatie is.’* Dit sluit aan bij de observatie van een andere mentor dat *‘islamitische kinderen samenklitten’* en bij hen sprake is van *‘een sterk jullie-wij gevoel’*.

(Het risico op) verbale bedreiging

Tien mentoren geven aan (een risico op) verbale bedreiging te zien binnen hun mentorklas. Drie docenten verwijzen daarbij naar de toelichting die zij hebben gegeven voor (het risico op) verbaal geweld. Eén mentor geeft aan dat sprake is van woordenwisselingen tussen leerlingen. Onduidelijk blijft ook hier in hoeverre hierbij sprake is van woordenwisselingen vanuit ideologische motieven en wat de inhoud van deze woordenwisselingen is (scheldpartijen of bedreigingen). Vier mentoren geven aan dat sprake is geweest van bedreiging en intimidatie. Een leerling uit een mentorklas heeft buiten school iemand verbaal bedreigd. Een tweede mentor noemt doodsbedreigingen (via WhatsApp) door een andere leerling jegens klasgenoten. Daarnaast geeft deze mentor aan dat een leerling de aanslagen in Parijs

gerechtvaardigd acht omdat de slachtoffers de islam beledigd hadden en het feit dat een homoseksuele leerling *'wel eens wat naar het hoofd gesmeten heeft gekregen door leerlingen wiens ideologie dit afkeurt'*. Een derde mentor benoemt enkele voorbeelden van intimidatie (*'ik weet waar je woont' en 'ik ken je familie'*). De vierde en laatste mentor geeft ten slotte aan risico's te zien bij een aantal van haar leerlingen (*'sommige leerlingen, en dan met name jongens, hebben erg korte lontjes of zijn heel gevoelig op bepaalde punten'*). Tegelijkertijd geeft deze mentor aan dergelijke risico's niet feitelijk te kunnen benoemen. Tot slot is de toelichting van een mentor dusdanig dat onvoldoende duidelijk is in welke context een incident moet worden geplaatst.

(Het risico op) fysiek geweld

Twee mentoren geven aan dat sprake is van (een risico op) fysiek geweld. Een van deze mentoren verwijst terug naar een eerdere toelichting, waarin aangegeven wordt dat sommige leerlingen ten tijde van de ramadan sterk met hun geloof bezig zijn en hun idee of mening als feit over kunnen laten komen. Onduidelijk blijft in dit geval echter waarom in dit geval (ook) sprake is van (een risico op) fysiek geweld. Een tweede mentor geeft aan dat sommige leerlingen moeite hebben om zich verbaal te uiten, waardoor eerder fysiek geweld gebruikt wordt. Een nadere toelichting op dit antwoord ontbreekt en kon ook niet worden nagevraagd omdat deze mentor niet aan een interview wilde meewerken.

6.1.2 Bevindingen vanuit het welzijnswerk

In tabel 6.3 staat weergegeven in welke mate welzijnswerkers aangeven dat er binnen hun werkgebied sprake is van een (risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging of fysiek geweld. Van de zestien welzijnswerkers die het screeningsinstrument hebben ingevuld, noemen tien welzijnswerkers de wijk(en) waarin zij actief zijn. Het betreft elf unieke wijken.⁵ Uit tabel 6.3 blijkt dat een of meerdere welzijnswerkers binnen negen unieke wijken verbaal geweld vanuit ideologische overwegingen waarnemen of denken dat het risico daarop aanwezig is. Dit geldt eveneens voor (het risico op) verbale bedreiging. Voor (het risico op) fysiek geweld (n=6) geldt dit in iets mindere mate.

Tabel 6.3 – Mate van (risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging of fysiek geweld volgens welzijnswerkers op wijkniveau.

Beschrijving	Nee	Ja ⁶	Totaal
(Risico op) verbaal geweld	2	9	11
(Risico op) verbale bedreiging	2	9	11
(Risico op) fysiek geweld	5	6	11

Op basis van de toelichting die welzijnswerkers hebben gegeven, kan een nader beeld worden gekregen over welke vormen van verbaal geweld, verbale bedreiging en fysiek geweld het dan gaat. Deze toelichting behandelen we in de volgende alinea's.

(Het risico op) verbaal geweld

In totaal geven zeven respondenten een toelichting op de vraag waarom zij (een risico op) verbaal geweld zien. Tweemaal wordt aangegeven dat sprake is van een sterke rechtse oriëntatie van jongeren en/of bewoners. *'De wijk waarin ik werk heeft een lage tolerantie ten opzichte van mensen die anders zijn dan hun norm'* en *'Wanneer er een AZC in de buurt of wijk komt, kan dit makkelijk escaleren. In dit opzicht lijken de mensen erg rechts georiënteerd te zijn, waar xenofobie een duidelijke rol in blijkt te spelen.'* In twee gevallen is onduidelijk vanuit welk perspectief het verbale geweld of het risico daarop moet worden gezien. Aangegeven wordt dat *'personen bekend zijn bij de instanties'* of dat sprake is van zorgelijke veranderingen in het gedrag: het hebben van een dubbele agenda, uit beeld verdwijnen, niet meer naar school gaan, veranderingen in de vriendenkring en het plotseling veel geld tot hun beschikking hebben. Tweemaal geven respondenten voorbeelden van (het risico op) verbaal geweld vanuit islamitisch perspectief. Eenmaal betreft dit gedragingen binnen een bredere groep jongeren. *'Het gaat vooral om het delen en liken van Facebook-berichten of het zelf plaatsen van berichten, waarin naar voren komt dat zij zich als moslim negatief behandelend voelen door autochtone Nederlanders. [...] Daarnaast is er ook weleens geroepen "ik ga later bij IS" of "het is allemaal de schuld van het Westen".'* Verder vertelt een welzijnswerker over een cliënt die plotseling in het bezit is van een Koran; deze cliënt reageert fel wanneer zij bevraagd wordt over het in bezit hebben van een IS-vlag en blijkt contact te hebben met een persoon die als geradicaliseerd bekend staat. Tot slot kan uit het antwoord van een respondent niet worden afgeleid vanuit welk kader het gedrag kan worden beschouwd: *'Ik merk wel eens dat een jongere of groepje een zeer uitgesproken mening uit naar anderen en daarmee bijvoorbeeld ook discrimineert. [...] Soms creëert dit ook spanningen.'* Daarbij wordt aangegeven dat niet alleen ideologische overwegingen, maar ook media, buurtbewoners en familie van invloed kunnen zijn op het gebruik van scheldwoorden.

(Het risico op) verbale bedreiging

Vijf respondenten geven aan dat er sprake is van (een risico op) verbale bedreiging. Twee respondenten stellen daarbij dat dit risico met name ontstaat wanneer er een asielzoekerscentrum (AZC) in de wijk of buurt wordt geplaatst of wanneer asielzoekers in huizen in de wijk worden geplaatst. Net als een andere respondent – die stelt dat uitgesproken meningen tot spanningen maar ook tot bedreigingen kunnen leiden – bouwen zij daarmee voort op het bevestigende antwoord dat zij hebben

gegeven waar het gaat om (het risico op) verbaal geweld. Een vierde respondent geeft op dit punt exact eenzelfde toelichting. Tot slot geeft een respondent aan dat allochtone jongeren zich ongehoord voelen en de maatschappij van alles kwalijk nemen, waardoor zij hierop kunnen afgeven.

(Het risico op) fysiek geweld

Drie respondenten geven aan dat sprake is van (een risico op) fysiek geweld. Twee respondenten geven aan dat een aantal personen binnen hun wijken in staat is om tot fysiek geweld over te gaan vanuit rechts-radicaal gedachtegoed c.q. wanneer er een AZC in of nabij de wijk of asielzoekers in de wijk geplaatst zouden worden. Een derde respondent geeft aan dat fysiek geweld zou kunnen ontstaan vanuit verbaal geweld of bedreiging. *Ik merk wel eens dat de visies en oordelen van jongeren sterk verschillen en ze kunnen niet altijd even goed rustig praten en luisteren. Vanuit daar kunnen botsingen ontstaan en escaleren in ook fysiek geweld.* Deze respondent geeft aan het noodzakelijk te vinden om hier aandacht aan te besteden en hierop in te spelen. Een kanttekening die deze respondent daarbij maakt is wel dat jongeren die tot fysiek geweld in staat zijn niet altijd makkelijk te vinden en/of te benaderen zijn.

6.2 Bevindingen uit verdiepende gesprekken

In deze paragraaf behandelen we de met mentoren en jongerenwerkers gehouden gesprekken (inclusief een aantal docenten die via het screeningsinstrument geen signalen van radicalisering hebben gemeld). In de volgende subparagrafen besteden we aandacht aan signalen van radicalisering, de achtergronden van radicalisering zoals zij deze zien en de inspanningen die vanuit de optiek van de respondenten gebeuren dan wel nodig zijn.

6.2.1 Signalen van radicalisering

Uit de aard van de signalen kan worden opgemerkt dat deze sterk uiteenlopen en, wat misschien belangrijker is, sterk persoonsgebonden zijn. Of iets als een signaal gezien wordt, is dus voor een groot deel afhankelijk van het beoordelingskader (waarden en normen) van de betreffende persoon (zie box 6.1).

Box 6.1 – Verschillende meningen op basis van dezelfde signalen

Tijdens een van de gehouden interviews kwamen verschillende zorgelijke signalen naar voren. Een jongere nam onder andere radicale standpunten in, had slechte resultaten op school en ging om met verkeerde vrienden. Desondanks besluit een professional de naam van deze jongere niet te melden bij het Veiligheidshuis (VH). Andere professionals, aan wie deze casus geanonimiseerd is voorgelegd, zijn een andere mening toegedaan. Zij stellen op basis van deze signalen niet te twijfelen over het doen van een melding.

Het dilemma dat respondenten schetsen bij het beoordelen van signalen plaatsen zij gedeeltelijk binnen de ontwikkeling dat groepen steeds nadrukkelijker tegenover elkaar komen te staan (polarisering). Verschillende respondenten van middelbare scholen zien bijvoorbeeld dat autochtone leerlingen soms (te) sterk naar elkaar toe trekken en sterk op het land van herkomst van de ouders gericht zijn. Voorbeelden die respondenten noemen om dit punt te illustreren zijn onder andere het incidenteel ontstaan van spanningen in de klas (namelijk wanneer actualiteiten besproken worden), allochtone leerlingen die onderling in de eigen taal praten en het feit dat zij veel Arabische en koranlessen volgen.⁷ Een van de respondenten stelt dat sociale druk vanuit de eigen omgeving hierbij een rol kan spelen, en vermoedt dat dit de integratie van allochtone jongeren bemoeilijkt. Het is voor meerdere respondenten echter de vraag of dergelijk gedrag aan radicalisering kan worden gerelateerd; wel leiden deze bij een aantal van hen tot een onderbuikgevoel. Te denken valt onder andere aan leerlingen die in de klas openlijk uitspreken dat zij *'alle joden haten'* of vinden *'dat alle homo's een kogel moeten krijgen of van een flat moeten worden gegooid.'* Verschillende respondenten stellen daarbij dat met name allochtonen dergelijke standpunten op een verbaal en soms fysiek indringende wijze uiten. *'Nederlandse leerlingen zijn in hun uitspraken minder dwingend en beheerster. Sommige allochtone leerlingen staan in sommige gevallen van boosheid bijna op tafel, het is dan een heel dwingende situatie.'* In hoeverre extreme uitspraken serieus genomen moeten worden of als stoerdoenerij moeten worden bestempeld, blijft voor respondenten een lastige kwestie. Wel zijn zij van mening dat de personen die deze uitspraken doen doorgaans kwetsbaar zijn (zie paragraaf 2.2.2) en hun ontwikkeling op het gebied van radicale gedachtevorming in de gaten gehouden moet blijven worden.

Respondenten vinden niet alleen dat radicalisering lastig vast te stellen is, zij hebben ook andere redenen om een eventueel vermoeden niet direct te melden. Zo blijkt uit de door ons gevoerde gesprekken dat een aantal respondenten terughoudend wil optreden vanwege het stigmatiserende en beladen karakter dat om deze term heen hangt. In het verlengde daarvan vertelt een aantal respondenten dat – wanneer een vermoeden van radicalisering wordt gemeld – dit de onderlinge

relatie met de jongere kan schaden. In de praktijk betekent dit dat respondenten het gedrag van personen meermaals zelfstandig zijn blijven monitoren, zonder een melding te doen. Dit kan echter ook weer tot dilemma's leiden bij het duiden van (verdere) signalen. *'Dan hoor ik van een collega dat de standpunten van mijn leerling de laatste tijd minder radicaal zijn geworden. Dan denk je dat hij of genuanceerder geworden is, of dat hij zijn mond houdt.'*

Een aantal respondenten stelt dat het (mogelijk) radicaliseren van jongeren tegenwoordig – in vergelijking met circa twee tot drie jaar geleden – een veel minder groot probleem lijkt te vormen. Desalniettemin geven meerdere respondenten aan (nog steeds) behoefte te hebben aan handvatten die behulpzaam kunnen zijn bij het herkennen van radicalisering. Een van de door ons gesproken respondenten geeft daarbij aan dat niet alleen aandacht dient te komen voor sturing (waarop moet worden gelet) maar ook op het proces van vastleggen van informatie. Binnen organisaties blijken hiervoor namelijk verschillende werkwijzen te bestaan. Enkele respondenten stellen verder behoefte te hebben aan informatie over gesprekstechnieken, zodat zij het onderwerp adequaat kunnen adresseren en (risico)jongeren op een passende manier kunnen benaderen.

6.2.2 De achtergrond(en) van radicalisering

Verschillende respondenten geven aan dat radicalisering ontstaat binnen een bepaalde context. *'Niemand wordt radicaal geboren, het is het klimaat erom heen.'* Een van de voorbeelden die in dit kader wordt genoemd, is dat sommige kinderen – soms zo jong als in groep 7 of groep 8 – geen Coca Cola meer willen drinken: *'omdat volgens hen de Israëliërs daar wapens van kopen'*. Respondenten stellen dat zowel binnen de wijk als binnen het gezin sprake is van een kwetsbare omgeving. Binnen de wijk is veelal sprake van criminaliteit, armoede en geweld. Dit geldt ook vaak voor het gezin zelf, waarin sprake is van verwaarlozing, een gebrek aan toezicht (ouders blijken ook moeilijk bereikbaar te zijn) en het meegeven van verkeerde waarden en normen over bijvoorbeeld de omgang met Nederlandse meisjes.

Verder noemt een groot deel van de respondenten de sociale context waarbinnen radicalisering kan ontstaan. Ten eerste wijzen zij daarbij op identiteitsvorming. Zij constateren dat buitenlandse jongeren zich geen Nederlander voelen maar ook onvoldoende aansluiting vinden in hun land van herkomst. *'Daar zijn zij in hun beleving ook niets waard.'* Dit maakt hen volgens meerdere respondenten kwetsbaar. Verder is volgens hen sprake van verkeerde vrienden en de invloed van oudere broers of zussen; respondenten benadrukken daarbij dat het sociale karakter van radicalisering ook een digitale dimensie kent. Online wordt sterk in wij-zij gedacht waarbij thema's als discriminatie en racisme benoemd worden, onthoofdingsfilmpjes worden gedeeld en complottheorieën met elkaar worden gedeeld. Het belangrijkste vinden respondenten dat jongeren via deze bronnen gekleurde informatie tot zich

kunnen nemen. *Je kan vinden wat je wil vinden en krijgt voorgeschoteld wat je zoekt. Je kan dus precies zien wat je wil horen en ze voeden elkaar daarmee.* Een van de respondenten spreekt dan ook over een gekleurde realiteitsbeleving. Volgens een respondent kunnen jongeren dit ook op hun eigen ervaringen betrekken. *Hij heeft dingen nooit op orde, is altijd te laat en heeft maar de helft van zijn huiswerk af. Dat wekt irritatie op bij docenten. Zelf ziet hij dat niet zo en denkt dat zij hem aanvallen vanwege zijn persoon. Hij kan dit in zijn beleving zien als discriminatie.* Het voorgaande maakt het volgens deze en andere respondenten belangrijk om actualiteiten bespreekbaar te maken in de klas. Enkelen maken daarbij wel de kanttekening dat de capaciteiten van professionals op dit punt belangrijk zijn – niet iedereen kan het – en het type jongeren waarmee in gesprek gegaan wordt ook van belang is. *Sommige personen zijn totaal niet aanspreekbaar en hebben geen geweten opgebouwd.* Deze uitspraak maakt duidelijk dat radicalisering ook op individueel niveau zal moeten worden beschouwd. Op dat vlak zien respondenten met name een risico bij personen met een relatief laag IQ. Deze leerlingen hebben minder bevattingsvermogen, kunnen minder makkelijk op abstract niveau denken en zijn gevoelig voor gekleurde en eenzijdige informatievoorziening.

6.2.3 Inspanningen rondom radicalisering

Respondenten geven aan dat zij radicalisering en polarisering onderwerpen vinden die gelet op de maatschappelijke impact aandacht behoeven en die ook onder docenten en jongerenwerkers zelf leven. De beleidsmatige inspanningen zijn volgens meerdere respondenten echter te beperkt.

Op basis van verschillende gesprekken met respondenten binnen het onderwijs blijkt dat signalen doorgaans gemeld kunnen worden bij leidinggevenden, waarna deze – in overleg met een docent – de verdere routing (wel of niet doorzetten naar het VH) bepaald. Uit enkele gesprekken blijkt echter dat dit niet binnen elke onderwijsinstelling op deze wijze vormgegeven is en soms aandacht voor het onderwerp zelfs (vrijwel) geheel ontbreekt. Een implicatie daarvan is dat professionals binnen deze onderwijsinstelling mogelijk relevante signalen niet als dusdanig herkennen en/of niet weten waar zij eventuele signalen kunnen adresseren. Uit een interview komt bijvoorbeeld naar voren dat een leerling al langere tijd ongeoorloofd afwezig is vanwege het volgen van een islamcursus in het buitenland. Uit onwetendheid over de inrichting van de eigen interne organisatie worden enkel absentiemeldingen gedaan, maar gebeurt verder niets. *Ik weet ook niet bij wie ik dat zou kunnen melden. Ik weet ook niet wat iemand anders weet. Het is los zand en ik weet niet hoe de processen lopen.* Daarnaast constateren respondenten dat op uitspraken of gebeurtenissen die een reactie behoeven (bijvoorbeeld uitspraken over homo's of het betasten van meisjes), geen passende reactie volgt. Ter nuancering van het voorgaande geeft een andere respondent aan dat binnen het onderwijs ook (te) weinig tijd bestaat om

hieraan voldoende aandacht te geven, in ieder geval waar het gaat om individuele docenten. *'Er wordt te veel van docenten verwacht. Voor echt individuele beoordelingen hebben zij geen tijd meer. Dit vraagt bovendien andere capaciteiten, waarvan het de vraag is of mensen deze hebben.'*

Ook binnen het jongeren- en welzijnswerk worden signalen eerst intern binnen de organisatie geadresseerd en besproken, waarna besloten wordt om signalen al dan niet door te zetten naar het VH. Uit de gevoerde gesprekken blijkt dat soms, hieraan voorafgaand, met externe partijen wordt gesproken (zoals de wijkagent) of bij externe partijen informatie wordt verzameld. Respondenten uit de hoek van het welzijns- en jongerenwerk benoemen in de gesprekken verschillende aandachtspunten. Ten eerste dat in wijken waarbinnen de islamitische gemeenschap in beperkte mate is vertegenwoordigd, minder aandacht wordt geschonken aan het onderwerp. Dit terwijl bijvoorbeeld wel degelijk sprake kan zijn van radicale gedachten (bijvoorbeeld extreemrechts). Een gevolg hiervan is dat jongerenwerkers in andere dan de 'bekende' wijken minder makkelijk met collega's van gedachten kunnen wisselen over dit onderwerp. Deze respondent pleit er dan ook voor om de lokale focus op het gebied van radicalisering te verbreden, te meer daar op het gebied van radicalisering voor een groot deel sprake is van dezelfde werkzame mechanismen. *'Het is het gevoel van wij tegen de rest, sterke identiteiten, jongeren die pedagogisch verwaarloosd worden, armoede en werkloosheid. De mediaberichtgeving heeft ook grote invloed op deze jongeren, die elkaar hiermee "besmetten".'* Ten tweede geeft een respondent aan dat het lastig kan zijn om over het onderwerp te spreken met allochtone collega's. Deze kunnen in de optiek van deze respondent ook opvattingen hebben waarbij sprake is van een sterk wij-zij denken. *'De zoon van een collega mag niet thuiskomen met een Nederlandse vriendin. Discriminatie en segregatie werken wat dat betreft twee kanten op.'*

6.3 Resumé

In dit hoofdstuk hebben we de resultaten van vragenlijstonderzoek onder mentoren en welzijnswerkers beschreven. Zij zijn verzocht om aan te geven in hoeverre zij (een risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging en/of fysiek geweld vanuit ideologische overwegingen signaleren onder jongeren van hun mentorklas of in hun wijk.

De vragenlijst is ingevuld door 274 mentoren. Hun antwoorden hebben betrekking op 324 klassen. Zij melden een 'niet-pluis' gevoel in 21 unieke klassen (6%). In absolute aantallen maar ook verhoudingsgewijs lijkt dit vaker voor te komen binnen de laagste onderwijsniveaus: het praktijkonderwijs en het VMBO. Bovendien betreft hun 'niet-pluis' gevoel binnen het voortgezet onderwijs met name jonge leerlingen in het eerste en tweede leerjaar. Mentoren melden daarbij met name (het risico op) verbaal geweld (n=18) dan wel verbale bedreiging (n=10). Slechts binnen

twee klassen melden mentoren dat zij (het risico op) fysiek geweld aanwezig achten. Uit de door mentoren gegeven toelichtingen blijkt dat het in meerdere gevallen onduidelijk is in hoeverre gebeurtenissen zoals scheldpartijen of bedreigingen in de context van ideologische overwegingen kunnen worden geplaatst. Daar staat tegenover dat docenten spanningen tussen allochtone leerlingen onderling en allochtone en autochtone leerlingen signaleren die rondom (presentaties over) actualiteiten of normen en waarden (seksualiteit) kunnen opspelen. Dit kan gepaard gaan met intimidatie of bedreiging, waarbij meerdere respondenten stellen dat dit bij met name allochtonen het geval is. Bij leerlingen die moeite hebben om zich verbaal te uiten, bestaat de kans dat dit uitmondt in fysiek geweld.

Binnen het onderwijs werden – één uitzondering daargelaten – enkel voorbeelden van islamitische radicalisering benoemd. Van de zestien welzijnswerkers die het screeningsinstrument hebben ingevuld, benoemen twee personen radicalisering vanuit een rechts perspectief. In totaal benoemen zij elf unieke wijken waarin zij werkzaam zijn. In de meerderheid van deze wijken heeft minimaal een welzijnswerker aangegeven dat sprake is van (het risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging en/of fysiek geweld. Twee respondenten zien met name risico's op de drie onderscheiden vormen van geweld ontstaan wanneer asielzoekers in de wijk worden geplaatst. Andere welzijnswerkers merken op dat allochtone jongeren zich ongehoord voelen en dit negatief kunnen uiten. De achtergrond van deze jongeren – het feit dat zij zich geen Nederlander voelen maar ook geen aansluiting (meer) kunnen vinden in het land van herkomst – maakt hen volgens een welzijnswerker kwetsbaar voor geweld. Net als een van de docenten constateert deze dat goed praten en luisteren moeilijk is voor deze groep, waardoor meningsverschillen kunnen leiden tot fysiek geweld.

In totaal is met veertien respondenten uit het onderwijs- en welzijnswerk gesproken om de bevindingen van het vragenlijstonderzoek te verdiepen. Een belangrijke bevinding uit deze gesprekken is dat respondenten situaties vanuit hun eigen individuele kader beoordelen. Dit betekent enerzijds dat sommige respondenten in het screeningsinstrument situaties niet als radicalisering hebben aangemerkt waar anderen dit wel zouden hebben gedaan. Anderzijds is ook met respondenten gesproken die bepaalde situaties (met name rondom verbaal geweld) niet direct relateren aan radicalisering. Deze bevinding ligt in lijn met de behoefte van meerdere respondenten aan extra handvatten om radicalisering te kunnen herkennen. Uit de gesprekken met professionals uit het onderwijs en welzijnswerk komt verder naar voren dat zij signalen van polarisering waarnemen, waarbij groepen met name op het gebied van etniciteit en geloof tegenover elkaar (kunnen) komen te staan. Hiermee raken respondenten aan het thema polarisering, wat jongeren volgens hen kwetsbaar kan maken voor discrimineren en radicaliseren. Zij constateren dat bij zowel allochtone als autochtone jongeren vanuit huis, via vrienden en uit online

informatie een gekleurde realiteitsbeleving kan ontstaan. Een van de respondenten stelt daarbij dat – gezien op het gebied van islamitische radicalisering en radicalisering vanuit een sterke rechtse oriëntatie sprake is van dezelfde werkzame mechanismen – bredere aandacht voor dit thema gewenst is. Op basis van de gesprekken met respondenten uit het onderwijs lijken (een aantal) onderwijsinstellingen op dit vlak een inhaalslag te moeten maken, daar volgens meerdere respondenten nog te weinig inhoudelijke aandacht voor het onderwerp is. Uitzonderingen hierop worden gevormd door (individuele) docenten die expliciet aandacht besteden aan (de achtergronden van) terrorisme en de actualiteit op dit onderwerp. Zij merken dat de leerlingen dat waarderen.

Eindnoten

1. 32 docenten hebben het screeningsinstrument niet ingevuld, maar hebben wel aangegeven dat zij niet met radicalisering zijn geconfronteerd. Omdat niet bekend is voor hoeveel klassen zij het mentorschap bekleden, hoeveel leerlingen in deze klassen zitten en op welk onderwijsniveau deze klassen onderwijs krijgen, is deze informatie niet betrokken in de hierna volgende beschrijving.
2. Omdat in klassen sprake kan zijn van (risico's op) meerdere signalen (bijvoorbeeld verbale bedreiging en verbaal geweld), telt het totaal in tabel 2.1 op tot 30.
3. In het geval van combinatieklassen is het laagste niveau gescoord. MAVO is als VMBO gescoord en gymnasium als VWO.
4. Deze docenten hebben in de vragenlijst aangegeven niet benaderd te willen worden voor een verdiepend gesprek. Derhalve is het niet mogelijk geweest om op dit punt meer duidelijkheid te verkrijgen.
5. Het gaat achtereenvolgens om de volgende wijken: 't Broek, Centrum, Geitenkamp, Klarendal, Kronenburg, Malburgen, Monnikenhuizen, De Laar, Presikhaaf, Rijkerswoerd en Vredenburg.
6. Wanneer meerdere welzijnswerkers actief zijn in een wijk en minimaal een van hen heeft aangegeven het betreffende onderwerp in een wijk te signaleren, is gekozen voor de antwoordcategorie 'ja'.
7. Dit lijkt op basis van de gesprekken in mindere mate te gelden voor (jong)volwassen allochtonen.

7 Onderzoek onder jongeren

In dit hoofdstuk gaan we in op de bevindingen van onderzoek onder jongeren. In de eerste paragraaf bespreken we de resultaten van het vragenlijstonderzoek. In de daaropvolgende paragraaf gaan we in op de uitkomsten van de (groeps)gesprekken die met jongeren zijn gehouden. Het hoofdstuk eindigt met een resumé.

7.1 Bevindingen uit het vragenlijstonderzoek

Meer dan tweehonderd jongeren (n=248) hebben een korte anonieme vragenlijst over radicalisering ingevuld. De leerlingen is gevraagd aan welke onderwerpen zij denken bij de term radicalisering, of zij zich kunnen voorstellen of dit in hun buurt voorkomt, hoe ze met radicalisering omgaan of hiermee om zouden gaan en of – en zo ja wat – de gemeente of iemand anders voor jongeren moet doen op het gebied van radicalisering (zie bijlage 6). In de volgende subparagrafen worden de resultaten van deze vragenlijsten behandeld.

7.1.1 Radicalisering algemeen

Allereerst is aan jongeren de vraag gesteld waaraan zij denken bij de term radicalisering. Antwoorden hierop liepen zeer uiteen en zijn teruggebracht tot een aantal categorieën (zie tabel 7.1).¹ Opgemerkt dient te worden dat niet iedereen het begrip herkende en sommigen aangaven een uitleg nodig te hebben, welke overigens ook in de vragenlijst vermeld stond. Het merendeel van de jongeren (54%) noemt radicalisering vanuit religieus perspectief. Het betreft dan overwegend de islamitische geloofsovertuiging; een enkeling noemt Jehova's Getuigen als voorbeeld. Slechts een klein deel van de jongeren (4%) benoemt radicalisering vanuit politiek (en dan vrijwel uitsluitend rechts) perspectief en verwijst daarbij bijvoorbeeld naar de Ku Klux Klan of Pegida. Uit de antwoorden van jongeren blijkt dat zij ook aspecten noemen die raken aan tegenover elkaar staande groepen (polarisering). Zij verwijzen naar politieke statements (23%) en wij-zij denken (16%). Het gaat dan onder

andere over vluchtelingen, het zich afzetten tegen de maatschappij, racisme en politiek bekende figuren (Geert Wilders of Donald Trump). Bijna een kwart (24%) benoemt fysieke en verbale geweldsuitingen – schelden, bedreigen, pesten en vechten – die niet direct verband lijken te houden met radicalisering. Dit geldt evenzeer voor overlast en criminaliteit die een dele van de jongeren (12%) noemt. Te denken valt dan aan hangjongeren of de op dat moment geldende actualiteit rondom vloggers in Zaandam.

Tabel 7.1 – Invulling van het begrip ‘radicalisering’ onder 248 jongeren.

Gecategoriseerde antwoorden	N	(%)
Radicalisering vanuit religieus perspectief	135	54
Fysieke en verbale vormen van geweld	59	24
Politieke statements	58	23
Wij-zij denken	40	16
Overlast en criminaliteit	30	12
Radicalisering vanuit rechts/links perspectief	9	4
Overig/niets	13	5

7.1.2 Radicalisering in de omgeving

In totaal hebben 139 jongeren radicalisering binnen een religieus en/of extreem-rechts of -links perspectief geplaatst. Meer dan vier op de tien (42%) wordt hier naar eigen zeggen in de eigen omgeving niet mee geconfronteerd en zou zich ook niet kunnen voorstellen dat dit gebeurt. Zij geven aan dat ze in een rustige buurt wonen of in een buurt of klein dorp waar iedereen elkaar accepteert en respecteert. Een enkeling betreft het op etniciteit en geeft aan dat er in hun buurt *‘geen buitenlanders wonen.’* Meer dan een kwart van deze jongeren (27%) geeft aan zich voor te kunnen stellen dat radicalisering voorkomt: de meesten verwijzen daarbij naar Nederland in het algemeen. *‘Het kan overal plaatsvinden, maar ik merk er zelf weinig van. Het komt denk ik vaker voor op plekken waar meer mensen zijn met verschillende meningen die botsen.’* In relatie tot geradicaliseerde personen en (bom)aanslagen geven zij aan dat *‘er vast een paar tussen zullen zitten die met zulke gedachtes lopen’* en *‘dat het een kwestie van tijd is voordat het in Nederland gebeurt.’* Enkelingen verwijzen ook naar hun eigen leefomgeving, bijvoorbeeld omdat terugkeerders uit Syrie bij hen in de buurt wonen. Het overige deel van deze 139 jongeren (30%) geeft tot slot aan in de eigen omgeving geconfronteerd te worden met zaken als ruzies, pesten, scheldpartijen en discriminatie. Deze antwoorden hebben derhalve geen betrekking op radicalisering zoals gedefinieerd in dit onderzoek. De antwoorden van jongeren

die bij radicalisering denken aan andere zaken dan religieuze of rechts- of linksradicalisering, sluiten grotendeels bij deze laatste categorie antwoorden aan. De term radicalisering lijkt dan ook te zwaar te zijn voor de leefwereld en ervaringen van een (groot) deel van de ondervraagde jongeren. Wel benoemt een deel van deze jongeren ook aspecten van polarisering, wat volgens hen in Arnhem (en andere steden in Nederland) kan spelen omdat er veel mensen met verschillende meningen bij elkaar zijn. Tegelijkertijd merkt een jongere daarbij op dat mensen in Nederland in staat zijn om hun mening op normale wijze te uiten.

7.1.3 Het omgaan met radicalisering

Meer dan de helft van de 139 jongeren (55%) die radicalisering vanuit religieus of extreemrechts of -links perspectief beschouwt, geeft aan – wanneer zij dit (zouden) waarnemen – niets te zullen doen. Zij zouden het negeren, afstand nemen en/of zich er niet mee bemoeien. Soms ook vanuit de overtuiging dat zij niets kunnen doen: *'Ik trek me er eigenlijk niet veel van aan, ik kan er toch niets aan veranderen.'* Iets meer dan vier op de tien jongeren (42%) noemt een of meerdere acties die zij zouden ondernemen. Meest genoemd (n=18) is het aangaan van een gesprek met personen die zij als radicaliserend of geradicaliseerd beschouwen: deze jongeren vinden dat mensen elkaar moeten begrijpen. Zestien personen geven aan hulp van de politie, een andere overheidsinstantie en/of vrienden in te (zullen) schakelen. Verder geeft één persoon aan misschien opletter te zijn. Ook zijn er antwoorden die niet geassocieerd kunnen worden. Zo stellen zeven personen te zullen handelen *'zoals het hoort'* maar is niet duidelijk wat zij daaronder verstaan, en geven andere personen antwoorden als *'rustig blijven'* of *'mensen die radicaliseren het land uitsturen'*. Verder hebben dertien jongeren niet aangegeven hoe zij met radicalisering zouden omgaan. Belangrijk is ook dat vier jongeren hebben aangegeven niet met radicalisering om te kunnen gaan vanwege de angst of onveiligheidsgevoelens die dit zou oproepen. Twee jongeren geven aan met geweld te reageren als zij radicalisering in hun omgeving zouden waarnemen.

7.1.4 De aanpak van radicalisering

Meer dan driekwart van de 139 jongeren (77%) die radicalisering vanuit religieus of extreemrechts of links perspectief zien, vinden dat de gemeente of iemand anders op dit punt actie moet ondernemen. De anderen (23%) vinden van niet, zeggen dit niet te weten of hebben geen antwoord gegeven. Uit de toelichting op hun antwoorden kan worden opgemaakt dat de meeste personen (n=45) vinden dat er meer voorlichting gegeven moet worden, zodat jongeren weten dat zij door te radicaliseren hun toekomst op het spel zetten. Aan deze voorlichting kan volgens jongeren vormgegeven worden door activiteiten en lezingen te organiseren en met jongeren in gesprek te gaan. *'Bijvoorbeeld door de gruwelijkheden van radicale organisaties te*

laten zien en aan te geven dat dit buiten de norm valt. Vijftien jongeren geven in het verlengde van voorlichting aan dat geïnvesteerd kan worden in het sociaal en cultuurwerk, jongerenwerkers en sociale voorzieningen (zoals een jongerencentrum of een buurthuis). Niet alleen omdat dit jongeren van de straat houdt, maar ook omdat zij elkaar op deze wijze kunnen leren kennen. Naast investeren in een sociaalpreventieve aanpak noemen elf jongeren dat er meer aandacht voor beveiliging en risicogroepen moet komen. Daarnaast zijn twaalf jongeren voorstander van een hardere repressieve aanpak. *Je moet eerst goed met ze praten, maar als dat niet lukt moet je ze vastzetten.* Tot slot geven 50 jongeren aan dat niets werkt of hebben zij de vraag niet (passend) beantwoord.

7.2 Bevindingen uit (groeps)gesprekken

In deze paragraaf worden de bevindingen uit de (groeps)gesprekken met jongeren besproken. Deze (korte) gesprekken zijn gehouden nadat jongeren de vragenlijst (zie bijlage 5) hadden ingevuld. In de volgende subparagrafen besteden we vanuit het perspectief van de gesproken jongeren (en de door hen gebruikte termen) aandacht aan de invulling van het begrip radicalisering, de achtergrond van radicalisering volgens jongeren en tot slot de aanpak daarvan.

7.2.1 Jongeren over het begrip radicalisering

Uit de (groeps)gesprekken blijkt dat radicalisering een moeilijke term is die niet iedere jongere kent. Dit geldt met name voor jongeren rond de 12 tot en met 15 jaar. Hoe ouder zij zijn, hoe beter hun beeld bij het begrip radicalisering is. Bovendien blijkt dat het onderwerp bij oudere jongeren meer leeft, waardoor zij ook bereidwilliger zijn om hierover in gesprek te gaan.

Net als in het vragenlijstonderzoek komen ruzies, pesten en vechtpartijen ter sprake. In een aantal gesprekken is (van daaruit) gesproken over discriminatie en respect. Een aantal allochtone leerlingen geeft aan discriminatie te ervaren vanwege hun geloof, huidskleur en/of afkomst. *Een caissière keek raar, alsof ik gestolen had. Soms voelt dat discriminerend, dat je wordt afgerekend op je afkomst.* Dat discriminatie en gebrek aan respect in zekere mate voorkomen, beschouwen de meeste van deze jongeren als een gegeven. Bij het doorvragen op deze thematiek is ook het onderwerp radicalisering ter sprake gekomen. Leerlingen benoemen op dit vlak verschillende onderwerpen. Veel van hen noemen radicalisering vanuit islamitisch perspectief en refereren daarbij naar de actualiteit rondom Islamitische Staat (IS), aanslagen, terrorisme, de oorlog in Syrië en bekeerlingen. Leerlingen kunnen geen begrip opbrengen voor mensen die radicaliseren: *Mensen denken dat ze de wereld kunnen redden. Dat is stom, je gaat mensen vermoorden.* Vanuit de actualiteit benoemt een aantal personen ook het vluchtelingendebat en de rol die politici (zoals Geert

Wilders) hierin vervullen. In de optiek van leerlingen is in dat geval ook sprake van radicalisering. *'Hij praat slecht over het geloof, we moeten juist respect hebben voor elkaar.'* Een enkele leerling geeft echter juist aan het met Geert Wilders eens te zijn. *'Ik heb nergens haat aan, maar de asielzoekers... ik mag ze niet. Dat komt door de overlast die ze veroorzaken.'* Andere voorbeelden van radicalisering (in de optiek van de jongeren) vanuit een extreemrechts perspectief die leerlingen noemen zijn de Ku Klux Klan (KKK) – *'ze proberen op een gewelddadige manier te zeggen dat de blanken het beste ras ooit zijn'* – en Donald Trump.

Uit de (groeps)gesprekken met leerlingen komt naar voren dat zij spanningen tussen groepen (allochtoon vs. autochtoon, moslim vs. niet-moslim) ten dele kunnen begrijpen. Mede omdat zij ook dergelijke (voor)oordelen hebben. Tegelijkertijd blijkt dit in de klassen niet te leiden tot problemen of incidenten. Uit de antwoorden van leerlingen kan worden afgeleid dat zij klasgenoten of medebewoners van een wijk niet als moslim of kaaskop zien omdat zij deze kennen. *'Zij zijn goede buitenlanders'* of *'hij is Nederlander maar oké'* zijn voorbeelden van uitspraken die dit illustreren. De leerlingen die wij gesproken hebben geven mede om die reden aan blij te zijn dat zij op een gemengde school zitten. Een van de door ons gesproken personen ziet daarbij wel dat op school bepaalde onderwerpen gemeden worden: deze kunnen leiden tot discussies die uit de hand lopen. Niet alleen in de klas, maar ook daarbuiten in de vorm van intimidatie en bedreiging, buiten het zicht van de leraren om. Deze (autochtone) leerling voelt zich daardoor beperkt in het geven van zijn mening. Allochtone leerlingen ervaren ook beperkingen. Individueel voelt een aantal van hen zich op bepaalde keuzes aangekeken (*'Ik snap dat het niet handig is nu, maar niet iedereen met een hoofddoek of gekleed in een Djellaba is radicaal'*) of vindt dat de overheid zich op specifieke groepen richt. *'Dat is niet goed. Iedereen kan radicaal worden, maar bepaalde groepen worden gepakt. Ik snap dat het gebeurt, maar ik vind dat het niet moet gebeuren.'*

7.2.2 Jongeren over achtergronden van radicalisering

Jongeren opperen diverse oorzaken voor radicalisering. Zij wijzen ten eerste op het belang van een goede opvoeding en zien een zwakke thuisbasis als een risico. Niet alleen voor radicalisering, maar ook voor ander ongewenst gedrag. *'Stel je vader is alcoholist en je moeder is ziek. Je gaat zelf op onderzoek uit en komt op een extreem pad, bijvoorbeeld drugs of IS. Het is maar net wie je dan tegenkomt, je wordt verleid.'* In het verlengde daarvan wijzen allochtone jongeren ook op het belang van de eer van de familie. *'Je wil niet dat je ouders het moeten meemaken dat je naar Syrië gaat; het is een schande voor de familie.'* Meerdere jongeren geven aan dat het geloof wel een kapstok of aangrijpingspunt kan zijn voor radicalisering, met name wanneer een jongere in zijn directe omgeving niet gehoord wordt of niet goed in zijn vel zit. Allochtone leerlingen zeggen zich soms geen Nederlander in Nederland te voelen maar ook niet

te kunnen aarden in het land van herkomst van hun ouders. *'En als je dan ook nog een slechte thuissituatie hebt of boos bent op dit land... Dan voel je je thuis bij iemand die je de aandacht geeft waar je behoefte aan hebt, ook als dit verkeerde aandacht is.'* Leerlingen geven daarbij ook aan dat in het extreme geval dat personen uitreizen, ook andere factoren in de persoonlijke situatie een rol kunnen spelen: *'Mensen die naar Syrië gaan hebben hun leven verpest. Ze hebben niets te verliezen. Ze hebben geen diploma's. Ze denken dat ze het daar dan misschien nog goed kunnen doen.'*

Verschillende leerlingen vinden het, gelet op de vele achterliggende oorzaken, onterecht dat de focus in de media veelal gelegen is op het verband tussen het geloof en radicalisering alleen. Vooroordelen over groepen en het in hokjes plaatsen van culturen, worden volgens meerdere jongeren dan ook door de media gevoed. *'Als één Turk iets slechts doet, worden alle Turken in dat slechte hokje geplaatst. Ze maken het dan ook slecht voor de groep die het wel goed doet.'* In een breder verband wijzen jongeren hiermee op het belang van juiste informatie. *'Als jongeren niet ondersteund worden, gaan ze zelf een goed/fout kader ontwikkelen en dat kan helemaal de verkeerde kant opgaan.'* Een aantal jongeren – voornamelijk leerlingen uit hogere klassen – geeft aan het nieuws te volgen, bijvoorbeeld via het journaal, nieuwssites en sociale media. Enkelen stellen zich daarbij wel de vraag hoe dit nieuws zich verhoudt tot de realiteit, omdat niet duidelijk is welke informatie wel en niet aangeboden wordt. Verschillende leerlingen praten ook op school over de actualiteit. Een enkele docent bespreekt het onderwerp radicalisering tijdens de les wanneer daar aanleiding voor is, bijvoorbeeld vanuit maatschappelijke gebeurtenissen. Leerlingen vinden dit nuttig: *'We krijgen goede informatie, waardoor we het juiste weten. Anders ga je dingen verkeerd opvatten.'*

7.2.3 Jongeren over de aanpak

Jongeren vinden het moeilijk om input te geven voor een invulling van de aanpak om radicalisering tegen te gaan. In meerderheid wordt het belang van voorlichting genoemd, gelet ook op de invloed van het krijgen van juiste informatie (zie 3.2.2). Daartegenover staat dat een aantal leerlingen aangeeft dat voorlichting in hun optiek op het gebied van radicalisering geen zin meer heeft. *'Als je een mening hebt, wijk je daar echt niet meer van af door een gesprekje.'* Het is volgens hen dan ook belangrijk om er op tijd bij te zijn (hoe jonger hoe beter) maar mogelijk moet ook stilgestaan worden bij wie de voorlichting geeft. Informatie wordt niet zomaar van iedereen aangenomen. Personen die zijn uitgereisd naar Syrië en terugkomen, gaan volgens jongeren mogelijk een zware tijd tegemoet. Jongeren vinden met name dat deze groep personen hard moet worden aangepakt en moet worden vastgezet.

7.3 Resumé

Uit de (groeps)gesprekken blijkt dat radicalisering een moeilijke term is die niet iedere jongere kent. Een groot deel van de jongeren lijkt dan ook te denken aan andere zaken dan radicalisering zoals gedefinieerd in dit onderzoek. Jongeren die zaken benoemen die aan radicalisering raken, hebben met name een associatie met de islam en in mindere mate met extreemrechts. Meer dan vier op de tien jongeren geeft aan niet met radicalisering te worden geconfronteerd in de eigen omgeving en zich dit niet voor te kunnen stellen. Wanneer zij aangeven dat dit wel het geval is, lijkt overwegend sprake van andere zaken. Een aspect dat jongeren wel benoemen, is het tegenover elkaar komen te staan van groepen (polarisering). Vanuit de actualiteiten kan een aantal onderwerpen worden genoemd die aan radicalisering en polarisering raken. Op basis daarvan kunnen allochtone en autochtone jongeren begrijpen dat sprake is van spanningen tussen groepen en ervaren zij dit zelf soms ook. Ook hebben zij zelf (voor)oordelen over groepen. Het spreekwoord *'onbekend maakt onbemind'* lijkt hier opgeld te doen, aangezien allochtone jongeren hun autochtone klasgenoten of wijkbewoners niet over een kam scheren (en andersom). Aandachtspunten zijn wel dat radicalisering bij enkele jongeren tot onveiligheidsgevoelens of tot geweld kan leiden.

Radicalisering kent volgens jongeren verschillende achtergronden, waaronder een zwakke thuisbasis, het zoeken van identiteit (niet kunnen aarden) en behoefte aan aandacht. Het verkrijgen van verkeerde informatie – via (sociale) media of via face-to-face contact – kan volgens hen het proces van radicalisering bij zulke kwetsbare personen beïnvloeden. Over het algemeen kan gesteld worden dat jongeren eigenlijk niet weten wat ze aan radicalisering kunnen doen of moeten doen wanneer ze hiermee geconfronteerd worden. Aansluitend op de volgens hun grote invloed van onjuiste informatie, pleiten zij voor voorlichting op jonge leeftijd.

Eindnoot

1. Meerdere categorieën kunnen van toepassing zijn op de antwoorden van respondenten. In bijlage 7 staat weergegeven welke antwoorden tot welke categorieën zijn gerekend.

Onderdeel D – Conclusie

8 Conclusies en slotbeschouwing

Het laatste deel van deze rapportage kan worden beschouwd als een leesvervangende samenvatting. Allereerst behandelen we daarom de achtergrond en onderzoeksvragen, om vervolgens de uitvoering van het onderzoek te bespreken. Vervolgens bespreken we de belangrijkste bevindingen. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk volgt een beschouwing op de uitvoering van het onderzoek en de interpretatie van de bevindingen.

8.1 Achtergrond en onderzoeksvragen

In opdracht van het college van Burgemeester & Wethouders (B&W) van de gemeente Arnhem heeft Bureau Beke onderzoek gedaan naar de mate van radicalisering onder Arnhemse jongeren van 12 tot en met 24 jaar die vanwege hun opleiding en/of vrije tijd veelvuldig in Arnhem te vinden zijn. Dit betekent dat het geen vereiste is dat jongeren daadwerkelijk in Arnhem wonen.

De aanleiding voor het onderzoek is onder andere dat Arnhem op dit thema hoog lijkt te scoren en er geen cijfers beschikbaar zijn van de mate waarin Arnhemse jongeren er radicale opvattingen op nahouden. Binnen onderhavig onderzoek is gekeken naar radicale opvattingen onder Arnhemse jongeren op het gebied van religie en land van herkomst. Hiermee heeft het onderzoek een breder karakter dan islamitische radicalisering alleen, maar blijft radicalisering rondom een aantal onderwerpen (zoals het milieu of dierenrechten) buiten beschouwing. In het onderzoek is samengevat aandacht geweest voor de volgende aspecten:

- De mate waarin sprake is van radicaliserende opvattingen bij Arnhemse jongeren en jongvolwassenen in de leeftijd van 12 tot en met 24 jaar;
- De wijze waarop Arnhemse jongeren en jongvolwassenen met radicale opvattingen getypeerd kunnen worden in termen van leeftijd, geslacht en opleidingsniveau;

- De gevolgen voor de aanpak van radicalisering (zowel preventief als repressief en curatief) door de lokale, regionale en eventueel landelijke instanties.

8.2 Uitvoering en reflectie

Het onderzoek is in overleg met de gemeente Arnhem in twee fases uitgevoerd. In de eerste fase van het onderzoek (hierna: vooronderzoek) is op basis van literatuuronderzoek en interviews met professionals bekeken of en zo ja op welke wijze invulling kon worden gegeven aan de afbakening van het begrip radicalisering en is verkend welke ervaringen professionals met dit onderwerp hebben. In de tweede fase van het onderzoek is vervolgens gericht onderzoek gedaan naar de in paragraaf 1.1 genoemde aspecten. Uit het voorgaande kan worden afgeleid dat in het vooronderzoek naar input is gezocht om de uitvoering van de tweede fase c.q. het beantwoorden van de onderzoeksvragen mogelijk te maken. Om die reden behandelen we de opbrengsten van de eerste fase van het onderzoek in deze paragraaf.

De eerste opbrengst betreft een afbakening c.q. operationalisatie van het begrip radicalisering. Radicalisering kan worden gezien als een proces dat kan eindigen in het plegen of faciliteren van extremistische of terroristische activiteiten vanuit ideologische motieven c.q. een uitgesproken tegenstelling jegens een andersdenkende groep. Op basis van de literatuur en de input van professionals is radicalisering in dit onderzoek daarom als volgt gedefinieerd: *'het (risico op het) plegen van geweld in binnen- of buitenland en/of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen'*. Daarbij zijn, in toenemende ernst, drie vormen van geweld onderscheiden: verbaal geweld (uitschelden, kwetsen, beledigen), verbale bedreiging (bedreigen of intimideren) en fysiek geweld (slaan, schoppen, mishandelen en vermoorden). Op deze wijze is beoogd om niet alleen personen die zich aan het eind van het radicaliseringsproces bevinden maar ook personen waarover vanwege gedragingen of uitingen (zoals schelden, intimideren of mishandelen) zorgen bestaan, in het onderzoek te includeren. Daarnaast heeft het vooronderzoek zicht gegeven op drie typen voedingsbodems c.q. factoren die kunnen bijdragen aan radicalisering. Het gaat achtereenvolgens om *pushfactoren*, *pullfactoren* en *faciliterende factoren*. Pushfactoren veronderstellen dat onvrede met de huidige situatie (van zichzelf of van personen die tot de eigen groep (ingroup) gerekend worden) kan bijdragen aan radicalisering. Sociale achterstand en discriminatie – en het in het verlengde daarvan denken vanuit een 'wij-zij' perspectief – zijn voorbeelden hiervan. Tegenover pushfactoren staan de pullfactoren. Dit zijn aspecten die personen als een beloning (incentive) zien voor bepaald gedrag. Voorbeelden zijn het verkrijgen van status, avontuur en aanzien binnen de eigen groep. Ook het zoeken naar een veilige thuishaven en de eigen identiteit – zoals dat in de adolescentie gebruikelijk is – kunnen

hieronder worden geschaard. Faciliterende factoren voorzien tot slot in het in aanraking komen met radicaal gedachtegoed. Het sociaal netwerk maar ook het internet zijn factoren die hierin kunnen voorzien.

De opbrengsten van het vooronderzoek zijn benut binnen de uitvoering van de tweede fase van het onderzoek. In de tweede fase van het onderzoek zijn drie onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. Ten eerste zijn 42 dossiers van het Veiligheidshuis (VH) – waarbinnen personen die als (mogelijk) geradicaliseerd bekend staan worden besproken – bestudeerd. We hebben onder andere gekeken naar de persoonskenmerken van personen die in deze dossiers naar voren komen en factoren die – blijkens de dossiers – een rol hebben gespeeld rondom hun radicalisering of radicaliseringsproces. Ten tweede is een screeningsinstrument uitgezet onder mentoren en welzijnswerkers om te inventariseren in hoeverre zij een ‘niet-pluis’ gevoel hebben bij leerlingen op het vlak van radicalisering. In totaal hebben 274 mentoren een screeningsinstrument voor 324 klassen (6.086 leerlingen) ingevuld. Dit betreft, op basis van de door scholen aangeleverde cijfers, 34 procent van de leerlingen die in Arnhem op school zitten. Op basis van deze gegevens is op het voortgezet onderwijs de meerderheid van de klassen bereikt (VMBO 60%; HAVO 68%; VWO 88%). Voor het MBO is het bereik met 15 procent relatief laag. De representativiteit en betrouwbaarheid van de cijfers zou dan ook met name voor het MBO als lager kunnen worden aangemerkt. In het verlengde van het invullen van het screeningsinstrument is met negen medewerkers binnen het onderwijs gesproken. Verder hebben zestien welzijnswerkers het screeningsinstrument ingevuld. Aanvullend is met vier welzijnswerkers gesproken. De derde en laatste onderzoeksactiviteit betreft het uitvoeren van vragenlijstonderzoek onder en het houden van (groeps)interviews met jongeren bij verschillende onderwijsinstellingen en een jongerencentrum. Dit heeft geleid tot 248 ingevulde vragenlijsten; met een deel van de jongeren die deze vragenlijst hebben ingevuld, is in groepsverband (vijf klassen; 80 leerlingen) of individueel (ongeveer 20) over hun antwoorden gesproken.

Gegeven de gehanteerde onderzoeksmethodiek is het zaak om daarbij enkele voorbeholden te maken, teneinde de bevindingen op hun merites te kunnen beoordelen. Binnen het onderzoek is getracht de twee belangrijkste vindplaatsen van jongeren (het onderwijs en vrije tijd) te bestrijken door mentoren en welzijnswerkers te benaderen. Belangrijk om op te merken is dat het beeld van mentoren en welzijnswerkers over de mate van radicalisering onder jongeren om uiteenlopende redenen beperkt kan zijn. Dit heeft allereerst te maken met het individuele referentiekader: docenten en jongerenwerkers zullen dezelfde situaties uiteenlopend beoordelen. Een implicatie daarvan is dat situaties die door de een wel gemeld (zouden) zijn, door anderen niet vermeld worden (of andersom). Daarnaast kan terughoudendheid in het melden van radicalisering via het screeningsinstrument een rol hebben gespeeld. Redenen om terughoudend te zijn kunnen bijvoorbeeld te maken heb-

ben met vertrouwen (is de vragenlijst daadwerkelijk anoniem) en/of onzekerheid over de consequenties (kan invullen de relatie met de klas/leerling beïnvloeden). Ook kan meespelen dat, zoals in het vooronderzoek werd geconstateerd, jongeren met radicale gedachten zich minder opvallend gedragen. Zo zullen zowel mentoren als jongerenwerkers grotendeels niet weten hoe jongeren zich online gedragen c.q. welke informatie zij daar raadplegen dan wel door beïnvloed worden. Al met al betekent dit dat er een aantal redenen is op basis waarvan kan worden vermoed dat radicalisering wel degelijk voorkomt bij jongeren binnen de gemeente, maar dit via de gehanteerde methode niet in beeld is gekomen. Daar staat tegenover dat het bereik van het onderzoek (in termen van aantal klassen) voor de meeste onderwijsniveaus – het MBO daargelaten – groot is geweest. Bovendien is ook met jongeren zelf gesproken. Wel valt daarbij op dat het onderwerp ten tijde van de tweede fase van het onderzoek in beperkte mate leefde. Daarmee lijkt sprake te zijn van een verschil met anderhalf jaar geleden, toen het onderwerp een sterkere lading had en in de mediaberichtgeving uitgebreider bij dit onderwerp leek te worden stilgestaan.

8.3 Bevindingen

In deze paragraaf komen de belangrijkste bevindingen aan bod. We beschrijven deze aan de hand van de in paragraaf 1.1 genoemde onderwerpen: de mate van radicaliserende opvattingen bij Arnhemse jongeren, de typering van personen met radicale opvattingen en gevolgen voor de aanpak.

8.3.1 De mate van radicaliserende opvattingen bij Arnhemse jongeren

Om zicht te krijgen op de mate van radicaliserende opvattingen onder Arnhemse jongeren, is een screeningsinstrument uitgezet onder mentoren (onderwijs) en welzijnswerkers. Ook zijn jongeren bevraagd over hun interpretatie over radicalisering. We behandelen de bevindingen uit alle drie bronnen apart. Gelet op de gegeven antwoorden is het de vraag of de term radicalisering wel passend is voor onze bevindingen. We besluiten deze subparagraaf daarom met een alinea waarin de bevindingen kort geduid worden.

Bevindingen vanuit het onderwijs

In totaal hebben 274 mentoren dit screeningsinstrument ingevuld voor 324 unieke klassen (6.086 leerlingen). Uit hun antwoorden blijkt dat in 21 unieke klassen (6%) (een risico op) verbaal geweld, verbale bedreiging en/of fysiek geweld vanuit ideologische overwegingen wordt gesignaleerd.¹ Het aantal meldingen rondom verbaal geweld is daarbij het hoogst (n=18). Meldingen rondom verbale bedreiging (n=10) en fysiek geweld (n=2) worden minder vaak benoemd.

Uit de antwoorden blijkt dat het bij verbaal geweld niet alleen om individuele, maar ook om groepen leerlingen kan gaan. Voorbeelden in relatie tot individuele leerlingen raken aan stellingen die rondom discussies worden ingenomen of het schrijven van bepaalde teksten op proefwerkblaadjes. In andere gevallen lijkt het op basis van de door mentoren gegeven antwoorden eerder te gaan om de algemene sfeer in de klas (soms naar aanleiding van specifieke gebeurtenissen). Te denken valt dan aan leerlingen die elkaar uitschelden op basis van uiterlijke kenmerken, of aan discussies waarbinnen in afkeurende termen wordt gesproken over het Jodendom en/of moslims als slachtoffer worden gezien. Dit sluit grotendeels aan bij de constatering van meerdere mentoren dat allochtone leerlingen een blok vormen en zich tegen autochtone leerlingen afzetten. De meeste voorbeelden van verbaal geweld kennen een islamitische achtergrond. In een enkel geval benoemt een mentor een extreemrechts perspectief. In een aantal gevallen van door mentoren gesignaleerde (risico's op) verbale bedreiging is onduidelijk wat de inhoud van de door hen beschreven woordenwisselingen is (scheldpartijen of bedreigingen). In vier gevallen is sprake geweest van bedreiging, soms buiten school. Wat de context van de bedreigingen of de risico's daarop is, is meestal onduidelijk. Wel legt een van de mentoren daarbij een relatie met 'de korte lontjes op bepaalde punten' van een aantal van haar leerlingen. In één geval wordt duidelijk dat een leerling doelwit was van bedreigingen vanwege diens geaardheid. De twee mentoren die aangeven (risico's op) fysiek geweld te signaleren, lichten hun antwoorden onvolledig toe. Hierdoor is het niet mogelijk om het gedrag en de context waarbinnen dit plaatsvindt preciezer te bepalen.

Een opvallende bevinding is dat een nadere toelichting op de antwoorden veelal niet verkregen kon worden. Van de 21 unieke klassen waarbinnen sprake was van minimaal een signaal van radicalisering, gaven slechts drie mentoren aan open te staan voor een vervolgesprek; een van hen heeft uiteindelijk gereageerd op ons verzoek om een verdiepend interview in te plannen. Om die reden is ook een aantal andere mentoren benaderd voor een interview, die weliswaar geen signalen van radicalisering melden maar wiens toelichting wel aanleiding voor een vervolginterview gaf. Waarom de overgrote meerderheid van deze mentoren aangaf niet mee te willen werken en/of niet meegewerkt heeft aan een verdiepend interview, is niet bekend.

Bevindingen vanuit het welzijnswerk

Het screeningsinstrument is ingevuld door in totaal zestien welzijnswerkers. Binnen negen unieke wijken waarin minimaal een van hen werkzaam is, wordt (een risico op) verbaal geweld vanuit ideologische overwegingen aangenomen. Dit geldt eveneens voor (het risico op) verbale bedreiging. Voor (het risico op) fysiek geweld (n=6) geldt dit in iets mindere mate.

Uit de toelichtingen van respondenten kan worden opgemaakt dat zij enerzijds algemene tendensen binnen hun wijk signaleren waar het gaat om (het risico op) verbaal geweld. Zij benoemen daarbij een sterke rechtse oriëntatie van jongeren en voorbeelden van islamitische radicalisering wat onder andere onder invloed van media, buurtbewoners en familie kan uitmonden in spanningen en het gebruik van scheldwoorden. Anderzijds gaat het om individuele gedragingen van jongeren die welzijnswerkers opvallend vinden en waarin zij risico's op verbaal geweld zien. Voorbeelden zijn personen die uit beeld verdwijnen, leerlingen die niet meer naar school gaan of jongeren die (plotseling) een nieuwe vriendenkring opbouwen. In het verlengde van verbaal geweld ziet een aantal respondenten ook risico's op verbale bedreiging: dit geldt zowel voor rechtsgeoriënteerde jongeren die (ook) in de vorm van bedreiging en intimidatie kunnen reageren in het geval van bepaalde gebeurtenissen als voor allochtone jongeren die zich ongehoord voelen en zich daarom afzetten tegen de maatschappij. Drie respondenten zien ten slotte ook (risico's op) fysiek geweld. Dit kan voortkomen uit het escaleren van verbaal geweld of bedreiging, maar heeft ook met de achtergronden van de betreffende jongeren te maken: zij zijn niet altijd in staat om goed naar elkaar te luisteren, waarmee het risico op fysiek geweld groter is dan bij andere jongeren.

In totaal hebben vier welzijnswerkers die een signaal rapporteerden, aangegeven open te staan voor een verdiepend interview. Met drie van hen is een interview gehouden. Daarnaast is met één andere jongerenwerker een interview gehouden.

Bevindingen vanuit onderzoek onder jongeren

In totaal hebben 248 jongeren een korte vragenlijst omtrent radicalisering ingevuld en is aanvullend met ongeveer 20 jongeren een (kort) gesprek gehouden. Het is gebleken dat het begrip radicalisering bij jongeren veelal niet tot de directe leefwereld behoort. Zij denken hierbij namelijk ook aan onderwerpen als ruzies, pesten en bedreiging. Jongeren leggen met name een relatie met radicalisering vanuit islamitisch perspectief. In mindere mate beschouwen jongeren extreemrechtse standpunten ook als radicalisering. Meer dan vier op de tien jongeren geeft aan niet met radicalisering te worden geconfronteerd in de eigen omgeving of zich niet voor te kunnen stellen dat dit voorkomt. Wanneer zij aangeven dat dit wel het geval is, lijkt overwegend sprake van andere zaken. In een aantal gevallen geven jongeren voorbeelden van polarisering; zelf stellen zij ook wel in groepen te denken en deze soms tegenover elkaar te plaatsen (bijvoorbeeld Nederlanders tegen allochtonen, of moslims tegen niet-moslims). Jongeren weten niet altijd wat zij zouden kunnen of moeten doen wanneer zij met radicalisering worden geconfronteerd. Om radicalisering te voorkomen, pleiten zij voor voorlichting op jonge leeftijd zodat voorkomen kan worden dat jongeren onjuiste informatie tot zich nemen.

Duiding van de resultaten

Op basis van de gegeven antwoorden lijken welzijnswerkers verhoudingsgewijs vaker signalen van radicalisering te rapporteren. Bovendien betreffen het ook ernstiger signalen. De bevindingen uit zowel het onderwijs als het welzijnswerk lijken echter aan meerdere onderwerpen dan alleen radicalisering te raken. Op basis van de door professionals en jongeren gegeven antwoorden lijkt een glijdende schaal van pubergedrag (zoals schelden met uiterlijke kenmerken), discriminatie (op afkomst en geaardheid), polarisering (groepen die tegenover elkaar komen te staan) en radicalisering onderscheiden te kunnen worden. Van radicalisering onder Arnhemse jongeren lijkt op basis van de verzamelde gegevens in zeer beperkte mate sprake te zijn. Vanzelfsprekend past daarbinnen wel de kanttekening dat radicalisering moeilijk te signaleren is en elke respondent hierbinnen ook zijn eigen referentiekader heeft (zie ook 1.2.1). De antwoorden van respondenten en de met hun en jongeren gevoerde gesprekken suggereren overigens wel dat polarisering een belangrijk aandachtspunt is; rondom actualiteiten lijken gemoederen op basis van het denken in groepen soms stevig te kunnen oplopen. Polarisering kan van invloed zijn op het radicaliseringsproces. Omdat het radicaliseringsproces bovendien snel kan verlopen, betekenen de bevindingen van dit onderzoek niet dat in de (nabije) toekomst geen nieuwe gevallen van radicalisering meer gesignaleerd kunnen worden of zich anderszins incidenten zullen voordoen (bijvoorbeeld rondom terugkeerders).

8.3.2 Typering van personen met radicale opvattingen

Personen met radicale opvattingen kunnen vanuit verschillende bronnen (namelijk de dossiers van het Veiligheidshuis (VH), het screeningsinstrument en verdiepende interviews met professionals) worden beschreven.² We beschrijven deze bronnen afzonderlijk in de volgende alinea's.

Op basis van de 42 dossiers die binnen het VH zijn bestudeerd, kan worden geconcludeerd dat deze personen – die als (mogelijk) geradicaliseerd bekend staan – op een aantal vlakken kwetsbaar zijn. In de meerderheid van de gevallen betreft het minderjarigen of jongvolwassenen waarbij sprake is van uiteenlopende (en soms meerdere) vormen van psychosociale problematiek. In meer dan de helft van alle dossiers is opgetekend dat zij – dan wel het gezin – psychische hulp en/of maatschappelijke zorg hebben ontvangen. Bovendien is regelmatig sprake van gebroken gezinnen waarbinnen toezicht (grotendeels) ontbreekt, te meer wanneer ook andere gezinsleden psychosociale problematiek ervaren. Op basis van geslacht en opleidingsniveau kunnen diverse verschillen in het radicaliseringsproces worden onderscheiden. Zo blijkt bij mannen procentueel gezien vaker sprake te zijn van pushfactoren, terwijl bij vrouwen pull- en faciliterende factoren vaker worden benoemd in relatie tot het radicaliseringsproces. Eenzelfde beeld zien we waar het gaat om verschillen tussen laag- en hoger opgeleide personen. Binnen beide groepen

(vrouwen, laagopgeleiden) is sprake van verschillende kwetsbaarheden die hiermee in verband kunnen staan, waaronder indicaties van psychopathologie en problemen binnen het gezin. Een andere kwetsbare groep, waarbij evenzeer pull- en faciliterende factoren vaker ten grondslag lijken te liggen aan het radicaliseringsproces, wordt gevormd door bekeerlingen; zij zijn veelal adolescent of minderjarig, hebben een relatief laag opleidingsniveau en zijn bekend bij hulpverleningsinstanties. Voor kwetsbare groepen zoals hiervoor beschreven, lijken factoren die vallen onder de noemers pull- en faciliterende factoren – zoals het zoeken van aansluiting en naar acceptatie – dan ook belangrijke voedingsbodems voor radicalisering te vormen. Dit sluit aan bij de bevinding dat het onderlinge sociale netwerk van deze 42 personen sterk met elkaar verweven is c.q. sprake is van een sterke cohesie.

Uit het voorgaande kan worden opgemaakt dat onder andere jongeren met een lage(re) opleiding kwetsbaar kunnen zijn voor radicalisering. Hiervoor vinden we in zekere mate bevestiging in de door mentoren ingevulde screeningsinstrumenten en de met hen gehouden interviews. Signalen van radicalisering komen in meerderheid uit klassen in het praktijkonderwijs of (de eerste twee klassen van) het VMBO (n=12; 57%) of komen voor in sociaaleconomisch gezien moeilijker wijken. In verdiepende gesprekken benoemen professionals diverse achtergronden die volgens hen kunnen bijdragen aan radicalisering. Kwetsbaarheid is ook hierin de rode lijn. Zowel binnen de wijk als het gezin waarin kinderen opgroeien benoemen zij diverse kwetsbaarheden, zoals het voorkomen van criminaliteit, armoede, geweld, verwaarlozing en een gebrek aan toezicht. Ook een laag opleidingsniveau en ‘verkeerde vrienden’ komen in een aantal van deze gesprekken terug, net als het hebben van een (zeer) laag IQ en beïnvloedbaar zijn. In het verlengde daarvan wijzen zij ook op de identiteitsvorming van allochtone jongeren (die zich geen Nederlander voelen maar ook onvoldoende aansluiting vinden in het land van herkomst van hun ouders). Daarnaast wijzen respondenten, voor zowel allochtone als autochtone jongeren, op het belang van informatie: via vrienden maar ook online, waar jongeren gekleurde informatie tot zich kunnen nemen, is sprake van eenzijdige informatievoorziening.

8.3.3 Gevolgen voor de aanpak

Het onderzoek biedt verschillende aanknopingspunten voor de aanpak. Gelet op de uitkomsten van onderhavig onderzoek – de mate van radicalisering onder Arnhemse jongeren lijkt beperkt te zijn – liggen deze aanknopingspunten uitsluitend op preventief en niet op repressief gebied. Preventief gaat het enerzijds om het inventariseren van bestaande mogelijkheden en het vergroten van kennis onder jongeren om hun weerbaarheid te versterken, anderzijds levert het onderzoek een aantal aanknopingspunten om het proces van signaleren te versterken. We bespreken deze aspecten hierna.

Het doorlichten van bestaand beleid

Het radicaliseringsproces is individueel bepaald en kent derhalve ook verschillende achterliggende factoren. Onder andere *pushfactoren* (zoals het ervaren van discriminatie en achterstand, het hebben van weinig maatschappelijk perspectief) kunnen hierin een rol spelen. Het bestaande (preventieve) instrumentarium van de gemeente kan reeds worden ingezet om de invloed van pushfactoren tegen te gaan. Het strekt dan ook tot aanbeveling om te inventariseren welke maatregelen op de verschillende leefgebieden (waaronder scholing, arbeid en opvoedondersteuning) kunnen worden genomen, op welke aspecten nog behoefte bestaat en op welke leefgebieden maatregelen wellicht onvoldoende aansluiten. Op basis van dit beeld kan besloten worden tot aanvullende (preventieve) maatregelen.

Vergroten van kennis

Zowel professionals als jongeren geven aan dat voorlichting bij kan dragen aan het weerbaarder maken van jongeren c.q. het voorkomen van radicalisering. Dit geldt volgens een aantal van hen met name voor 'jonge jongeren' omdat zij beïnvloedbaar kunnen zijn (invloed van *pull-* en *faciliterende factoren*). Niet alleen het bespreken van de actualiteit en geven van objectieve (achtergrond)informatie over bijvoorbeeld IS, maar ook het aan jongeren duidelijk maken dat via media en internet desinformatie verspreid kan worden, zijn aandachtspunten die respondenten op dit vlak benoemen. De vraag is op welke wijze invulling kan worden gegeven aan voorlichting. Verschillende respondenten vinden dat een deel van de docenten op dit vlak onvoldoende is onderlegd of zelf voldoende kennis (en interesse) in het onderwerp heeft. Sommige respondenten stellen dan ook dat voorlichting aan jongeren alleen niet voldoende is. Ook voor docenten moet volgens hen expliciet aandacht voor het onderwerp komen (bijvoorbeeld in de vorm van een cursus). Dit kan mede worden gerealiseerd door te investeren in sociaal-cultureel werk en sociale voorzieningen. Op deze wijze kan het jongerenwerk mogelijke gericht(er) worden ingezet in kwetsbare wijken en op kwetsbare doelgroepen, waarbij jongerenwerkers ook alert zullen moeten zijn op discriminatie en signalen van polarisering.

Aanknopingspunten rondom het genereren van meldingen

Uit verdiepende interviews komt naar voren dat er bij professionals verschillende drempels kunnen bestaan om eventuele signalen te melden. Een daarvan lijkt te zijn dat onbekend is wat er met een melding bij het VH gebeurt, waardoor – onterecht – de angst bestaat dat de relatie met een jongere door het doen van een melding onnodig onder druk komt te staan. Een aandachtspunt is derhalve om binnen het werkveld (school, gemeente, VH) nadrukkelijker te communiceren dat door het doen van een melding bij het VH, informatie over jongeren kan worden verrijkt. Op basis van dit complete(re) beeld kan vervolgens worden bezien in hoeverre daadwer-

kelijk sprake is van (een risico op) radicalisering en actie moet volgen of juist moet uitblijven. In het laatste geval zal een jongere nooit iets van de melding vernemen. Op deze wijze kan worden voorkomen dat mentoren en jongerenwerkers onnodig lang wachten met het doorgeven van signalen en/of zelf informatie blijven verzamelen en duiden zonder dat dit integraal gedeeld wordt. Het tweede aandachtspunt ligt in het verlengde hiervan. Uit een aantal interviews is gebleken dat lang niet iedereen op de hoogte is van de wijze waarop een signaal kan worden doorgegeven en bij wie dit (intern) gebeuren moet. Een mogelijk gevolg daarvan is eveneens dat signalen het integrale kader van het VH niet bereiken. Het strekt dan ook tot aanbeveling om bij professionals de kennis op dit vlak te vergroten en interne processen binnen onderwijsinstellingen op dit vlak te verbeteren.

8.4 Beschouwing

Het totale onderzoek is over een lange periode (begin 2015 tot eind 2016) uitgevoerd en kent zijn oorsprong in een motie van de PvdA uit 2014. Op dat moment was een sterke urgentie op dit onderwerp ontstaan, mede vanwege het relatief hoge aantal inwoners uit Arnhem dat naar conflictgebieden was afgereisd. De bevindingen van onderhavig onderzoek impliceren dat radicalisering in termen van prevalentie tegenwoordig minder sterk speelt. Dit sluit aan bij het gegeven dat het aantal uitreizigers naar conflictgebieden zowel nationaal als internationaal sterk is afgenomen. Dit impliceert dat in ieder geval sprake is geweest van beïnvloedende factoren die buiten Arnhem liggen. De aandacht in de (sociale) media maar ook de nieuwigheid rondom het onderwerp zijn voorbeelden van factoren die respondenten in dit kader hebben genoemd. Op basis van dit onderzoek zou tevens kunnen worden verondersteld dat in Arnhem in het verleden – toen het radicaliseringsvraagstuk zich op zijn hoogtepunt bevond – sprake is geweest van een kwetsbare en beïnvloedbare groep, in combinatie met de aanwezigheid van een aantal leidende c.q. charismatische personen. Met het uit beeld verdwijnen van deze personen, lijkt het onderwerp radicalisering tegenwoordig meer naar de achtergrond te zijn verdwenen. In plaats daarvan lijkt eerder sprake van sterker uitgesproken gedrag van adolescenten (pubergedrag) dat voortkomt uit het denken in tegenstellingen. Binnen deze tegenstellingen worden verschillen tussen groepen (allochtoon vs. autochtoon, moslim vs. niet-moslim) centraal gesteld. Daarmee valt niet uit te sluiten dat bij een heftig incident gemoederen kunnen opspelen. Aandacht op dit punt is gewenst, te meer daar dergelijke tegenstellingen c.q. polarisering een voedingsbodem voor radicalisering kan zijn.

Eindnoten

1. In totaal hebben 32 mentoren aangegeven niet met radicalisering te zijn geconfronteerd, maar hebben zij het screeningsinstrument niet ingevuld. Dit leidt niet tot een afgerond lager percentage.
2. De gesprekken met jongeren leveren geen feitelijke informatie op zoals dat bij de andere onderzoeksactiviteiten wel het geval is. Derhalve wordt informatie vanuit de jongeren hier niet besproken.

Geraadpleegde bronnen

Abbas, T. (2007). Islamic political radicalism in Western Europe. In T. Abbas (red.), *Islamic political radicalism: A European comparative perspective*. Edinburgh: University of Edinburgh Press.

Akbarzadeh, S. (2013). Investing in mentoring and educational initiatives: The limits of de-radicalisation programmes in Australia. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 33(4): 451-463.

Aly, A. (2011). *Terrorism and global security: Historical and contemporary perspectives*. Melbourne: Pelgrave MacMillan.

Aly, A. & J.L. Striegher (2012). Examining the role of religion in radicalization to violent islamist extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 35: 849-862.

Ashour, O. (2009). *The de-radicalisation of jihadists*. New York: Routledge.

Atran, S. (2010). *Talking to the enemy: Faith, brotherhood and the (un)making of terrorists*. New York: Harper Collins.

Bakker, E. (2006). *Jihadi terrorists in Europe: Their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad. An exploratory study*. Den Haag: Clingendael.

Blokland, A.A.J., P. Nieuwbeerta & W. Bernasco (2010). Criminaliteit en etniciteit. Criminele carrières van autochtone en allochtone jongeren uit het geboortecohort 1984. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52(2): 122-152.

Borum, R. (2004). *Psychology of terrorism*. Tampa: University of South Florida.

COT (2008). *Causal factors of radicalization*. Den Haag: COT.

Brooks, R.A. (2011). Muslim “homegrown” terrorism in the United States. How serious is the threat? *International Security*, 36(2): 7-47.

Brynnillson, J., A. Horndahl, F. Johansson, L. Kaati, C. Martenson & P. Svenson (2012). Analysis of weak signals for detecting lone wolf terrorists. *Intelligence and Security Informatics Conference (EISIC)*, pp. 197-204.

Buijs, F.J., F. Demant & A. Hamdy (2006). *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Cottee, S. & K. Hayward (2011). Terrorist (e)motives: The existential attractions of terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 34(12): 963-986.

Crone, M. & M. Harrow (2011). Homegrown terrorism in the West. *Terrorism and Political Violence*, 23: 521-536.

Dechesne, M. (2011). Deradicalization: not soft, but strategic. *Crime, Law & Social Change*, 55: 287-292.

Demant, F. & B. de Graaf (2010). How to counter radical narratives: Dutch deradicalization policy in the case of Moluccan and Islamic radicals. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33: 408-428.

Doosje, B., A. Loseman & K. van den Bos (2013). Determinants of radicalization of Islamic youth in the Netherlands: Personal uncertainty, perceived injustice and perceived group threat. *Journal of Social Issues*, 69(3): 586-604.

Edwards, C. & L. Gribbon (2013). Pathways to violent extremism in the digital era. *The Rusi Journal*, 158(5): 40-47.

Fishman, S. (2010). *Community-level indicators of radicalization: A data and methods task force*. Report to Human Factors/Behavioral Sciences Division, Science and Technology Directorate, U.S. Department of Homeland Security.

Genking, M. & A. Gutfraind (2011). How do terrorist cells self-assemble? Insights from an agent-based model of radicalization. Te raadplegen via SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1031521>.

Githens-Mazer, J. & R. Lambert (2010). Why conventional wisdom on radicalization fails: The persistence of a failed discourse. *International Affairs*, 86(4): 889-901.

Horgan, J. (2005). *The psychology of terrorism*. New York: Routledge.

Horgan, J. (2009). *Walking away from terrorism: Accounts of disengagement from radical and extremist movements*. Milton Park: Routledge.

Horgan, J. & K. Braddock (2010). Rehabilitating the terrorists? Challenges in assessing the effectiveness of de-radicalization programs. *Terrorism and Political Violence*, 22: 267-291.

King, M. & D.M. Taylor (2011). The radicalization of homegrown jihadists. A review of theoretical models and social-psychological evidence. *Terrorism and Political Violence*, 23(4): 602-622.

Kim, J., C.W. Lee & E.G. Im (2007). Changes of cyberterrorism: Autonomous terrors and countermeasures. In O. Gervasi & M. Gavrilova (red.), *Computational science and its applications – Iccsa 2007*. Berlijn: Springer Verlag.

Kleinmann, S.M. (2012). Radicalization of homegrown Sunni militants in the United States: Comparing converts and non-converts. *Studies in Conflict & Terrorism*, 35: 278-297.

Koehler, D. (2014). The radical online: individual radicalization processes and the role of the internet. *Journal for Deradicalization*, 1: 116-134.

Kruglanski, A.W. & S. Fishman (2006). The psychology of terrorism: 'Syndrome' versus 'tool' perspectives. *Terrorism and Political Violence*, 18(2): 193-215.

Mullins, S. (2011). Islamist terrorism and Australia: an empirical examination of the "home-grown" threat. *Terrorism and Political Violence*, 23(2): 254-285.

Nesser, P. (2006). Jihadism in Western Europe after the invasion of Iraq: Tracing motivational influences from the Iraq war on Jihadist terrorism in Western Europe. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(4): 323-342.

Nesser, P. (2008). How did Europe's global Jihadis obtain training for their militant causes? *Terrorism and Political Violence*, 20(2): 234-256.

Pisoiu, D. (2011). *Islamist radicalization in Europe: An occupational change process*. Londen: Routledge.

Pisoiu, D. (2013). Coming to believe “truths” about islamist radicalization in Europe. *Terrorism and Political Violence*, 25: 246-263.

Precht, T. (2007). *Homegrown terrorism and Islamist radicalization in Europe – from conversion to terrorism*. Copenhagen: Danish ministry of Justice.

Ranstorp, M. (2010). *Understanding violent radicalization: Terrorist and Jihadist movements in Europe*. Londen: Routledge.

Reinares, F. (2011). Exit from terrorism: A qualitative empirical study on disengagement and deradicalization among members of ETA. *Terrorism and Political Violence*, 23: 780-803.

Sageman, M. (2008). *Leaderless jihad: Terror networks in the 21st century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Sageman, M. (2014). The stagnation of terrorism research. *Terrorism and Political Violence*, 26(4): 565-580.

Silber, M. & A. Bhatt (2007). *Radicalization in the West: The homegrown threat*. New York: New York City Police Department.

Silke, A. (1998). Cheshire-cat logic: The recurring theme of terrorist abnormality in psychological research. *Psychology, Crime and Law*, 4(1): 51-69.

Silke, A. (2011). *Disengagement or deradicalization: A look at prison problems for jailed terrorists*. CTC Sentinel, 4(1): 18-21.

Silke, A. (2011). The devil you know: Continuing problems with research on terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 13(4): 1-14.

Skillicorn, D.B., C. Leuprecht & C. Winn (2012). Homegrown islamist radicalization in Canada: Process insights from an attitudinal survey. *Canadian Journal of Political Science*, 45(4): 929-956.

Slootman, M. & J. Tillie (2015). Waarom sommige moslims radicaal worden. In: I. Weijers & C. Eliaerts (red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit (2de druk)*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Stern, J. (2010). Mind over martyr. How to deradicalize islamist extremists. *Foreign Affairs*, 89(1): 95-108.

Taarnby-Jensen, M. (2006). *Jihad in Denmark: An overview and analysis of jihadi activity in Denmark 1990-2006*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.

Taylor, M. & G. Ramsay (2010). Violent radical content and the relationship between ideology and behaviour: do counter-narratives matter? In National Coordinator for Counter Terrorism (red.), *Countering violent extremist narratives*. Den Haag: 2010.

Varst, L. van der, T. van Ham, A. van Wijk, M. Zannoni & A. Bouabid (2010). *Extreem links. Een verkennend onderzoek naar linksgeoriënteerde initiatieven in Nederland*. Den Haag/Arnhem: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement en Bureau Beke.

Weenink, A.W. (2015). Behavioral problems and disorders among radicals in police files. *Perspectives on Terrorism*, 9(2): 17-33.

Weggemans, D., E. Bakker & P. Grol (2014). Who are they and why do they go? The radicalisation and preparatory processes of Dutch jihadist foreign fighters. *Perspectives on Terrorism*, 8(4): 100-110.

Wesley, R. (2008). Combating terrorism through a counter-framing strategy. *CTC Sentinel*, 1: 10-12.

Bijlagen

Bijlage 1 – Geraadpleegde respondenten/instanties

Anne Frank Stichting
Het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid
Etnische gemeenschap
Gemeente Alkmaar
Jeugdbescherming Gelderland
Jongerenwerk
Olympus College
Pactum
Politie-eenheid Oost-Nederland
Regionaal Bureau Leerlingzaken
ROC
Veiligheidshuis Arnhem
Verwey-Jonker Instituut
Overig

Bijlage 2 – Topiclijst interviews

Afbakening begrip ‘radicalisering’

1. In het beleid en de wetenschap is met name aandacht voor radicalisering vanuit het perspectief van religie, i.c. de islam. Hoe kijkt u tegen deze invulling van het begrip radicalisering aan?
2. Radicalisering is een begrip dat in de praktijk veel gebruikt wordt. Wat verstaat u onder het begrip ‘radicalisering’ (gedrag, ideeën of beide) en waarom? Kunt u dit toelichten met voorbeelden?
3. Hoe verloopt het proces van radicalisering? In welke mate zijn stadia te onderscheiden en welke stadia onderscheidt u? In hoeverre is het proces van radicalisering volgens u vergelijkbaar met het omarmen van en uitvoering geven aan andere extreme ideologieën zoals het links- en rechtsextremisme?

Aard en omvang radicalisering

1. In hoeverre heeft u vanuit uw werkzaamheden te maken met radicalisering en/of geradicaliseerde personen? Op basis waarvan zou u een persoon als geradicaliseerd omschrijven of typeren gelet op gedrag en ideeën?
2. In hoeverre is naar uw mening sprake van radicalisering binnen de gemeente Arnhem en op welke wijze(n) manifesteert zich dat? Is er een nadere duiding (bijvoorbeeld denkers versus doeners) mogelijk/wenselijk en zo ja, wat is de verhouding tussen deze groepen?
3. Hoe heeft het aantal geradicaliseerde personen zich ontwikkeld over de afgelopen jaren? Om welke aantallen en type radicalisering gaat het en hoe zichtbaar is dit? Eveneens: welke ontwikkeling valt te op te merken als het gaat om de invloed en handelingsbereidheid van personen die geradicaliseerd zijn? Op welke wijze(n) komen deze personen in contact met radicaal gedachtegoed en/of radicale groepen?
4. Welke oorzaken liggen naar uw mening (mede) ten grondslag aan radicalisering? Vraag hierbij specifiek naar zowel contextuele (leefmilieu, religie, afstand tot de samenleving) als meer individuele kenmerken (bv. IQ, persoonlijkheid, beïnvloedbaarheid) van geradicaliseerde personen (indien de respondent hierover kennis heeft) en de rol van het internet / toegankelijkheid van informatie.
5. Wat is de rol van push- en pullfactoren en wijkt Arnhem hier op enigerlei wijze van af?

6. In hoeverre staat radicalisering (zoals door de respondent beschouwd) in relatie tot extremisme of terrorisme (in de vorm van (willen) uitreizen naar 'brandhaarden' in het buitenland of het voorbereiden of (willen) plegen van een aanslag in Nederland)? Welke andere redenen of motieven kunnen hieraan ten grondslag liggen?

Preventie en signalering van radicalisering

1. Is het mogelijk om (kwetsbaarheid voor) radicalisering vroegtijdig te signaleren en zo ja, hoe? (persoonsfactoren, sociaal netwerk, rol van de moskee etc.)
2. Welke partijen hebben hierin een verantwoordelijkheid en op welke wijze kunnen zij hieraan vormgeven?
3. Wat betekent het voorgaande voor de aanpak in het algemeen en de Arnhemse aanpak in het bijzonder? Welke partijen hebben hierin een verantwoordelijkheid en welke partijen nemen momenteel de verantwoordelijkheid?

Tot slot

Hoe kunnen aard en omvang van radicalisering in de gemeente Arnhem betrouwbaar / zo betrouwbaar mogelijk in beeld worden gebracht?

- Welke groepen professionals hebben hierop zicht?
- Op welke manier kunnen zij geraadpleegd / benaderd worden?
- Zijn er andere relevante bronnen die in een dergelijk onderzoek kunnen worden betrokken?

Bijlage 3 – Overzicht kenmerken dossiers Veiligheidshuis

	n	%
<i>Geslacht</i>		
Man	31	74
Vrouw	11	26
<i>Classificatie</i>		
Bekeerling	14	33
Niet-bekeerling	28	67
<i>Indicaties psychopathologie</i>		
Ja	10	24
Nee	32	76
<i>Antecedenten voor radicalisering</i>		
Ja	22	52
Nee	20	48
<i>Beroep op psychische/maatsch. zorg</i>		
Ja	22	52
Nee	20	48
<i>Gescheiden of afwezige ouders</i>		
Ja	27	64
Nee	15	36
<i>Problematiek gezinsleden</i>		
Ja	14	33
Nee	28	67
<i>Opleidingsniveau</i>		
Laag	14	33
Midden	13	31
Hoog	8	19
Onbekend	7	17
<i>Leeftijd ten tijde van startsignaal</i>		
<18	9	21
18 t/m 24	20	48
25 of ouder	13	31

Bijlage 4 – Screeningsinstrument mentoren

Verbaal geweld

In maart 2015 vindt in Parijs een aanslag plaats op de redactie van het satirische blad *Charlie Hebdo*. Tijdens klassengesprekken nemen autochtone en allochtone leerlingen sterk verschillende en soms extreme standpunten in. De leerlingen schelden elkaar uit en een constructieve discussie over het onderwerp blijkt niet mogelijk. Bron: interview vooronderzoek

Verbale bedreiging

In februari 2016 ontvangen meerdere moskeeën dreigbrieven met daarop grote hakenkruizen. Er wordt aangekondigd dat de moskeeën 'binnenkort hoog bezoek krijgen, varkens'. Bron: *Algemeen Dagblad*, 25 februari 2016

Een islamitisch gezin is afgelopen week per brief met de dood bedreigd. De schrijver van de brief dreigt de man 'een kopje kleiner te maken en zijn huis op te blazen als hij niet binnen een week 'oprot', omdat 'jullie soort denken dat jullie hier de dienst uitmaken'. Bron: *Hart van Nederland*, 18 januari 2015.

Begrippen in het screeningsinstrument

In dit screeningsinstrument staan geweld, (het risico op) het plegen daarvan en/of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen centraal. Hieronder lichten we de belangrijkste begrippen kort toe.

Geweld

Het geweldsspectrum is breed. Dit betekent dat gedragingen die onder de noemer geweld geschaard kunnen worden, sterk uiteen kunnen lopen. In toenemende ernst kunnen drie vormen van geweld worden onderscheiden. Verbaal geweld, verbale bedreiging c.q. intimidatie en fysiek geweld. Verbaal geweld omvat gedragingen als uitschelden, kwetsen en beledigen. Verbale bedreiging betreft intimidatie c.q. het dreigen om iemand iets aan te (laten) doen. Aan deze vormen van geweld kan iemand zich schuldigen maken in woord, gebaar en schrift. Smaad, het valselyk beschuldigen van een ander, kan ook als verbaal geweld worden aangemerkt wanneer dit tot doel heeft een situatie te laten escaleren. Gedragingen die onder de noemer fysiek geweld geschaard kunnen worden, zijn bijvoorbeeld slaan, schoppen, mishandelen en vermoorden. Waar fysiek geweld zich op objecten richt, gaat het bijvoorbeeld om vernieling en brandstichting.

Risico

We spreken van een risico wanneer in uw optiek de kans bestaat dat een jongere tot geweld over kan gaan of anderen hiertoe op enigerlei wijze (geschrift, woord, fysiek) aanzet.

Ideologische overwegingen

Leidend binnen de term ideologische overwegingen is dat sprake is van een uitgesproken tegenstelling jegens een andersdenkende groep. Deze tegenstelling kan voort-

Fysiek geweld

Op 26 februari 2016 wordt brandgesticht bij een moskee, waarbij vermoedelijk meerdere mannen molotovcocktails tegen de gevel van een moskee gooien. Een van de aangehouden verdachten wordt gearresteerd op verdenking van poging tot brandstichting met terroristisch oogmerk.

Bron: nu.nl, 2 maart 2016.

In Amsterdam is een demonstratie van Pegida voortijdig afgeblazen, toen demonstranten klem kwamen te staan tussen een afgezet plein en tegen demonstranten. De politie heeft charges uitgevoerd om beide partijen uit elkaar te kunnen houden.

Bron: Metro, 6 februari 2016

komen vanuit een religieus perspectief (bijvoorbeeld de islam), maar ook vanuit politieke stromingen (zoals links of rechts).

Invullen van het screeningsinstrument

In het screeningsinstrument wordt u gevraagd naar (het risico op) het plegen van geweld en/of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen door leerlingen in uw mentorklas. Belangrijk om aan te geven is dat het niet specifiek om harde feiten van feitelijk geweld hoeft te gaan maar om uw zorgen c.q. uw ‘niet-pluis gevoel’, zoals u deze ook op andere aspecten – bijvoorbeeld een problematische thuissituatie van een leerling – kan hebben. Zorgen die u heeft naar aanleiding van opvallendheden in het gedrag van uw leerlingen (veranderingen in kleding, gewoonten, contact met leeftijdsgenoten etc.) zijn relevant voor zover deze gedragingen aan een religieuze of politieke stroming toegekend (lijken te) kunnen worden. In de kantlijn staan voorbeelden van de vormen van geweld als hulpmiddel. Uiteraard zijn er vele andere situaties te benoemen.

Uw ingevulde screeningsinstrument kunt u per e-mail sturen aan onderzoeker Tom van Ham (mailto:t.vanham@beke.nl). Uw gegevens worden uiteraard anoniem verwerkt. Bij voorbaat hartelijk dank voor het invullen en retourneren van het screeningsinstrument.

Vragen

Achtergrond respondent

1. Wilt u in onderstaande tabel voor het onderwijsjaar 2015/2016 aangeven:
 - van welke klas u de mentor bent;
 - op welk niveau (VMBO, HAVO, VWO, MBO) deze klas onderwijs volgt;
 - uit hoeveel leerlingen deze klas bestaat.

Klas	Niveau	Aantal leerlingen

NB. Indien u mentor bent van meerdere klassen, willen we u verzoeken om de gevraagde informatie voor elke klas afzonderlijk in te vullen.

Risico op geweld

2. Is in uw optiek sprake van (het risico op) verbaal geweld of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen onder een of meerdere leerlingen van uw mentorklas(sen)? In hoeverre heeft u ten aanzien van deze vorm van geweld een niet-pluisgevoel?

Graag een 'X' invullen bij wat voor u van toepassing is.

Ja	
Nee, dit is bij geen van de leerlingen van mijn mentorklas(sen) het geval.	

3. Kunt u uw antwoord op vraag 2 illustreren met een of meerdere voorbeelden waarop u dit niet-pluisgevoel baseert?

--

4. Is in uw optiek sprake van (het risico op) verbale bedreiging of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen onder een of meerdere leerlingen van uw mentorklas(sen)? In hoeverre heeft u ten aanzien van deze vorm van geweld een niet-pluisgevoel?

Graag een 'X' invullen bij wat voor u van toepassing is.

Ja	
Nee, dit is bij geen van de leerlingen van mijn mentorklas(sen) het geval.	

5. Kunt u uw antwoord op vraag 4 illustreren met een of meerdere voorbeelden waarop u dit niet-pluisgevoel baseert?

6. Is in uw optiek sprake van (het risico op) fysiek geweld of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen onder een of meerdere leerlingen van uw mentorklas(sen)? In hoeverre heeft u ten aanzien van deze vorm van geweld een niet-pluisgevoel?

Graag een 'X' invullen bij wat voor u van toepassing is.

Ja	
Nee, dit is bij geen van de leerlingen van mijn mentorklas(sen) het geval.	

7. Kunt u uw antwoord op vraag 6 illustreren met een of meerdere voorbeelden waarop u dit niet-pluisgevoel baseert?

Tot slot

In navolging van de screening willen we mensen interviewen die hebben aangegeven dat in hun optiek sprake is van radicalisering onder een of meerdere leerlingen van hun mentorklas. Dit gesprek vindt plaats op anonieme basis. Mogen wij u voor een dergelijk gesprek benaderen?

Graag een 'X' invullen bij wat voor u van toepassing is.

Ja, u mag mij voor een verdiepend gesprek benaderen.	
Nee, ik wil niet benaderd worden voor een verdiepend gesprek.	

Bijlage 5 – Screeningsinstrument welzijnswerkers

Verbaal geweld

In maart 2015 vindt in Parijs een aanslag plaats op de redactie van het satirische blad *Charlie Hebdo*. Tijdens klassengesprekken nemen autochtone en allochtone leerlingen sterk verschillende en soms extreme standpunten in. De leerlingen schelden elkaar uit en een constructieve discussie over het onderwerp blijkt niet mogelijk. Bron: interview vooronderzoek

Verbale bedreiging

In februari 2016 ontvangen meerdere moskeeën dreigbrieven met daarop grote hakenkruizen. Er wordt aangekondigd dat de moskeeën 'binnenkort hoog bezoek krijgen, varkens'. Bron: Algemeen Dagblad, 25 februari 2016

Een islamitisch gezin is afgelopen week per brief met de dood bedreigd. De schrijver van de brief dreigt de man 'een kopje kleiner te maken en zijn huis op te blazen als hij niet binnen een week 'oprot', omdat 'jullie soort denken dat jullie hier de dienst uitmaken'. Bron: Hart van Nederland, 18 januari 2015.

Begrippen in het screeningsinstrument

In dit screeningsinstrument staan geweld, (het risico op) het plegen daarvan en/of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen centraal. Hieronder lichten we de belangrijkste begrippen kort toe.

Geweld

Het geweldsspectrum is breed. Dit betekent dat gedragingen die onder de noemer geweld geschaard kunnen worden, sterk uiteen kunnen lopen. In toenemende ernst kunnen drie vormen van geweld worden onderscheiden. Verbaal geweld, verbale bedreiging c.q. intimidatie en fysiek geweld. Verbaal geweld omvat gedragingen als uitschelden, kwetsen en beledigen. Verbale bedreiging betreft intimidatie c.q. het dreigen om iemand iets aan te (laten) doen. Aan deze vormen van geweld kan iemand zich schuldigen maken in woord, gebaar en schrift. Smaad, het valselijk beschuldigen van een ander, kan ook als verbaal geweld worden aangemerkt wanneer dit tot doel heeft een situatie te laten escaleren. Gedragingen die onder de noemer fysiek geweld geschaard kunnen worden, zijn bijvoorbeeld slaan, schoppen, mishandelen en vermoorden. Waar fysiek geweld zich op objecten richt, gaat het bijvoorbeeld om vernieling en brandstichting.

Risico

We spreken van een risico wanneer in uw optiek de kans bestaat dat een jongere tot geweld over kan gaan of anderen hiertoe op enigerlei wijze (geschrift, woord, fysiek) aanzet.

Ideologische overwegingen

Leidend binnen de term ideologische overwegingen is dat sprake is van een uitgesproken tegenstelling jegens een andersdenkende groep. Deze tegenstelling kan voort-

Fysiek geweld

Op 26 februari 2016 wordt brandgesticht bij een moskee, waarbij vermoedelijk meerdere mannen molotovcocktails tegen de gevel van een moskee gooien. Een van de aangehouden verdachten wordt gearresteerd op verdenking van poging tot brandstichting met terroristisch oogmerk.

Bron: nu.nl, 2 maart 2016.

In Amsterdam is een demonstratie van Pegida voortijdig afgeblazen, toen demonstranten klem kwamen te staan tussen een afgezet plein en tegen demonstranten. De politie heeft charges uitgevoerd om beide partijen uit elkaar te kunnen houden.

Bron: Metro, 6 februari 2016

komen vanuit een religieus perspectief (bijvoorbeeld de islam), maar ook vanuit politieke stromingen (zoals links of rechts).

Invullen van het screeningsinstrument

In het screeningsinstrument wordt u gevraagd naar (het risico op) het plegen van geweld en/of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen door leerlingen in uw mentorklas. Belangrijk om aan te geven is dat het niet specifiek om harde feiten van feitelijk geweld hoeft te gaan maar om uw zorgen c.q. uw ‘niet-pluis gevoel’, zoals u deze ook op andere aspecten – bijvoorbeeld een problematische thuissituatie van een leerling – kan hebben. Zorgen die u heeft naar aanleiding van opvallendheden in het gedrag van uw leerlingen (veranderingen in kleding, gewoonten, contact met leeftijdsgenoten etc.) zijn relevant voor zover deze gedragingen aan een religieuze of politieke stroming toegekend (lijken te) kunnen worden. In de kantlijn staan voorbeelden van de vormen van geweld als hulpmiddel. Uiteraard zijn er vele andere situaties te benoemen.

Uw ingevulde screeningsinstrument kunt u per e-mail sturen aan onderzoeker Tom van Ham (mailto:t.vanham@beke.nl). Uw gegevens worden uiteraard anoniem verwerkt. Bij voorbaat hartelijk dank voor het invullen en retourneren van het screeningsinstrument.

Vragen

Achtergrond respondent

1. Wilt u in onderstaande tabel voor het jaar 2016 aangeven:
 - in welk(e) werkgebied(en) en wijk(en) u de welzijnswerkers bent;
 - met hoeveel jongeren u in dit kader ongeveer contact heeft.

Werkgebied	Wijk	Aantal jongeren

NB. Indien u welzijnswerker bent in meerdere werkgebieden, willen we u verzoe-ken om de gevraagde informatie voor elk werkgebied afzonderlijk in te voeren.

Risico op geweld

2. Is in uw optiek sprake van (het risico op) verbaal geweld of het daartoe aan-zetten van anderen vanuit ideologische overwegingen onder een of meerdere jongeren in uw werkgebied(en)? In hoeverre heeft u ten aanzien van deze vorm van geweld een niet-pluisgevoel?

Graag een 'X' invullen bij wat voor u van toepassing is.

Ja	
Nee, dit is bij geen van de jongeren in mijn werkgebied(en) het geval.	

3. Kunt u uw antwoord op vraag 2 illustreren met een of meerdere voorbeelden waarop u dit niet-pluisgevoel baseert?

--

4. Is in uw optiek sprake van (het risico op) verbale bedreiging of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen onder een of meer-dere jongeren in uw werkgebied(en)? In hoeverre heeft u ten aanzien van deze vorm van geweld een niet-pluisgevoel?

Graag een 'X' invullen bij wat voor u van toepassing is.

Ja	
Nee, dit is bij geen van de jongeren in mijn werkgebied(en) het geval.	

5. Kunt u uw antwoord op vraag 4 illustreren met een of meerdere voorbeelden waarop u dit niet-pluisgevoel baseert?

6. Is in uw optiek sprake van (het risico op) fysiek geweld of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen onder een of meerdere jongeren in uw werkgebied(en)? In hoeverre heeft u ten aanzien van deze vorm van geweld een niet-pluisgevoel?

Graag een 'X' invullen bij wat voor u van toepassing is.

Ja	
Nee, dit is bij geen van de jongeren in mijn werkgebied(en) het geval.	

7. Kunt u uw antwoord op vraag 6 illustreren met een of meerdere voorbeelden waarop u dit niet-pluisgevoel baseert?

Tot slot

In navolging van de screening willen we mensen interviewen die hebben aangegeven dat in hun optiek sprake is van radicalisering onder een of meerdere jongeren in hun werkgebied(en). Dit gesprek vindt plaats op anonieme basis. Mogen wij u voor een dergelijk gesprek benaderen?

Graag een 'X' invullen bij wat voor u van toepassing is.

Ja, u mag mij voor een verdiepend gesprek benaderen.	
Nee, ik wil niet benaderd worden voor een verdiepend gesprek.	

Bijlage 6 – Vragenlijst jongeren

Achtergrond

Leeftijd	
Geslacht	

Vragen

1. Radicalisering is het op een negatieve manier uiten of opdringen van je mening (bijvoorbeeld door te schelden of bedreigen). Hier is in het nieuws veel aandacht voor. Aan welke onderwerpen denk jij dan?

2. Kan je je voorstellen dat dit bij jou in de buurt voorkomt? Kan je voorbeelden geven?

3. Hoe ga je hiermee om of hoe zou je hiermee omgaan?

DE LAATSTE VRAAG STAAT OP DE ACHTERZIJDE

4. Zou de gemeente of iemand anders iets voor jongeren moeten doen op het gebied van radicalisering en zo ja, wat dan?

Bijlage 7 – Categoriëring antwoorden jongeren

Gecategoriëerde antwoorden	Antwoorden jongeren (voorbeelden)	
Radicalisering (islamitisch perspectief)	<ul style="list-style-type: none"> • Aanslagen • Bekeerlingen • IS-strijders • Islam • Jihadisten 	<ul style="list-style-type: none"> • Vechten in Syrie/voor IS • Oorlog • Radicaal gelovigen • Terrorisme
Fysieke en verbale vormen van geweld	<ul style="list-style-type: none"> • Bedreigen • Geweld • Martelen • Moord/zelfmoord • Pesten 	<ul style="list-style-type: none"> • Respect • Ruzie • Schelden • Slaan • Vechten
Politieke statements	<ul style="list-style-type: none"> • Amerikaanse politie • Donald Trump • Geert Wilders • Geloof 	<ul style="list-style-type: none"> • Immigratie van vluchtelingen • Media • Overige politieke zaken
Wij-zij denken	<ul style="list-style-type: none"> • Afzetten tegen de maatschappij • Discriminatie • Hebben van een andere mening • In hokjes plaatsen van mensen/groepen 	<ul style="list-style-type: none"> • Groepen die zich beter vinden dan andere groepen • Negatief uiten van een mening • Ongelijke behandeling • Racisme
Overlast en criminaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • Boeven • Extreme protesters • Hangjongeren • Junkies • Lastposten in de maatschappij 	<ul style="list-style-type: none"> • Overlast van jongeren • Overvallen • (Treiter)vloggers • Vandalisme
Radicalisering (rechts perspectief)	<ul style="list-style-type: none"> • Adolf Hitler • Afkeer tegen asielzoekers/AZC • De Ku Klux Klan 	<ul style="list-style-type: none"> • Pegida • Vluchtelingenproblematiek
Overig/niets	<ul style="list-style-type: none"> • Feminisme • Jehova getuigen • Jongeren tussen 16 en 22 	<ul style="list-style-type: none"> • Sociale media • Voetbalwedstrijden

Verschenen in de Bekereeks

2008

Ambtscriminaliteit aangegeven?

Een onderzoek naar het opvolgen van en kennis over de wettelijke verplichting tot aangifte van artikel 162 Sv misdrijven

Verborgene problemen

Een onderzoek naar (de aanpak van) criminaliteit onder Antillianen in Nederland

Bont en Blauw

Een onderzoek naar de strafrechtelijke behandeling van geweldszaken tegen politieambtenaren en de bejegening van slachtoffers daarvan door de politie en het openbaar ministerie

Uitstel van behandeling?

Een verkennend onderzoek naar TBS-gestelden met en zonder een combinatievonnissen en de mogelijke effecten van detentie

2009

Huwelijksdwang: Een verbintenis voor het leven?

Een verkenning van de aard en aanpak van gedwongen huwelijken in Nederland

Inpakken niet nodig

Een profiel van straatrovers en straatrovers in Almere

Back on Track?

Een evaluatieonderzoek naar de onthemende projecten van de Bijzondere Jeugdbijstand in Vlaanderen

CoVa volgens plan?

Een vooronderzoek naar de mogelijkheden en reikwijdte van een effectonderzoek van de cognitieve vaardigheidstraining

Achter de schermen

Een verkennend onderzoek naar downloaders van kinderporno

2010

Tot de dood ons scheidt

Een onderzoek naar de omvang en kenmerken van moord en doodslag in huiselijke kring

Kwetsbaar beroep

Een onderzoek naar de prostitutiebranche in Amsterdam

Cameratoezicht in beweging

Ervaringen met nieuwe vormen van cameratoezicht bij de Nederlandse politie

2011

Los van drank

Procesevaluatie Haltafdoening Alcohol

Lastige verhalen

Een exploratief onderzoek naar valse aangiften van zedenmisdrijven door meisjes van 12-18 jaar

Wapenfeiten

Een onderzoek naar overvallen en overvallers in Nijmegen

Snelle jongens

Een onderzoek naar drugsrunners en daaraan gerelateerde problematiek in Limburg-Zuid

2012

De schade hersteld?

Een onderzoek naar herstellbemiddeling bij jeugdige delinquenten in Vlaanderen

Onder Controle?

Een procesevaluatie van de gedragsinterventie 'Korte Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen'

Planmatig en flexibel

Procesevaluatie gedragsinterventie CoVa+

Oosterse Teelt

Vietnamezen in de hennepcultuur

Dierenwelzijn in het vizier

De aard en omvang van dierenwelzijnszaken en de stand van zaken van de handhaving van de regelgeving op dat gebied in Nederland

2013

Over leven na de moord

De gevolgen van moord en doodslag voor de nabestaanden van de slachtoffers en de ondersteuning door Slachtofferhulp Nederland

Met scherp schieten

Een onderzoek naar een aantal veiligheidsrisico's met betrekking tot de schietsport in Nederland

Georganiseerde voertuigcriminaliteit in Nederland

Een beeld van de omvang, kenmerken, werkwijzen en aanpak anno 2013

Het warme bad en de koude douche

Een onderzoek naar misstanden in nieuwe religieuze bewegingen en de toereikendheid van het instrumentarium voor recht en zorg

2014

Portretten van notoire ordeverstoorders

Kenmerken en achtergronden van notoire ordeverstoorders binnen het voetbal

Gelegenheidsordeverstoorders?

Analyse van rondom grootschalige rellen aangehouden verdachten

Ondergaan of ondernemen

Ontwikkelingen in de aard en aanpak van afpersing van het bedrijfsleven

Raak geschoten?

Een onderzoek naar de werking van maatregelen tegen geweld en overlast rondom het betaald voetbal

Doordringen of doordrinken

Effectevaluatie Halt- straf Alcohol

Prostitutie in Nederlandse gemeenten

Een onderzoek naar aard en omvang, beleid, toezicht en handhaving in 2014

2015

Aangifte onder nummer

Implementatie, toepassing en eerste resultaten van de nieuwe regeling 'Aangifte onder nummer'

Papier en werkelijkheid

Een hypothesevormend onderzoek naar de invloed van registratie-effecten op de omvang van de geregistreerde jeugdcriminaliteit

Grensoverschrijdend slachtofferschap

Een inventarisatie van aard, omvang en aandachtspunten in verband met de effectuering van slachtofferrechten

2016

Dieren Verboden

De toepassing van het houdverbod als bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf

Kijk op jeugdcriminaliteit

Handvatten voor het opstellen van een periodieke trendrapportage jeugd- en jongerencriminaliteit en een overzicht van veelbelovende aanpakken

Stijging meldingen verwarde personen in de regio Rotterdam

Een onderzoek naar mogelijke verklaringen en wenselijke oplossingen

Missen we iets?

Een gebiedsanalyse in Rotterdam naar de omvang en aanpak van de jeugdcriminaliteit en eventuele 'witte vlekken' in dat beeld

De draad weer oppakken

Een follow-up onderzoek onder nabestaanden van slachtoffers van levensdelicten

Hoe lopen de hazen?

De stand van zaken in de aanpak van dierenmishandeling en dierenverwaarlozing

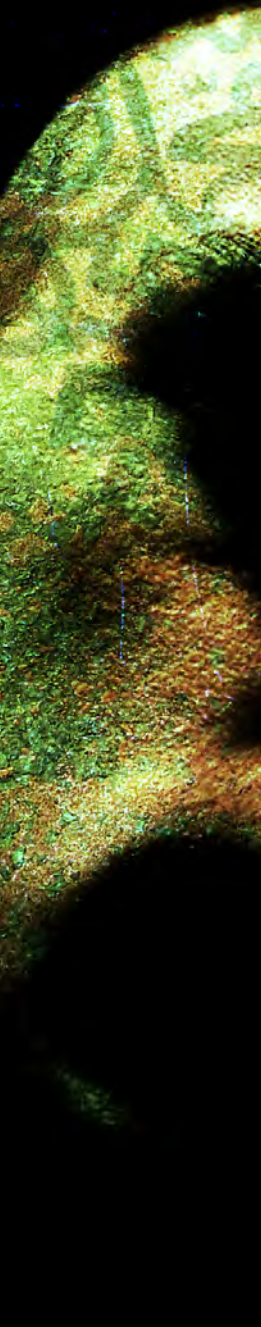
Focus op heling

Een onderzoek naar het functioneren van de helingmarkt, het beleid tegen en de gevolgen van heling

Van cijfers naar interpretatie

Een duiding van de kwantitatieve ontwikkelingen van de jeugdcriminaliteit

In opdracht van de gemeente Arnhem is onderzoek naar radicalisering onder Arnhemse jongeren uitgevoerd. Hiertoe is recente literatuur op het gebied van radicalisering bestudeerd, is een dossierstudie verricht en een grootschalige enquête gehouden onder mentoren en welzijnswerkers. Verder zijn professionals en jongeren geïnterviewd. Het onderzoek laat zien dat radicalisering een onderwerp is dat anno 2016 minder sterk leeft onder jongeren in vergelijking met het recente verleden, toen binnen de gemeente Arnhem sprake was van een relatief hoog aantal uitreizigers. Uit de bevindingen van het onderzoek blijkt desalniettemin dat alertheid geboden blijft. Zowel jongeren als professionals benoemen verschillende situaties die raken aan polarisering, wat een voorbode van radicalisering kan zijn.

ISBN 978-94-92255-17-4

9 789492 255174 >

www.beke.nl